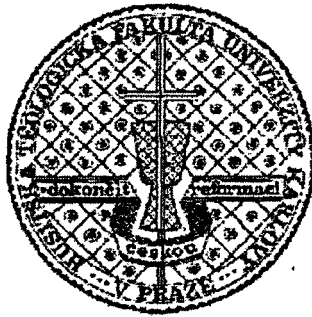

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta
katedra religionistiky

Magisterská práce

Mýtus u severoamerického indiánského kmene Lakota

Vypracovala:

Jana Panušková

Vedoucí magisterské práce: prof. PhDr. Blahoslav Hruška, DrSc.

Praha 2006

**Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou práci na téma
Mýtus u severoamerického indiánského kmene Lakota
zpracovala samostatně a veškeré prameny a literatura jsou uvedeny
v příloženém seznamu.**

V Praze dne 28. března 2006

A handwritten signature in black ink, reading "Jana Panušková", written over a horizontal dotted line.

Jana Panušková

Děkuji tímto vedoucímu práce, prof. PhDr. Blahoslavu Hruškovi, DrSc., za vedení, podnětné připomínky a rady. Děkuji Pavlovi Spálenému za poskytnutí cenných materiálů, vynaložený čas a komentáře. Za hodnotné rady, pomoc a přátelskou podporu děkuji také Gerardu Ostdiekovi, B.A., M.A.

Jan F. Ullrich se zasloužil o impuls a bez Jana Frúhbauera by práce neměla stávající podobu. Dík za korektury patří Mgr. Renatě Uhlíkové, Ivaně Zapletalové a Jiřímu Holíkovi.

Poděkování si také zaslouží moji rodiče a všichni nejmenovaní přátelé, kteří mi při psaní práce věnovali svůj volný čas, energii, trpělivost a podporu.

OBSAH

1. ÚVOD	2
1. 1. PŮVOD SEVEROAMERICKÝCH INDIÁNŮ	5
1. 2. GEOGRAFICKÉ ZAŘAZENÍ	8
1. 3. NEJSTARŠÍ ZPRÁVY, ETNOGRAFICKÁ POZOROVÁNÍ	11
2. JAZYKOVÉ PŘEDPOKLADY	13
2. 1. LAKOTŠTINA	13
2. 2. SBĚRATELÉ LAKOTSKÉ SLOVESNOSTI	16
3. SOUČASNÝ ŽIVOT LAKOTŮ	23
4. PRAMENNÁ ZÁKLADNA	25
5. MÝTUS	27
6. NÁBOŽENSTVÍ LAKOTŮ	32
7. WALKEROVY MYTOLOGICKÉ CYKLY	36
7. 1. WALKEROVY MÝTY	37
8. LAKOTSKÉ MÝTY	49
8. 1. ŠIBAL	50
8. 2. MÝTY O ŠIBALOVI	54
8. 2. 1. <i>Oblast sociálních vztahů – vztahy s lidmi</i>	55
8. 2. 2. <i>Vztahy se zvířaty</i>	58
8. 2. 3. <i>Šibalovy vztahy s mytickými bytostmi</i>	61
8. 3. MÝTY S KULTURNÍM HRDINOU	63
8. 4. BAJKY	73
9. ŽIVOT PO SMRTI	74

10. PŘÍCHOD BÍLÉ BIZONÍ ŽENY	77
10. 1. DÝMKA	80
10. 2. SEDM LAKOTSKÝCH OBŘADŮ.....	81
11. ZÁVĚR	87
12. ZÁPIS A VÝSLOVNOST LAKOTŠTINY.....	91
RÉSUMÉ	93
POUŽITÁ LITERATURA	94
PŘEVZATÉ CITACE.....	97

Motto:

*Niyá th'q̄lyq̄ mawáni ye
Oyáte lé imáwani ye
na hóth'q̄lyq̄ mawáni ye
Niyá th'q̄lyq̄ mawáni ye
Walúta wq̄ imáwani ye.*

Kráčím a můžete vidět můj dech
Kráčím k tomuto národu
Kráčím a můj hlas je slyšet
Kráčím a můžete vidět můj dech
Kráčím s touto posvátností

Zpěv mytické Bílé bizoní ženy k lakotskému národu

1. ÚVOD

Hlavním tématem této práce je mytologie severoamerických indiánů, a to konkrétně u kmene Lakotů (Sioux). Cílem práce je pojednání o lakotské mytologii a shrnutí, ve kterém rozdělují mytologické výpovědi do kosmogonických sfér. Jádrem práce tvoří obsahová a strukturální analýza mýtů a rozbor mytických vyprávění.

Lakotové jsou aliterární národ. Jejich duchovní bohatství, zvyky, tradice a společenská pravidla se po generace předávaly prostřednictvím mýtu. Mýty, jakožto posvátné příběhy, vyprávěné a tradované z generace na generaci, se zachovaly až do dnešní doby. Téměř všechny jsou již zaznamenanépsanou formou, některé v lakotské transkripci, jiné v angličtině, nebo v dalších překladech. Avšak nejdůležitější je, že mýty se stále vyprávějí. Nikoliv zápis příběhů na papír a jejich zaznamenání v bezchybném lakotském přepisu, ale právě jejich vyprávění, činí mýty stále živými.

Lakotská mytologie, stejně jako ostatní lidová slovesnost, má svá specifika, která ji odlišují od jiných. V lakotských vyprávěních je to hlavně šibal¹ jménem Iktómi, podvodník, který porušuje všechna pravidla tak, že nakonec je v příběhu jediným, který je napálen a potrestán. A protože je nepoučitelný, stále znovu, příběh od příběhu, zkouší trpělivost ostatních. I když se na první pohled jeví jako postava veskrze záporná, jeho role je velmi důležitá. Určuje totiž společenská a morální pravidla, která se spolu s mýtem tradují. Nejenom že určuje společenské zvyklosti, ale s humorem a nadsázkou odlehčuje tabuizovaná témata. Příběhy s šibalem jsou pro severoamerické domorodé obyvatele charakteristické, avšak postava Iktómiho se vyskytuje pouze u Lakotů.

V mýtech ovšem nevystupuje pouze šibal, ale také nadpřirozené bytosti. A jelikož původní Američané pojmají zlo a dobro jinak než tradiční evropská kultura, ani mytické bytosti nejsou pouze kladné či záporné. Ačkoli mají děsivé vzezření, vzbuzují strach a mnohdy se nechovají správně, mají v mytologii své místo. Přes všechny jejich mnohé záporné vlastnosti, nejsou ony samy nahlíženy jako „špatné“ a „zlé“.

¹ Anglické slovo „trickster“ nahrazuji pro srozumitelnost českým ekvivalentem „šibal“.

Lakotové se i v dnešní době rádi smějí. A v jejich mytologii jsou to právě šašci, posvátní klauni, kteří dávají příběhům humornou stránku. Vše dělají naopak a tak vlastně nepřímo lidem ukazují, jak by se měly věci dělat správně. A tuto vlastnost sdílejí společně s Iktómim.

Mýtus je příběh určený k vyprávění před publikem. V tradovaných příbězích ožívají mytické bytosti, šašci, hrdinové i šibal Iktómi. Mýty však také vypovídají o stvoření světa a o kosmogonických sférách, ukazují lidem jejich původ a také cestu, kterou je dobré jít. Cílem této práce je pojednání o specifikách lakotského mýtu, ale také o tom, jak vypovídá o světě, ve kterém žijeme. Jak byl náš svět stvořen, jak mu byl dán řád, jak funguje a co se stane, až tento svět opustíme.

Pokud bychom se zeptali některého indiánského stařešiny vyznávajícího tradiční hodnoty, odkud pocházejí jeho mytičtí předkové, nezaváhá s odpovědí. Bude tvrdit, že jeho předci na počátku vyšplhali po cukrové třtině ze čtyř podzemních jeskyní postupně na svět, nebo byli stvořeni do podzemního světa, aby obsluhovali Posvátné bytosti a pak se dostali na zem. Bude tvrdit to, co jako malý slýchal v mýtech. Odpovědí by však bylo tolik, kolik je mýtů o stvoření světa a o původu lidí. Mýty a tradované příběhy někteří badatelé označují jako „posvátné příběhy“. Je tomu zřejmě proto, že vypovídají o posvátných věcech, o vzniku Země a o původu lidí. Protože jsou posvátné, lidé jim věří, a protože jim lidé věří, jsou posvátné.

Ovšem naše novodobá bádání nezaložená na tradovaných příbězích dokazují, že prapředci dnešních severoamerických indiánů přešli podle dohadů přes zamrzlou Beringovu úžinu, v době zalednění, kdy bylo možné přejít „suchou nohou“ a dostat se tak na americký kontinent. Tento vyslovený předpoklad se nám může zdát pravděpodobný, avšak náš výše zmíněný fiktivní stařešina by se nad ním určitě pousmál. Mýty, které slýchal a které možná po večerech vypráví svým vnoučatům, o tom takto nevypráví.

Nyní však záměrně opomineme to, jak se prapředci domorodých Američanů dostali na severoamerický kontinent podle mytologie, jelikož k tomuto tématu se vrátíme podrobněji v průběhu práce. V následujících kapitolách budeme sledovat linii „vědeckých dohadů“. Zcela jistě není možné přesně časově určit, kdy a za jakých okolností se prapředci severoamerických indiánů na severoamerický

kontinent dostali, pojdme se přesto, že se mnozí autoři v těchto údajích liší, nejprve vrátit do dob velmi dávných a alespoň zhruba se pokusit o časové zařazení.

1. 1. PŮVOD SEVEROAMERICKÝCH INDIÁNŮ

Teorií o původu severoamerických indiánů je několik a nikdy se zřejmě nedopátráme absolutní pravdy. Jeden z těchto dohadů tvrdí, že původ severoamerických indiánů můžeme vystopovat ve stěhování skupin severovýchodních asijských národů na Aljašku a do Kanady zhruba před šedesáti až třiceti tisíci lety. Podle této teorie pocházeli předci indiánů ze Sibíře. V období rozsáhlého zalednění byla mořská hladina mnohem níže než dnes, proto bylo pro tehdejší původní obyvatele možné přejít suchou nohou přes zamrzlou Beringovu úžinu. Tato teorie je známá více než sto let a o její propagaci se postaral hlavně český antropolog a humpolecký rodák Aleš Hrdlička. Taktéž Åke Hultkranz, současný badatel, který prováděl terénní výzkumy v letech 1948 – 1958, k tomuto tématu podotýká: „S největší pravděpodobností šlo o odnože protomongoloidního obyvatelstva ze severovýchodní části Asie. Jejich konkrétní spojovací články s pozdější jazykovou rodinou a archeologickými pozůstatky v Asii se dosud nepodařilo odhalit, ale jejich kulturní odkaz v Severní Americe zřetelně naznačuje, že patřily k jednotné cirkumpolární² a cirkumboreální³ kultuře, táhnoucí se od Skandinávie přes severní Rusko na Sibíř. Není překvapivé, že náboženské rysy historicky příbuzných národů v této široké kultuře jsou téměř totožné.“⁴ Hultkranz dále odhaduje, že zhruba kolem roku 8000 př. Kr. sestoupili do nejjihnějšího výběžku Jižní Ameriky do Ohňové země.

Přechod přes Beringovu úžinu však nadále klade otázky ohledně datování. Podle archeologických dohadů se tato událost nestala dříve než před 15 000 lety. Jelikož v archeologických kulturách Ameriky došlo ke čtyřem výrazným posunům, předpokládá se taktéž, že migrace proběhla ve čtyřech hlavních vlnách. K těmto osidlovacím vlnám byly dále přiřazeny čtyři antropologické typy místních obyvatel. Vědci tyto typy rozdělili a pojmenovali podle tvaru lebek: 1) dlouholebí a výrazně asijské Eskymáci, 2) krátkolebí indiáni severozápadu a středu Severní Ameriky, 3)

² Náboženství nesevernějších arktických a subarktických oblastí Severní Ameriky a Eurasie, která vykazují jistou vzájemnou podobnost.

³ Náboženství severních zalesněných oblastí Severní Ameriky a Eurasie. Zahrnují zvířecí ceremonialismus, víru v pány zvířete, uctívání nebeských bohů, šamanismus, atd.

⁴ Hultkranz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha, 1998, str. 15.

krátkolebí brachykefální indiáni Sverní a Střední Ameriky a 4) dlouholebí Jihoameričané (ti se vyskytují i na severovýchodě Severní Ameriky).⁵

V 60. letech 20. století přišel lingvista Joseph Greenberg s teorií tří oddělených migračních vln. Lingvisticky analyzoval indiánské jazyky a podle shodných prvků definoval tři jazykové skupiny. Nejstarší se nazývá *amerindiánská* (Jižní a Střední Amerika, dále jih, východ a západ Ameriky Severní) a přišla zhruba před 20 000 lety. Další skupinou je *Na-dene* (severozápadní část Severní Ameriky a Nové Mexiko), před 10 000 lety a poslední třetí skupinou jsou *Inuité* (Eskymáci), kteří přišli před 2 – 3 000 lety. Tato teorie měla mnoho odpůrců, byla ale potvrzena v 90. letech 20. století genetickou analýzou chromozomu Y. Tato analýza zkoumala domorodce z celého Amerického kontinentu a skutečně prokázala tři různé typy chromozomu Y, které se stářím i rozložením kryly se skupinami, jaké navrhl Greenberg.⁶ Greenbergova teorie však byla napadena také pozdějším výzkumem, a to i přes jisté shody s genetickým výzkumem.

Problémem se také začal zabývat Walter Neves z University v Sao Paulu. Na základě svého výzkumu se domnívá, že se nejstarší migrační vlna na Americký kontinent skládala ze dvou částí. První vlnu mohli tvořit Papuánci a Australští domorodci, kteří mohli dříve dominovat celé asijské oblasti a dostat se tak přes Beringovu úžinu až do Ameriky. Později byli zřejmě zatlačeni dalšími příchozími z Asie až na nejjihnější část amerického kontinentu. Tuto teorii však nepotvrzují žádné archeologické nálezy a ani genetická analýza neprokázala souvislost mezi Papuánci a Jihoameričany. Walter Neves však svoji teorii obhájí faktem, že genetické testy se provádějí na současném obyvatelstvu, které je zdecimované příchodem Evropanů. Apeluje také na slabinu genetických testů, které nejsou schopné vypovídat absolutně o všech předcích všech generací zpět.⁷

Otázek o původu domorodých obyvatel Ameriky je více než odpovědí. A tak tuto kapitolu zakončím slovy Åke Hultkranze, který vystihuje celý problém následovně: „Všeobecný obraz severoasijského původu severoamerických indiánů zamlžuje nedostatek spolehlivých vědomostí o tom, kdy přesně a jak přišly dané

⁵ <http://www.osel.sz/index.php?clanek=1627>

⁶ <http://www.osel.sz/index.php?clanek=1627>

⁷ <http://www.osel.sz/index.php?clanek=1627>

skupiny do určitých oblastí a jak došlo k tomu, že vedle sdílených kulturních znaků si vytvořily i jiné, zcela specifické.“⁸

⁸ Hultkrantz, A.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha, 1998, str. 16.

1. 2. GEOGRAFICKÉ ZAŘAZENÍ

Lakoty můžeme znát spíše pod jménem Siouxové⁹. Jak podotýká Jan F. Ullrich ve své učebnici lakotštiny, podle jedné z hypotéz žili předkové siouanské jazykové rodiny kolem roku 1200 v oblasti dnešních států Severní a Jižní Karolíny a Virginie. Avšak ještě před příjezdem Kolumba se začali přesunovat do údolí dnešního státu Ohio a odtud se vydali na západ. Tehdy se kmeny siouanské jazykové rodiny rozdělily, některé putovaly západně až jihozápadně a některé severozápadně. Severozápadním směrem se vydali právě předci Lakotů směrem do dnešního státu Minnesota, do okolí jezera Mille Lac. Zde žili jako polousedlí lovci a sběrači v zalesněné krajině, je možné, že i obdělávali malá kukuřičná políčka. V té době ještě neznali a nevyužívali koně.

Tito původní američtí obyvatelé se před kontaktem s bělochy nazývali *Očhéthi Šakowiŋ*, což lze přeložit jako „Sedm ohnišť“, přičemž ohniště je chápáno ve smyslu vesnice. Sedm ohnišť tvořila konfederace sedmi kmenů, která se dělí na tři skupiny s odlišným dialektem.

První skupinou jsou podkmeny *Mdewakanton* („Vesnice u Tajemného jezera“), *Wahpeton* („Vesnice v listí“), *Sisseton* („Vesnice v níž se jedí ryby“) a *Wahpekute* („Střelci v listí“). Tyto čtyři kmeny se souhrnně označují jako Santee a mluví jedním dialektem. Sami sebe označují jako Dakota.

Dalšími jsou *Yankton* („Vesnice na konci“) a *Yanktonai* („Malá vesnice na konci“). Tyto kmeny mluví jiným dialektem než Santee, ale samy sebe nazývají taktéž Dakota, avšak v literatuře jsou označovány jako Nakota.¹⁰ Tímto termínem

⁹ Toto slovo má však hanlivý původ a vede samotné Lakoty k tomu, že ho spíše nepoužívají a považují ho za cizorodý. Historie vzniku označení Sioux - čti [sú] začíná u hlavních nepřátel Lakotů, s kterými bojovali více jak 200 let, u kmene Odžibwa. Odžibwejové bojovali nejen s Lakoty, které nazývali „malá zmije“ (v jazyce Odžibwejů *Nadowe-is-iw-ug*), ale také s Irokézy (ve svém jazyce je nazývali *Nadowewok*) – „opravdová zmije“. Slovo „*Nadowe-is-iw-ug*“ bylo prvně zapsáno Francouzi, kteří ho slyšeli od Odžibwejů. Francouzi jej zapsali jako *Nadowestoux* nebo *Naduesiu* a později jej zkrátili na *Sioux*. Toto označení se nejvíce vžilo mezi bělochy i indiány v 18. a 19. století, užívalo se i v oficiálních smlouvách, armádních zápisech apod. Známé je však již od roku 1640, kde jsou názvem Sioux označovány národy *Očhéthi Šakowiŋ* – tedy „Sedm ohnišť“. Někteří současní autoři užívají označení Sioux pro příslušníky *Očhéthi Šakowiŋ*, ještě před jejich rozdělením do třech jazykových skupin s odlišným dialektem. Toto pravidlo následují taktéž v této práci.

¹⁰ V jejich nářečí souhláska „n“ obvykle nahrazuje „d“ a „l“ ve zbývajících dvou dialektech.

mohou být také označováni jejich nářečně příbuzní Assiniboini a Indiáni kmene Stoney.

Posledním kmenem je *Teton* („Vesnice v prérii“), který sám sebe označuje ve svém nářečí jako Lakota¹¹.

Tetoni se postupem času rozdělili na sedm podkmenů:

- *Oglala* – „Roztroušení“
- *Brulé (Sicangu)* – „Spálená stehna“
- *Minikonžu (Mnikowoju)* – „Ti, kteří sázejí u vody“
- *Hunkpapa* – „Ti, kteří táboří u vchodu“
- *Itazipco (Sans Arcs)* – „Bez luků“
- *Oohenumpa (Two Kettles)* – „Dva kotlíky“
- *Sihásapa* – „Černé nohy“¹²

První dva kmeny jsou největší a tvoří jižní větev Tetonů, zbývajících pět větev severní.

V průběhu 17. a 18. století Lakotové migrovali z lesní oblasti Minnesoty do travnatých stepí amerického Středozápadu. Přesun začal v roce 1670 a v roce 1770 překročili Tetoni řeku Missouri.

Jako první překročil řeku kmen Oglala a brzy po něm kmen Brulé, který opanoval území od řeky White až po řeku Platte v dnešní Nebrasce, nebo dokonce až řeku Republican v dnešním Kansasu. V roce 1750 ukončili Tetoni dlouhou válku s kmeny Iowa a Omaha, vyhnali tyto kmeny z jejich lovišť a oslabili je, takže již nepředstavovali nebezpečí. V okolí řeky Missouri také sídlil kmen Arikarů, s nimiž Tetoni bojovali, ale také uzavírali vzájemné mírové a obchodní dohody. Důležitým obchodním artiklem byli kromě plodin a zbraní také koně.¹³ V roce 1775 došli

¹¹ Slovo „lakota“ ve své archaické (a dnes již nepoužívané formě) znamenalo „spojenec“.

¹² Pozor na záměnu s algonkinským kmenem „černonožců“. Překlad J. F. Ullrich.

¹³ Arikarové vlastnili koně, které sem přivezli Španělé a Angličané. Koně, kterým se podařilo utéct na pláních zdivočeli, křížením anglických a španělských koní vznikli mustangové. Tetonové získali koně právě od Arikarů, předpokládá se, že někdy mezi lety 1770 – 1775.

Oglalové k Černým Horám,¹⁴ odkud vytlačili Šajeny a kmen Kiowa. Se Šajeny však později, někdy během let 1834 – 1843, uzavřeli spojenectví. V letech 1822/23 svedli Oglalové boje s kmenem Apsaroka a získali území dnešního východního Wyomingu, jižně od řeky North Platte. Oglalové tak ovládli rozsáhlé území sahající na jihu až do dnešní Nebrasky a Kansasu.

Jako třetí překročil Missouri tetonský kmen Minikonžu, v roce 1795.

Poslední čtvrtý proud Tetonů (tedy podkmeny Hunkpapa, Itazipco, Oohenunpa a Sihásapa)¹⁵ překročil Missouri roku 1825. Tyto skupiny pak kočovaly severně od řeky Cheyenne, severní a východní hranici jejich území tvořila řeka Yellowstone. Po roce 1825 byli již tedy všichni Tetoni za řekou Missouri.¹⁶

V letech 1770 až 1870 představovali Lakotové typickou indiánskou kulturu Velkých plání, v této době byli také nejpočetnějším a nejprogresivnějším kmenem. Toto období můžeme považovat za jakési „zlaté období“ lakotského národa.¹⁷ Dakotové podlehlí přistěhovalcům a již kolem roku 1850 byli usazeni v rezervacích, Lakoty tento úděl dohnal o něco déle. Po bitvě u Little Big Hornu roku 1876 byli Lakotové nedobrovolně usazováni v rezervacích dnešní Severní a Jižní Dakoty, v Montaně a Saskatchewanu. Masakr u Wounded Knee¹⁸ na sklonku roku 1890 pak učinil poslední tečku za tradičním životem Lakotů.

¹⁴ Lakotsky Paha Sába, pro Lakoty nejposvátnější hory, podle mytologie v nich sídlily Hromové bytosti. Ze specifického kamene (nazývaný catlinit), vyskytujícího se v Paha Sába vyráběli Lakotové hlavičky pro své posvátné dýmky. Kámen měl rudou barvu a připomínal krev lakotských předků, o čemž vypráví jeden mýtus o potopě: Jednou se přivalila na prerii povodeň a mnoho kmenů zahnila do hor. Voda ale stoupala tak dlouho, dokud všechny lidi (až na jednu výjimku, a tou byla mladá žena, kterou zachránil orel) nepohltila. Z jejich masa a krve potom vznikl červený dýmkový kámen. Dnes jsou v těchto horách vytesány hlavy čtyř amerických prezidentů, památník známý jako Mount Rushmore. Hor se zmocnily USA v roce 1877 a v roce 1980 soud rozhodl o odškodnění osmi siouxských kmenů, které však více než 750 milionů dolarů odmítly s tím, že chtějí vrátit alespoň 525 000 hektarů území. (Natioal Geographic, říjen 2004, vložená komentovaná mapa).

¹⁵ J. F. Ullrich podotýká, že dříve se tyto čtyři podkmeny nazývaly Saone.

¹⁶ Ullrich, J. F.: *Učebnice lakotštiny*. Vlastní náklad, Valašské Meziříčí, 1994, str. 10. William K. Powers uvádí dvě migrační vlny Tetonů. V první vlně to byly kmeny Oglala a Sicangu, ve druhé pak kmeny Hunkpapa, Itazipčo, Mnikowoju, Sihasapa a Oohenumpa.

¹⁷ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 9.

¹⁸ Na konci prosince roku 1890 se náčelník Velká stopa přesouval se svojí skupinou do Pine Ridge, do tábora náčelníka Rudého oblaka, aby se zde zúčastnil velkého Tance duchů, v té době obrodného hnutí. 17. prosince byl vydán na Velkou stopu zatykač, rozkaz vydal plukovník George A. Forsyth. Skupina Velké stopy čítala 106 mužů a 250 žen a dětí, sám náčelník byl těžce nemocen zápallem plic. 29. prosince 1890 byla tato skupina obklíčena 500 muži Sedmé americké kavalérie a za vojenského dohledu odvedena k potoku Wounded Knee. Vojáci byli vybaveni Hotchikissovými strojními

1. 3. NEJSTARŠÍ ZPRÁVY, ETNOGRAFICKÁ POZOROVÁNÍ

Za zřejmě první historicky dochovanou zmínku o předcích Lakotů můžeme považovat zprávu francouzského jezuita Jeana Nicoleta z roku 1640,¹⁹ uvedenou v ročence „Jesuit Relation“. Nicolet pobýval u Winnebagů ze Zelené zátoky a o jednotlivých kmenech se dovídal pouze zprostředkovaně. „K prvnímu setkání bělochů s předky Lakotů došlo až v roce 1660, kdy se s nimi setkali dva Francouzi – Pierre Esprit Radisson a Médard Chouart.“²⁰ Tito dva francouzští cestovatelé se se Siouxy setkali v místech dnešního severozápadního Wisconsinu nebo východní Minnesoty, v době každoroční památky zesnulých. Siouxové se dívali na Francouze jako na polobohy a prokazovali jim náležitou úctu.

První etnografické poznatky přinesla výprava, které se zúčastnili misionáři Claude Jean Allouez, Jacques Maquett a Louise Hennepin, dále vojáci a obchodníci Daniel Creysolon, Nicolas Perrot a Pierre Charles Le Sueura²¹. Ten v roce 1700 odhadl u Sedmi ohnišť velikost lakotské populace na čtyři tisíce rodin, v roce 1736 odhadovali jiní cestovatelé počet rodin od osmi do deseti tisíc. Po válkách Francouzů a indiánů navštívil Siouxy kapitán Jonathan Carver, který rozdělil Sedm ohnišť na Poříční tlupy a Préríjní tlupy. Jeho celkový odhad čítal dva tisíce rodin. Začal také vytvářet slovník. V roce 1804 se pánové Lewis a Clark setkali s Oglaly a popisují dvě tlupy, „Pravé Oglaly“ a „Siyos“ (préríjní kuřata).

První oficiální kontakt mezi Siouxy a Spojenými státy navázal v roce 1805/6 poručík Zebulon M. Pike, jenž se snažil rozšířit americké državy na území kolem horního toku Mississippi. Sepsal s Mdewakantony smlouvu, v níž indiáni přenechali Spojeným státům sto tisíc akrů půdy, za kterou dostali dárky a kořalku zhruba v hodnotě 200 dolarů a slíbenou nespécifikovanou sumu peněz.²² Pike udává celkový

puškami. Při odzbrojování došlo k incidentu, který spustil palbu. Více jak 40 mužů a 200 žen a dětí bylo zmasakrováno. Zmrzlá těla byla pohřbena do společného hrobu. Forsyth byl pokárán za ukvapené jednání, avšak 23 jeho mužů bylo vyznamenáno za statečnost. (Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 122.)

¹⁹ Thwaites, R. G.: *Jesuit Relations and Allied Documents: Travels and Explorations of the Jesuit Missionaries in New France, 1610-1791*. 73 vols. Cleveland: Artur H. Clark, ed. 1896-1910.

²⁰ Ullrich, J. F.: *Učebnice lakotštiny*. Vlastní náklad, Valašské Meziříčí, 1994, str. 6.

²¹ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 16.

²² DeMallie, R. J. Jr.: „Teton Dakota Kinship and Social Organisation.“ Ph.D. dissertation, University of Chicago, 1971.

počet Siouxů jako 21 675. Po Pikeovi následoval v roce 1817 major Stephen H. Long se svojí expedicí, která měla za úkol vytyčit místa pro stavbu pevností.

V době kolem roku 1840 se odehrála důležitá událost, jež byla zaznamenána hned třemi pozorovateli, Hydem, Francisem Parkmanem a Charlesem Eastmanem, známým též jako Ohiyesa. Kolem roku 1840 nebyla rivalita mezi náčelníky ničím neobvyklým a tak vznikl spor mezi tyranským náčelníkem Bizoním medvědem (Bull Bear) a Kouřem (Smoke).²³ Bizoní medvěd byl vyprovokován místním obchodníkem a vyzval Kouře k boji. Kouř hned neodpověděl, ale později se svými přáteli, včetně významného náčelníka Rudého oblaka, vymyslel plán odplaty. Na podzim r. 1841, když obě skupiny tábořily blízko sebe a popíjely kořalkou, se rozpoutala hádka. Bizoní medvěd ve snaze hádku uklidnit byl zastřelen. V boji byl dále zabit bratr Rudého oblaka Žlutý stan a dalších šest mužů, mnoho ostatních bylo zraněno. Tato událost zřejmě byla tak významná, že ji zaznamenali hned tři pozorovatelé a podle kalendáře výčtů zim způsobily tyto události rozdělení kmene. Ještě po čtyřiceti letech byly skupiny označovány jako Medvědí lidé a Kouřovi lidé.²⁴

²³ Anglická jména uvádím v závorce. V místech, kde by narušovaly srozumitelnost textu, dávám přednost českým ekvivalentům. Tam kde to není nezbytně nutné, ponechávám jména v původnějším anglickém znění.

²⁴ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 29, 30.

2. JAZYKOVÉ PŘEDPOKLADY

2. 1. LAKOTŠTINA

Lakotština je v dnešní době jeden z mála přežívajících domorodých jazyků Severní Ameriky. Počtem plynule mluvících lidí patří mezi čtyři nejzachovalejší jazyky společně s jazyky Navahů, Odžibvejů a kanadských Krijů.²⁵ Tento jazyk je jazykem preliterálním, tj. nejsou dochované žádné písemné památky v tomto jazyce. Veškerá ústní lidová slovesnost je tradována, procesem písemné fixace sice prošla, ale pouze ze strany sběratelů. Samotní Lakotové nic ze své slovesné tradice nezapisovali, příběhy předávali ústně.

Lakotština patří do siouanské jazykové rodiny.²⁶ Můžeme ji označit jako jazyk polysyntetický, tzn. takový, kde je možné skládat slova z jednotlivých elementů a současně tvořit slova s významem celých vět. Má velmi složitý slovesný systém a její výslovnost není jednoduchá – obsahuje množství laryngál (hrdelních hlásek) a nazál (nosových hlásek). Ve výslovnosti rozlišuje pohlaví řečníka. Navíc probíhá morfologická diferenciacce jazykového systému – užívají se různé koncovky maskulinní a femininní.

V době usazení do rezervací mluvila většina Lakotů pouze lakotsky, komunikaci s okolním světem zprostředkovávali většinou míšenci, kteří ovládali jazyky svých rodičů. Již na počátku rezervačního období byly děti nuceny navštěvovat misijní školy, do kterých docházely nejdříve denně, později však tyto školy získaly podobu internátní. Tento fakt zaručoval vytržení dětí z jejich rodinného a kulturního prostředí a také umožnil eliminovat vliv rodiny na dítě. „Na počátku dvacátého století již většina lakotských dětí vyrůstala dvojazyčně. Jejich rodným a prvním jazykem byla lakotština a při nástupu do školy se začaly učit anglicky. Naproti tomu naprostá většina těch, které dosáhly dospělosti před rokem 1890, se anglicky nikdy nenaučila. Až do šedesátých let tak v rezervacích přežívali

²⁵ <http://www.inext.cz/siouan/lakotstina.html>

²⁶ Do této jazykové rodiny dále patří jazyky kmenů Apsaroka (Vrani Indiáni), Hidatsa, Iowa, Kansa, Mandan, Missouriia, Omaha, Oto, Ponka, Qapaw a Winnebago.

stařešinové, jejichž jediným jazykem byla lakotština.²⁷ Za druhé světové války se množství Lakotů stěhovalo do měst za prací, byla to hlavně města Minneapolis, Rapid City, Denver a další. Lakotská jazyková komunita se tímto roztříštila a mimo rezervaci se začala lakotština vytrácet. Avšak uvnitř rezervací byla až do šedesátých let stále dominantním jazykem. Během sedmdesátých let se začíná projevovat vliv smíšených manželství²⁸ a také strachu rodičů z toho, že pokud budou děti učit lakotsky, čekají je v budoucnosti předsudky ze stran „bílých“²⁹. Příklad tohoto jednání můžeme najít v autobiografii lakotské ženy Mary Crow Dog, manželky významného „svatého muže“ Leonarda Crow Doga.³⁰ Maryina matka prošla v mládí internátní křesťanskou školou a odmítala své děti vychovávat v tradičních lakotských hodnotách. Nebyla ráda, když se děti účastnily ceremonií a mluvily lakotsky. Tradiční hodnoty udržovali v rodině již pouze prarodiče, kteří se cítili být Lakoty i přes křesťanský vliv, kterému byli vystaveni. Mezi dětmi a rodiči tak vznikala jazyková i spirituální propast. Takto Mary popisuje svoji babičku: „Byla katolička a pokoušela se nás vychovávat jako bílé, protože si myslela, že je to pro nás jediná cesta jak vést uspokojující život. Ale pokud půjdeme k základům, byla vždy Sioux, bez ohledu na obrazy panny Marie a Nejsvětějšího srdce na zdi ... Také mluvila jazykem Siouxů, tím pravým starým stylem lakotštiny, ne tím moderním slangem, kterým mluvíme dnes.“³¹ „Asi 70% všech dětí, které nastupovaly do školy v šedesátých letech, mělo jako první (a často jako jediný) jazyk lakotštinu. Od té doby však čísla rapidně klesají. V osmdesátých letech už mluvilo lakotsky jen 50% Lakotů. V roce 1990 byl počet lakotsky mluvících odhadnut na 35%. Dnes je jich asi 25%.“³²

Jazyk Siouxů je tvořen pěti dialekty. Jsou to dialekty Teton (Lakota), Santee-Sisseton a Yankton-Yanktonai (Dakota), dále Assiniboine a Stoney (Nakota). První tři dialekty jsou navzájem srozumitelné, nářečí Assinibine je pro mluvčí prvních tří srozumitelné méně a poslední dialekt je téměř nesrozumitelný všem ostatním.³³

²⁷ <http://www.inext.cz/siouan/lakotstina.html>

²⁸ tzn. indiánských a neindiánských.

²⁹ tzn. obyvatel neindiánského původu.

³⁰ Crow Dog, M. and Erdoes, R.: *Lakota Woman*. HarperPerennial, New York, 1990.

³¹ Tamtéž, str. 19.

³² <http://www.inext.cz/siouan/lakotstina.html>

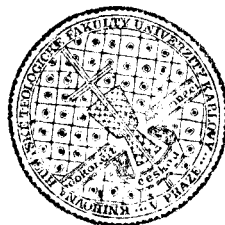
³³ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 10.

Jan Firethunder Ullrich, původem Čech, v současné době ředitel jazykové sekce v nadaci Lakota Language Consortium,³⁴ dává lakotštině naději na přežití a to hned z několika důvodů. Lakotština je oproti jazykům jiných severoamerickým kmenů velmi dobře popsána a má nejrozsáhlejší literaturu psanou původním jazykem. Lakotská komunita se v dnešní době stále zvětšuje a je nadále dostatečně kompaktní. V současné době žije v Jižní Dakotě přes 90 000 Lakotů a Dakotů a podle předpokladů se jejich počet během dvaceti let zdvojnásobí. A v neposlední řadě i gramatická struktura lakotštiny není tak složitá, jako u jiných polysyntetických jazyků.³⁵ Lakotština je navíc velmi zvukomalebná, příjemná na poslech a dá se jí bez větších obtíží naučit.³⁶

³⁴ Nadace s názvem Lakota Language Consortium (Konsorciem lakotského jazyka) byla založena v roce 1998 na popud několika lakotských stařešinů a intelektuálů. Cílem konsorcia je získání finančních prostředků na vytvoření kvalitních materiálů pro výuku lakotštiny na základních, středních školách a vyšších školách v rezervaci. Hlavním úkolem projektu je revitalizace lakotského jazyka, vytváření jazykových center, kde by měly děti možnost dostávat se do kontaktu s mluvenou lakotštinou. (<http://www.inext.cz/siouan/lakotstina.html>)

³⁵ Za nejobtížnější polysyntetický jazyk je považována navažština. Jazyky Pawnee a Arikara z rodiny Caddo mají zase tak dlouhá slova, že je velmi obtížné si je zapamatovat a např. šajenština tvoří slova z pouhých tří samohlásek a dvanácti souhlásek, takže všechna slova jsou si velmi podobná. (<http://www.inext.cz/siouan/lakotstina.html>)

³⁶ <http://www.inext.cz/siouan/lakotstina.html>

2. 2. SBĚRATELÉ LAKOTSKÉ SLOVESNOSTI

Lakotové neznají písmo, a proto se první pokusy o zápisy lakotštiny objevují u křesťanských misionářů.

Průkopníkem na tomto poli byl **Stephen Return Riggs**. Narodil se 23. března 1812 ve Steubenville v Ohio. V roce 1834 dokončil Jeffersonovu kolej v Pennsylvanii a stal se presbyteriánem. Od třicátých do sedmdesátých let devatenáctého století působil mezi Dakoty. V roce 1854 založil v Hazelwood, poblíž Yellow Medicine River, internátní školu pro dakotské děti. Ještě před smrtí se mu podařilo vydat dakotský překlad Bible. Jeho životní dílo představuje téměř padesát knih, které obsahují překlady a originální zápisy popisující dakotskou kulturu, zvyky a jazyk. Riggs zemřel 24. srpna 1883 v Beloitu ve Wisconsinu.³⁷ Dalšími terénními sběrateli byli bratři **Pondové** nebo **Thomas Williamson**. Jejich hlavním záměrem jakožto misionářů bylo přeložení Bible, kterou chtěli učinit srozumitelnou pro indiány. Bibli skutečně přeložili v roce 1840, jejich transkripce ale obsahovala značné nedostatky a nepřesnosti.

Dalším významným misionářem, který se zabýval sběrem lakotské slovesnosti, je reverend **Eugen Buechel**, jenž žil čtyřicet let v lakotské rezervaci a nasbíral přes stovku vyprávění v původním jazyce a přes tři tisíce lakotských slov. Po jeho smrti byl z těchto slov utvořen a vydán největší lakotský slovník. Bohužel je však opět zapsán nedokonalou transkripcí.

George Bushotter byl příslušník kmene Lakota, narodil se v roce 1864. V roce 1879 začal studovat bělošské školy a od roku 1887 strávil zhruba další rok sepisováním vzpomínek na tradiční život Lakotů, které zabírají kolem třech tisíc rukopisných stran.³⁸ Celé jeho dílo obsahuje kromě mýtů také náboženské a společenské zvyklosti a další vyprávění. Rukopis, stále ještě nevydaný, se nachází v archivech Smithsonova institutu, Jan F. Ullrich v současné době toto dílo

³⁷ <http://www.famousamericans.net/stephenreturnriggs/>

³⁸ Texty v lakotštině, které jsou zapsány samotnými gramotnými Lakoty, představují pro překladatele problém. Indiáni nebyli na písemnou formu zvyklí, mnohdy neuměli zapisovat tak rychle, jak mluvili, písemně se vyjadřovali zjednodušeně a porušovali gramatická pravidla. Další komplikace představovala špatná čitelnost rukopisu a používání zjednodušené transkripce tzv. „Riggsova typu“. Tato transkripce používala latinku s několika přídatnými diakritickými znaky. Tento způsob zápisu

zpracovává a ve spolupráci s Coloradskou universitou připravuje pro anglické vydání.

Významným sběratelem byl také **James. R. Walker**, lékař, který pracoval v letech 1896 – 1914 v rezervaci Pine Ridge. Nashromáždil asi největší sbírku vyprávění, avšak většina z nich je zaznamenána v anglickém překladu, a nikoliv v lakotském originále.

Walkerovi informátoři byli velmi významní lakotští muži, jako např. Rudý oblak³⁹, Krátký Býk,⁴⁰ Zlá rána, Levá volavka nebo Malé Zranění. Hlavním Walkerovým informátorem byl ale George Sword.⁴¹ Díky misionářům ovládal psanou formu lakotštiny a Walkerovi předával mýty v psané formě. Walker si je nejprve nechal překládat, později se zřejmě naučil lakotsky. Swordovi se také povedlo vydat původní mýty v lakotštině. „Není pochyb o tom, že George Sword měl mimořádné literární schopnosti. Nejenže po sobě zanechal vyprávění vysoké kvality, ale jeho mýty jsou také neobvykle dlouhé a překvapivě propojené s lakotskou věroukou. Sword měl nepochybně osobní zájem na tom, aby stará tradice Lakotů neupadla v zapomnění.“⁴² William K. Powers, profesor antropologie, v díle *Oglala Religion* komentuje Walkerovu a Swordovu práci následovně: „Srovnáním obou souborů⁴³ dojdeme k závěru, že Walkerovy představy jsou totožné s představami Sworda i jiných Oglalů.“⁴⁴ J. F. Ullrich dále rozvíjí teorii, podle které znal Walkerem sepsané mýty pouze úzký okruh zasvěcených šamanů, kteří je už nepředávali mladší generaci. Tato teorie se však v důsledku jeví jako planá. Pravděpodobná je i možnost vlastních úprav mýtů, která byla u nadaných vypravěčů běžná, navíc velkou roli zde hraje také značný vliv křesťanství.

však nekorektně rozlišoval jednotlivé fonémy jazyka. (Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 11 a 13.)

³⁹ *Mahpiuta Luta*, hlavní náčelník Oglala Siouxů, narodil se u řeky Platte v Nebrasce roku 1882. Celý život např. bojoval proti všem pokusům bílých vybudovat silnici krajinou kolem Powder River do Montany, kde se nacházelo zlato.

⁴⁰ *Tatanka Ptečila*, svatý muž, prorok a medicinman. Pocházel z dakotských Siouxů a byl uznáván jako velká duchovní a vůdcovská autorita. Byl jedním z prvních následovníků Wowoky, zakladatele náboženství „Tance duchů“.

⁴¹ Své lakotské jméno *Miwakh'a* (doslova meč, šavle) užíval po konverzi ke křesťanství jako příjmení. Před přijetím křesťanství byl uznávaným šamanem.

⁴² Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 28.

⁴³ Tzn. Walkerova a Swordova – pozn.

⁴⁴ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 66.

Walker nakonec na základě výpovědi sepsal vlastní pojetí lakotské mytologie. Mytologická vyprávění rozdělil do tří cyklů: Stvoření světa, Bizoní lid a Stvoření čtyř světových stran. Jan F. Ullrich dále k Walkerovi zmiňuje: „Walker tedy použil prvky lakotské mytologie, tradičně neuspořádané a nesouvislé, dal jim řád a časovou posloupnost a vytvořil ucelené mytologické cykly.“⁴⁵ A jak již bylo řečeno, i přes jisté nesourodosti je z těchto cyklů patrné, že vycházel z lakotských pramenů. Oficiálně byly spisy vydány až v roce 1983.

Významným neindiánským badatelem na poli domorodé ústní slovesnosti byl americký antropolog a lingvista **Franz Boas**, profesor na Kolumbijské Universitě v New Yorku a kurátor v americkém muzeu přírodní historie. Boas je považován za zakladatele americké antropologie. Během svého života důkladně prozkoumal deset domorodých jazyků (např. se zajímal o kmen Kwakiutlů) a rozpracoval dílčí studie k více než deseti dalším. Ve svém díle *Handbook of American Indian Languages*⁴⁶ zaznamenal počátek vědeckého zkoumání indiánských jazyků Severní Ameriky. V úvodu k tomuto dílu zmiňuje: „... Musím trvat na tom, že znalost jazyka je nezbytným prostředkem k přesnému a důkladnému porozumění jejich kultury, protože mnoho informací lze získat poslechem konverzace rodilých mluvčích a účastí na jejich každodenním životě, který pro pozorovatele, jenž jazyk neovládá, zůstane zcela nedostupný.“⁴⁷ Boas také v roce 1891 poukázal na opakování určitých narativních prvků a epizod v severoamerických domorodých pohádkách a na výskyt těchto specifických prvků v různých tradicích.

Franz Boas si byl vědom problematičnosti zmíněné sbírky Wolkerových mytologických cyklů. Rozhodl se získat nějaký srovnávací materiál. Pověřil tedy svoji studentku lingvistiky, etnologie a folkloru, indiánskou ženu z kmene Dakota – **Ellu C. Delorii**. Ella Deloria vyrostla v křesťansky orientované rodině v lakotské rezervaci Standing Rock. Její otec, reverend Philip Deloria, se narodil v roce 1858 a strávil své dětství v tradičním tábořišti Yanktonů. Byl prvním Dakotou, který

⁴⁵ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 14.

⁴⁶ Boas, F.: *Handbook of American Indian Languages*. díl 1., Bureau of American Ethnology, Bulletin 40, Washington: Government Printing Office, 1911.

⁴⁷ Boas, F.: *Handbook of American Indian Languages*. díl 1., Bureau of American Ethnology, Bulletin 40, Washington: Government Printing Office, 1911, str. 60.

dosáhl univerzitního vzdělání a byl vysvěcen na kazatele v episkopální církvi. Později působil v Misii svaté Elizabety (St. Elizabeths Mission) v rezervaci Standing Rock. Ella se narodila v roce 1889 a strávila své dětství a dospívání mezi lidmi, kteří ještě pamatovali Sedícího Býka a mluvili lakotsky. V roce 1915 Ella absolvovala Columbijskou Universitu a začala pracovat jako asistentka u Franze Boase a Ruth Benedictové. Mluvila plynně třemi hlavními Siouanskými nářečími a byla vhodnou kandidátkou na práci v terénu. V roce 1916, po smrti své matky, přerušila Ella na několik let badatelskou práci a starala se o své dospívající sourozence, bratra a sestru. Jako asistentka Franze Boase začala pracovat v roce 1927. Vydávala a přepisovala Bushotterovy dokumenty a opatřovala je rozsáhlým poznámkovým aparátem, jak lingvistickým, tak etnologickým. V roce 1929 začala opět pracovat pod Franzem Boasem, ale její výzkumy zdržovala a ztěžovala zodpovědnost ke starému otci, o kterého se starala. Jak sama podotýká v dopise Franzi Boasovi ze 4. října roku 1929, pracovala ráda, ale nebyla vychována k tomu, aby odložila stárnoucí rodiče, nemohla se k tomu přinutit.⁴⁸ V roce 1936 odmítla Boasovo doporučení, aby se vrátila do Columbie a přepracovala množství textů, které nasbírala během předchozích sedmi let. V dopise ze Severní Dakoty se ale Ella opět odvolává na povinnost starat se o své příbuzné. V roce 1941 přepracovala 1839 rukopisných listů (pagin) zapsaných sběrateli Samuelem a Gideonem Pondovými v dialektu Santee – Dakota.

I přes značné nesnáze nasbírala při své práci mnoho mýtů i jiných textů a na rozdíl od misionářů je zaznamenala v původním jazyce s kvalitní transkripcí. Deloria preferovala zápis v původních dialektech, spíše než v angličtině. „Její texty v původním jazyce a překladech byly čerpány z osobní zkušenosti, rozříděny od paměti dakotských stařešinů přes dramatické konverzace na mnoho různých témat, přes politická setkání, až k mýtům a legendám, díky nimž je nejvíce známá.“... „Avšak její největší úspěch je založen na vlastních sbírkách od dakotských informátorů (hlavně Tetonů nebo Lakotů) během 30. let 20.století.“⁴⁹ V dosud

⁴⁸ Rice, J.: *Deer Women and Elk Men*. Albuquerque, University of New Mexico Press, 1992, str. 2,3.

⁴⁹ Tamtéž, str. 4, 5.

nepublikovaném díle *Camp Circle Society*⁵⁰ rozděluje Deloria své informátory do dvou skupin. První z nich zahrnuje tetonské, yanktonské a santee stařešiny, kteří mohli říci „viděl jsem“ a „dělal jsem“. Druhá skupina již nežila ve společnosti „předrezervační“, ale měla ji zprostředkovanou svými rodiči. Tito „mladší“ informátoři tedy mohli říci, že mluví o věcech, které jejich babičky a dědové slyšeli a dělali. Deloriin popis informátorů tedy ukazuje, že kniha *Camp Circle Society* zachycuje život Lakotů přibližně mezi lety 1860 až 1890.

Počátek seriózní organizované vědecké práce na poli amerických jazyků a ústní tradice můžeme tedy datovat do poslední čtvrtiny 19. století. V roce 1879 byla **Johnem Wesley Powellem** založena Washingtonská antropologická společnost. Z jeho impulsu taktéž vznikl Úřad (americké) etnologie jako součást Smithsonianovy instituce. V roce 1888 následovalo založení Americké folkloristické společnosti.⁵¹ Powellovým hlavním cílem bylo, aby „mýty a folklór kmenů byly zachovány a zaznamenány v příslušných jazycích s meziřádkovým překladem a bez cizího zabarvení či dodatků.“⁵² Lingvista Zdeněk Salzmann ve své studii podotýká: „Tradiční vyprávění publikovaná v originále doprovázeném překladem se stala při zkoumání indiánských jazyků nedocenitelnou pomůckou, poněvadž obsahovala slova a gramatické tvary, které se v každodenní řeči zpravidla neslyší, a zčásti i proto, že na samém počátku 20. století již bylo zcela jasné, že dlouhodobá perspektiva přetrvání je u mnoha jazyků ohrožena. Celkový korpus pohádek amerických indiánů a dalších ústně tradovaných žánrů, jenž byly sebrány jen v Severní Americe za posledních sto let, je nesmírně rozsáhlý, ale jen s několika výjimkami je zaznamenáno velmi málo informací týkajících se kulturně autentického prostředí a charakteristických znaků živých vystoupení, během nichž tyto texty vznikly.“⁵³

Na již zmíněného Franze Boase navázal **Stith Thompson** (1850 – 1976), který proslul monumentálním šestisvazkovým rejstříkem motivů ústní slovesnosti,

⁵⁰Rice, J.: *Deer Women and Elk Men*. Albuquerque, University of New Mexico Press, 1992, str. 14.

⁵¹Salzmann, Z.: *Jazyk, kultura a společnost*. Úvod do lingvistické antropologie, Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR, Praha, 1997, str. 159.

⁵²Powell, J.W.: *Second annual report of the Bureau of Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution*. 1880 – 81, Washington: Government Printing Office, 1883, str. XXX.

⁵³Salzmann, Z.: *Jazyk, kultura a společnost*. Úvod do lingvistické antropologie, Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR, Praha, 1997, str. 160.

kteřý byl poprvé publikován ve třicátých letech 20. století. Thompson se zabýval hlavně analýzou *motivů* a *typů* v ústní slovesnosti. Motiv charakterizuje jako nejmenší prvek pohádky, který přetrvává v tradici, protože je na něm něco neobvyklého. Některé motivy odkazují na postavy v příběhu (bohy, kulturní hrdiny, čarodějnice, víly, mytické bytosti apod.), jiné na věci (např. čtveré užití věci s kouzelnými vlastnostmi) a další na epizody. Tyto krátké epizody mohou potom stát i samostatně a tvořit krátké příběhy. Typ je dále podle Thompsona tradičním příběhem, který existuje samostatně. Thompson při své vědecké práci používal přístup zvaný *historicko-geografická* neboli *finská metoda*. Tento přístup aplikoval na rozšířený indiánský příběh Hvězdný manžel. Studoval 86 publikovaných verzí příběhu ze všech koutů Severní Ameriky (např. z Aljašky, Kalifornie, Nového Skotska apod.) a vytvořil tak hypotézu o jeho archetypu (tzn. o předpokládané původní verzi). Taktéž zaznamenal specifické regionální verze a určil nejpravděpodobnější místo vzniku příběhu, kterým jsou podle autora Velké Pláně.⁵⁴

Jako dalšího badatele můžeme zmínit **Alana Dundese**, který se ve své monografii *The Morphology of North American Indian Folklores*⁵⁵ zabývá morfologickou analýzou pohádek.

Dell Hymes je představitelem tzv. etnopoetiky, tzn. spojení lingvistiky, etnografie, literární analýzy a folkloru. Hymes pracuje s texty, které sám nasbíral v terénu, ale také s materiály Boasovými a jinými texty, které byly zaznamenány již na konci 19. století. Cílem etnopoetické analýzy je „identifikovat strukturní roviny vyprávění – jednání, scény, sloky, verše a řádky – a různé prostředky lingvistické, básnické, rétorické, jimiž je působivost díla posilována.“⁵⁶

Po většinu 20. století se jako prameny pro studium žánrů ústní lidové slovesnosti používalo hlavně textů. Texty byly studovány co do obsahu, funkce nebo strukturálních vlastností. V 60. letech 20. století si několik mladých amerických vědců, mezi nimi i **Robert A. Georges**, uvědomilo, že živější uplatňované metody

⁵⁴Salzmann, Z.: *Jazyk, kultura a společnost*. Úvod do lingvistické antropologie, Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR, Praha, 1997, str. 161.

⁵⁵Dundes, A.: *The Morphology of North American Indian Folklores*. FF Communications č. 195, Helsinky, 1964.

⁵⁶Salzmann, Z.: *Jazyk, kultura a společnost*. Úvod do lingvistické antropologie, Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR, Praha, 1997, str. 164.

jsou nedostatečné. Tito vědci se začali orientovat na zkoumání živého vystoupení spíše než na texty. „Těžiště zájmu není jen v žánru, textu, struktuře, srovnávání nebo rekonstrukci; namísto toho se pozornost přesunuje na živé vystoupení, styl, událost a popis a slovesné umění je především považováno za proces neodlučitelně spjatý s určitou společností, jedincem a příležitostí, z níž vzniká.“⁵⁷ Robert A. Georges tak obhajuje tento vědecký postup následovně: „vyprávěcí události ... mají mnoho různých, vzájemně propojených aspektů, jež všechny přispívají k celkové události a jsou zároveň její součástí.“⁵⁸

Tradiční ústní lidová slovesnost byla tedy zkoumána z několika hledisek, přičemž hlavními východisky byly obsah, funkce, struktura a provedení. Zaměříme se nyní na dva hlavní přístupy, které stojí v protikladu. Prvním z nich je přístup taxonomický, který zahrnuje přiřazování určitého příběhu ke specifickému typu. Typ je dále definován pomocí motivů. Tento způsob výzkumu přistupuje k žitému, vyprávěnému a tradovanému příběhu jako k „vysušenému artefaktu“⁵⁹, jako k nějaké relikvii, která je uložena v polici. Máme o ní sice dostatek informací, ale v konečném důsledku je neživá a vytržená ze svého kontextu.

Druhý přístup nazýváme funkčním. Bere v potaz kontext, v němž se určitý druh kultury vyskytuje, a také samotné začlenění příběhu do kultury jako celku.

Nejnovější přístupy ke studiu slovesného umění jsou založeny na zúčastněném pozorování, kdy je vyprávění zaznamenáváno moderní technikou jednak na magnetofon a pokud je to možné, i kamerou. Tak je zachycen zvuk, intonace, pohyby, ale také reakce posluchačů apod. Hlavním cílem je uvést do vztahu struktury promluvy a společenský a kulturní kontext, v němž se odehrává. Jde tedy hlavně o propojení jazyka, kultury a společnosti.

⁵⁷Salzmann, Z.: *Jazyk, kultura a společnost*. Úvod do lingvistické antropologie, Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR, Praha, 1997, str. 166.

⁵⁸ Georges, R. A.: Toward an understanding of storytelling events, *Journal of American Folklore*. 82: 313-328, 1969.

⁵⁹ Salzmann, Z.: *Jazyk, kultura a společnost*. Úvod do lingvistické antropologie, Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR, Praha, 1997.

3. SOUČASNÝ ŽIVOT LAKOTŮ

Rezervací, kam byli Siouxové umísťováni, je v současné době několik. Jsou to Pine Ridge (Oglalové), dále Rosebud, Cheyenne River, Lake Traverse (Sisseton a Wahpeton), Crow Creek a Yankton (Yanktoni) ve státě Jižní Dakota a rezervace Standing Rock, která zasahuje i do státu Severní Dakota, a taktéž malá rezervace Santee v Nebrasce. Rozmístění rezervací a jejich velikost ukazuje příloha č. 1.

Největší z nich, Pine Ridge Indian Reservation, je situována na jihozápadě Jižní Dakoty. Západní hranici tvoří Fall River a hranice zasahuje až k městu Oelrichs. Na severu je rezervace ohraničena územím Bad Lands National Monument a městy Selnic, Interior a Kadoka. Na východě sdílí společnou hranici s rezervací Rosebud. Jih určuje státní hranice Nebrasky. Pine Ridge je po rezervaci Navajů druhou největší rezervací. Její rozloha je 11 269 km². Tato rezervace je v podstatě obdélník, široký 80 km od severu k jihu a dlouhý 160 km od západu k východu. Hranice rezervace byly ustanoveny v roce 1889.⁶⁰ Sídlo kmenové vlády a zároveň zastoupení Úřadu pro indiánské záležitosti je v Pine Ridge Village. Administrativně je rezervace rozdělena na sedm oblastí, které se nazývají *Wakpamni*.⁶¹ V roce 1939 byl vytvořen The Oglala Sioux Tribal Council, na základě smlouvy Indian Reorganisation Act. Kmenová rada je zastoupena prezidentem, viceprezidentem, tajemníkem, pokladníkem a zástupcem každé ze sedmi (později osmi) oblastí. Úřad pro indiánské záležitosti ve Washingtonu přiděluje svého agenta, coby správce rezervace. Kmenová rada je podřazena tomuto správci a zodpovídá se mu. Je schvalována kongresem k tomu, aby řídila záležitosti indiánského lidu, který ji volí každé dva roky.

Dawes Act z roku 1887 přerozdělil indiánskou rezervaci na parcely. Tento krok vedl k přetvoření původní sociální struktury, kdy se jednotlivé rodiny měly rozptýlit po celé oblasti a vytvořit nezávislé jednotky. Navíc vyvolal nesouhlas u většiny obyvatel, kteří zastávali názor, že „nikdo nemůže vlastnit půdu“. Maynard

⁶⁰ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 107.

⁶¹ Pine Ridge, White Clay, Wounded Knee, Porcupine, Medicine Root, Eagle Nest a Pass Creek.

a Twiss⁶² uvádějí, že v roce 1970 dosáhl počet těchto nezávislých jednotek počtu osmdesáti devíti.

Rezervace jsou jedny z nejhudších míst. Potýkají se s nezaměstnaností, alkoholismem, neadekvátním bydlením, nízkou životní úrovní a vzdělaností.

I přes všechna tato fakta však komunita zůstává stále živou a předpokládá se, že počet obyvatel bude dále narůstat. Města Fort Yates, Eagle Butte, Kyle a Rosebud jsou centry pro vzdělávání.⁶³ Jedním z ekonomických zdrojů je provoz heren a kasin, patřících indiánům. „Čtyřicet procent z celkového počtu 562 federálně uznávaných kmenů vlastní herny, binga či kasina, která vynášejí kolem 15 miliard dolarů ročně.“⁶⁴ Území rezervace je také zproštěno placení daní.

Dalším faktem, který poukazuje na to, že komunita je stále živá, je pokračování v duchovních tradicích, pořádání mezikmenových slavností (*Powow*), obřadů a jiných aktivit. Je však nutné si uvědomit, že ne všechny obřady jsou pořádány pouze z duchovního popudu. Mnoho takových obřadů a společenských setkání již přebírá prvky komercializace, jsou otevřené i neindiánům a otázkou zůstává, nakolik v nich převládá stránka spirituální nad komerční.

Významnou duchovní autoritou je pro Lakoty muž jménem Arvol Looking Horse, strážce Posvátné dýmky, která se již po 19 generací předává spolu s mýtem, který vypráví o jejím původu. Rodina Looking Horse žije dnes v Eagle Butte v rezervaci Cheyenne River a Dýmku převzala od rodiny z klanu Elk Head.

Krokem k podpoře rozvoje tradičního života je Zákon o náboženské svobodě indiánů z roku 1971, který garantuje domorodým Američanům právo na svobodné náboženské obřady.⁶⁵ Avšak i před tímto rokem, po dobu trvání zákazů, se zakázané obřady, jako např. Tanec Slunce či Tanec Duchů, konaly tajně.

Navzdory účinkům rozdělovacího systému a pokračující dekulturnizace potomci původních obyvatel stále lpí na modifikované formě tradičních skupin vedených náčelníkem, v lakotštině tzv. *thiyóšpaye*. Tyto skupiny stále ještě pokračují

⁶² Maynard E., Twiss G.: *That People May Live*. Pine Ridge, S. D.: U. S. Public Health Service, 1970.

⁶³ National Geographic, říjen 2004, vložená komentovaná mapa.

⁶⁴ Tamtéž, str. 117.

⁶⁵ Tamtéž, str. 106.

v udržování svých vlastních struktur a identity, i když mají jen zřídka svou viditelnou administrativní organizaci.⁶⁶

Lakotská komunita je tedy stále živá, i když si musíme uvědomit fakt, že původní Američané nyní nežijí „v Disneylandu“, ale žijí své životy jako všichni ostatní lidé. Nejezdí již na koních, ale v autech a nebydlí v týpí, ale v domech a někdy i v chatrčích z vlnitého plechu. Přizpůsobili se (nebo spíše byli nuceni se přizpůsobit) době, ve které žijí, ve které žijeme my všichni. To ale nic nemění na tom, že mnozí si stále ještě uvědomují své kořeny, vztah k předkům, a doby dávno minulé ožívají v příbězích a mýtech, které si stále vypravují.

4. PRAMENNÁ ZÁKLADNA

Informace, které shromažďuji v této práci, nejsou získané výzkumem v terénu, ale hlavně studiem sekundární literatury, která se vztahuje k danému tématu.

Cenný pramen k mytologii představují mýty sebrané Janem F. Ullrichem přímo v terénu.⁶⁷ Jsou zaznamenány autorem v bilingvní formě – tedy v lakotštině, přepsané korektní transkripcí, a v češtině. Z publikace *Deer Women and Elk Men* od Juliana Ricea⁶⁸ čerpám zejména mýty, ale také informace týkající se významné sběratelky lakotské slovesnosti Elle Delorii. Mnoho informací týkajících se jak Lakotů, tak i mytologie, nabízí dílo *Oglala Religion* od Williama K. Powerse⁶⁹.

V otázkách obecné teorie mýtu vycházím z definic Clauda Lévi-Strausse⁷⁰ a Bronislava Malinowského.⁷¹ Margot Astrov⁷² se v úvodu ke knize *American Indian Prose and Poetry* zabývá tradovaným a ústně předávaným slovem, významem slova

⁶⁶ Feraca, S. E.: „The Political Status of the Early Bands and Modern Communities of the Oglala Dakota.“ (W. H. Over) *Museum News* 27:1-2. 1966.

⁶⁷ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002.

⁶⁸ Rice, J.: *Deer Women and Elk Men*. Albuquerque, University of New Mexico Press, 1992.

⁶⁹ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977.

⁷⁰ Lévi-Strauss, C.: *Příběh ryba*, Český spisovatel, Praha, 1995.

⁷¹ Malinowski, B. K., „Myth in primitive psychology“ in: Malinowski, Bronislaw Kaspar, *Magic, Science and Religion*, New York 1948.

⁷² Astrov, M.: *American Prose and Poetry 'The Winged Serpent.'* An Anthology. Edited by Margot Astrov, Capricorn Books, New York, 1962.

a hlavně jeho „silou“, jak ji chápou domorodí Američané. Paul Radin⁷³ ve své knize *The Trickster* definuje postavu šibala, která je pro mytologii severoamerických indiánů charakteristická.

Jazykovými předpoklady a lakotštinou jako jazykem se zabývá Učebnice lakotštiny⁷⁴ od Jana F. Ullricha. Informace čerpám taktéž z webových stránek věnovaných tomuto tématu.⁷⁵

Doplňující informace jsou obsaženy v mnohých dílech, např. *Mluví Černý Jelen* od Johna Neihardta,⁷⁶ dále v autobiografii *Mary Crow Dog*⁷⁷ či v knize *The Sacred Pipe*,⁷⁸ kde významný lakotský muž Black Elk popisuje sedm základních lakotských rituálů, jejichž původ je zakotven v mytologii.

Aktuální informace o rezervačním a současném životě Lakotů vypovídá časopis *National Geographic* z října roku 2004.⁷⁹

Všechny další prameny a literatura a odkazy na webové stránky, jsou uvedeny v seznamu literatury.

⁷³ Radin, P.: *The Trickster. A Study in American Indian Mythology*, Schocken Books Inc., New York, 1972.

⁷⁴ Ullrich, J. F.: *Učebnice lakotštiny*. Vlastní náklad, Valašské Meziříčí, 1994.

⁷⁵ <http://www.inext.cz/siouan/lakotstina.html>

⁷⁶ Neihardt, J. G.: *Mluví Černý jelen*, Hynek, Praha, 1998.

⁷⁷ Crow Dog, M. and Erdoes, R.: *Lakota Woman*. HarperPerennial, New York, 1990.

⁷⁸ Brown, J. E.: *The Sacred Pipe: Black Elks Account of the Seven Rites of the Oglala Sioux*. Norman: University of Oklahoma Press, 1953.

⁷⁹ National Geographic, říjen 2004, taktéž vložena komentovaná mapa.

5. MÝTUS

Pokud se zabýváme mytologií, je nutné se nejprve zamyslet, co vlastně mytologie a mýtus je. O tomto tématu by bylo možné napsat další samostatnou práci, v této kapitole však zmíním pouze hlavní body a předložím několik definic mýtu. Považuji také za důležité zaměřit se na význam a roli slova u aliterárních národů, jak o ní pojednává Margot Astrov.⁸⁰ Pokud si totiž neuvědomíme, že tradované slovo stejně jako slovo obecně má pro původní domorodé obyvatele moc a sílu,⁸¹ nemůžeme dokonale pochopit důležitost a význam mytologie.

Antropolog, funkcionalista a etnograf Bronislav Malinowski ve své studii *Myth in primitive psychology* poukazuje na mýtus jako na: „...žitou realitu, věřenou, že se jednou stala v dávných časech a pokračující a ovlivňující lidské osudy.“⁸² Malinowski dále mýtus definuje: „Mýtus naplňuje v primitivní kultuře nepostradatelnou funkci: vyjadřuje, zvětšuje a kodifikuje víru; chrání a vynucuje morálku; zaručuje efektivitu rituálu a obsahuje praktická pravidla pro řízení člověka. Mýtus je tak vitální přísadou lidské civilizace, není to nečinný příběh, ale tvrdě pracující aktivní složka, není to intelektuální výklad nebo umělecká fantazie, ale praktická smlouva primitivní víry a morální moudrosti.“⁸³ Bronislav Malinowski (1882-1942) byl představitelem synchronní funkcionalistické školy. V synchronních metodách byl kladen zvýšený důraz na systematické studium a podrobný etnografický popis jediné kultury, které se prosadily jako základ vědecky hodnověrného antropologického bádání. Malinowski zastával ten názor, že myšlení lidí, které zkoumal, a všeobecně myšlení všech aliterárních kultur bylo, či je určováno základními životními potřebami. Stěžejní Malinowského teze je ta, že pokud víme, že národ je určován pouhými životními nevyhnutelnostmi (hledání potravy, uspokojování sexuálních pudů apod.), pak umíme vysvětlit jejich sociální řád, jejich víru, mytologii atd. Tuto koncepci nazýváme funkcionalismem.

⁸⁰ Astrov, M.: *American Prose and Poetry 'The Winged Serpent.'* An Anthology. Edited by Margot Astrov, Capricorn Books, New York, 1962.

⁸¹ V anglickém originále „power“.

⁸² Malinowski, B. K., „Myth in primitive psychology“ in: Malinowski, Bronislav Kaspar, *Magic, Science and Religion*, New York 1948, str. 78.

⁸³ Tamtéž, str. 79.

Malinowski ke svým výzkumům docházel prací v terénu, razil cestu tzv. „zúčastněného pozorování.“⁸⁴

Další způsob, jak nahlížet myšlení aliterárních kultur,⁸⁵ je přístup Lévyho-Bruhla. Ten se domníval, že myšlení těchto národů není ani „podřadnější“, jak jej nahlížel Malinowski, ale je to spíše zásadně odlišný způsob myšlení. Myšlení přírodních národů je tedy podle Lévyho – Bruhla určované emocemi a mystickými zobrazeními.⁸⁶

Etnograf Claude Lévi-Strauss (1908 - 1981) je zastánce strukturalistického proudu v etnologii. Ve 30. letech podnikl několik cest do vnitrozemí Brazílie, aby shromáždil materiály o několika indiánských kmenech. Lévi-Strauss se vymezuje proti oběma předchozím přístupům. „Pokud je Malinowského koncepce utilitaristická, ta druhá je emocionální nebo afektivní; a já jsem usiloval zdůraznit právě to, že ve skutečnosti myšlení lidí bez písma je nebo v mnohých případech může být na jedné straně nezaujaté – a to je rozdíl oproti Malinowskému – a na druhé straně intelektuální – což je rozdíl proti Lévy-Bruhlovi.“⁸⁷ Z Lévy-Strausovy strukturální analýzy mýtů vyplývá, že myšlení přírodních národů není nelogické a neracionální, jak se dříve předpokládalo, ale jeho racionalita je jiná a je jí nejprve třeba odhalit.⁸⁸ Pro Lévi-Strausse „zůstává mýtická hodnota mýtu zachována i v nejhorším překladu ... Její podstata nespočívá v jeho stylu, v původní hudbě, či v jeho syntaxi, ale v *příběhu*, který vypráví.“⁸⁹ Lévi-Strauss tvrdí, že klíč k pochopení mýtů je nutné najít ve strukturách, které charakterizují tzv. binární protiklady, což jsou např. život-smrt, muž-žena, nebe-země apod. Hlavním úkolem při studii mýtů je identifikovat tyto protiklady a dále s nimi pracovat.

Lévi-Strauss ve své knize *Příběh rysa*⁹⁰ detailně zabývá strukturou mýtů původních Američanů. Mýty strukturálně analyzuje a zabývá se otázkou odlišnosti a změny mýtu při procesu tradování. Knihu pojal jako šachovnici, na které rozehrává

⁸⁴ Budil, I.T.: *Za obzor Západu*. Triton, Praha, 2001, str. 670.

⁸⁵ Záměrně se vyhýbám pojmu „primitivních“.

⁸⁶ Lévi-Strauss, C.: *Mýtus a význam*. Bratislava 1993, str. 22.

⁸⁷ Tamtéž, str. 22.

⁸⁸ Heller, J., Mrázek, M.: *Nástin religionistiky*. Komenského evangelická bohoslovecká fakulta, Praha, 1988, str. 98.

⁸⁹ Lévi-Strauss, C.: *The Structural study of myth*. Journal of American Folklore, 68: 428 – 444, 1955, str. 430.

partii mýtů, jež rozvíjí od základní verze a přechází ve sprádání jakési „sítě“ mýtů severoamerických indiánů. Dochází tak k hypotéze, že mýty se předáváním, vypouštěním, vkládáním a opomíjením, nebo naopak přizpůsobováním svých motivů transformují, až ve finální etapě může dojít k jejich inverzi, tzn. převrácení motivů. Lévi-Strauss tak představuje hypotézu, že tento proces má zřejmě jakýsi vnitřní systém, určitou dynamiku, či vnitřní nevědomé paradigma, kterým se zákonitosti tradování mýtu řídí. Můžeme se tedy domnívat, že ústní tradice jaksi zkrusluje informace neustálým vypravováním a přepravováním. „V rámci ústní tradice každá generace přispívá svou vlastní zkušeností ke sdělování pravdy. Právě tato schopnost mírně přizpůsobovat a měnit v reakci na měnící se svět udržuje skutečnou podstatu tradice živou a významnou. Mluvená komunikace zahrnuje mnohem více než slova. Velké pravdy musejí být sdělovány takovým způsobem, aby nás „zasáhly“ emocionálně.“⁹¹ Každý mýtus má jistou specifickou dějovou linii, která je koncipována tak, aby byla zapamatovatelná a dále potom schopná ústního předávání. Struktura mýtu tedy není podle Lévi-Strausse nahodilá, ale taková, aby byla možná zapamatování. „Každý mýtus má jistou strukturu, která si vynucuje posluchačovu pozornost, a tím působí na jeho paměť. To, je též důvod, proč je mýty možné předávat ústní tradicí. To co je pro domorodé posluchače v mýtu podstatné, proč je schopen ho opakovat a předávat, ale zůstává, i když v o něco menší víře, stejně důležité a podstatné i pro tak málo zasvěceného posluchače, jakým byl v XVI. století francouzský františkánský mnich.“⁹²

Lévi-Strauss byl některými badateli kritizován a to hlavně ze třech důvodů. Byl mu vyčítán neempirický charakter jeho díla, selektivní využívání pramenů a také byl obviňován, že strukturu spíše vytváří, než aby ji hledal.

Margot Astrov se ve své knize⁹³ zabývá mluveným a tradovaným slovem, tak jak jej chápali (a mnohdy stále chápou) původní aliterární národy (a jejich potomci).

Z autorčina pohledu zpívání písní a vyprávění příběhů zřídka představuje pouhé spontánní sebevyjádření. Slovo v pojetí domorodých kultur má nesmírnou

⁹⁰ Lévi-Strauss, C.: *Příběh rysa*. Český spisovatel, Praha, 1995.

⁹¹ Freke, T., Renault D.: *Spiritualita severoamerických indiánů*. Aurora, Praha, 2000, str. 53.

⁹² Lévi-Strauss, C.: *Příběh rysa*, Český spisovatel, Praha, 1995, str. 61,62.

⁹³ Astrov, M.: *American Prose and Poetry 'The Winged Serpent.'* An Anthology. Edited by Margot Astrov, Capricorn Books, New York, 1962.

moc (angl. „power“) a s ohledem na tento fakt je s ním také tak zacházeno. Slovo použité v příbězích či písních je nahlíženo jako prostředek k prodloužení života. Má moc léčit, chránit od zla, prodloužit osobní sílu, dokonce i zastrašit smrt. „Slovo je síla. Je to život, substance, skutečnost. Slovo žilo ještě dříve, než začala existovat Země, Slunce nebo Měsíc. Kdykoliv indián uvažuje nad tajemstvím původu, ukazuje tendenci připsat slovu jeho vlastní tvořivou sílu. Slovo je pojímáno jako nezávislá entita, nadřazená dokonce bohům. ... Slovo je vnímáno jako předcházející před stvořitelem, pro primitivní⁹⁴ mysl je těžko představitelné stvoření z ničeho.“⁹⁵

U mnoha aliterárních společností, Lakoty nevyjímaje, bylo umění hovořit a celkově nakládat se slovy velmi respektováno. Schopnost obratně řečnit a používat slova byla ceněna více než např. válečnictví či úspěchy v boji. Síla slov použitá v písních je umocňována rytmem, který slovům dodává dynamiku, specifickou intonaci a rytmičnost. Takové osobní písně měly často pro svého „vlastníka“ velikou cenu, s jejich pomocí mohl uzdravovat, vyhrávat v boji, zahánět noční můry nebo získávat osobní sílu. Obsahy písní byly mnohdy tajné, či měly specifický slovosled, který se nesměl měnit. Margot Astrov takové specifické písně označuje jako „rezervoár moci, magie a síly“.⁹⁶

Jak v písních, tak i v příbězích má síla a moc slova nezastupitelnou roli a důležitost. Stěžejní autorčina teze je ta, že člověk uvědomující si moc slov může každým okamžikem tvořit a přetvářet stávající svět. Tvořitelem v pravém slova smyslu tedy není bůh, stvořitel, ale právě člověk, který silou a mocí slova každou vteřinou ovlivňuje stávající svět a situaci, ve které se nachází. Důležitost slova, a obzvláště slova tradovaného ústně po generace, se promítá taktéž ve vyprávění mýtů. „Vyprávěním příběhů o původu se (vypravěč pozn.) pokouší ovlivnit universum a posílit upadající sílu nadpřirozených bytostí. Vztahuje se ke stvořitelskému mýtu, obřadně, proto aby zachránil svět od smrti a zničení a udržel při životě prvotního ducha posvátného počátku.“⁹⁷

⁹⁴ Autorka zřejmě myslí původní, domorodou.

⁹⁵ Astrov, M.: *American Prose and Poetry 'The Winged Serpent.'* An Anthology. Edited by Margot Astrov, Capricorn Books, New York, 1962, str. 20.

⁹⁶ Tamtéž, str. 37.

⁹⁷ Tamtéž, str. 19.

Pro porozumění důležitosti mýtů a příběhů v životě domorodých Američanů je důležité pochopit, jaký význam má slovo ve svém původním smyslu. Tradování mýtů není pouhé vyprávění, které je dáváno do slov, je to vlastně přebírání zodpovědnosti za stávající svět. Protože pokud má slovo takovou sílu, že může ovlivňovat naše životy, musíme ho nahlížet jako posvátné. A jsou to právě příběhy a mýty, které kodifikují společenské normy, a tím ovlivňují život celého společenstva i celé širší společnosti. Mýty nejsou „pouhé“ příběhy, ztělesňují sílu předávanou skrze slova. Nejsou to pouze příběhy z minulosti, ale existují nekonečně mimo čas a tím, jak jsou vyprávěny, ožívají v přítomnosti.

To dokazuje i řeč Leonarda Crow Doga, vězněného duchovního lakotského vůdce. V roce 1977, po dobu jeho vazby, mu vězejní strážci vyhrožovali, že nad ním mají absolutní moc a mohou si s ním dělat, co chtějí. Leonard jim odpověděl následovně a jeho dopověď vyjadřuje lakotské pojetí slova a předávání příběhů: „Nemáte žádnou moc (power). To já jsem ten, kdo má moc. Já mám legendu. Jakou legendu máte vy? Co chcete vyprávět svým dětem, až přijdete domů? Co jim chcete předat?“⁹⁸

⁹⁸ Crow Dog, M. and Erdoes, R.: *Lakota Woman*. HarperPerennial, New York, 1990, str 229.

6. NÁBOŽENSTVÍ LAKOTŮ

Pokud se budeme zabývat náboženstvím Lakotů, nezbude nám nic jiného, než vycházet z výkladů, které používali křesťanští misionáři ve svých překladech z lakotštiny. Ti většinou lakotský pojem *chékiya*⁹⁹ překládali jako náboženství. Avšak křesťanská ani evropská terminologie náboženských pojmů nemůže dokonale popsat skutečnou podstatu náboženství tak, jak jej vnímali Lakotové, protože oni sami na ztělesnění nadpřirozených sil pohlíželi jinak než křesťané.

Podle mého názoru nelze celý systém lakotského vnímání spirituálního a transcendentního světa shrnout do běžně užívaných kategorií jako monotheismus či polytheismus. Nazvat toto náboženství monotheismem s ústředním a nejvyšším bohem *Wakh'áŋ Th'áŋka*¹⁰⁰ je scestné a velmi zavádějící. Navíc pojem *Wakh'áŋ Th'áŋka* představuje celý komplex navzájem provázaných i neprovázaných posvátných bytostí a sil. Lakotské náboženství by tedy spíše špelo k polytheismu, avšak bez zjevné hierarchické struktury. Toto zařazení je ovšem také zavádějící, neboť duchové a síly jsou taktéž *wakh'áŋ* – posvátné, svaté, zvláštní. Zdržím se tedy omezujícího a nepřesného „škatulkování“ a pokusím se náboženství charakterizovat.

Průvodní, posvátné a nevysvětlitelné jevy jsou shrnuty do pojmu *táku wakh'áŋ*. Jevy, které jsou zahrnuty do tohoto pojmu se postupem času měnily, stejně jako se měnil i jev souhrnně označovaný jako *Wakh'áŋ Th'áŋka*. Tento pojem se obvykle překládá jako Velký duch nebo Velké mystérium, Velké tajemství. „*Wakh'áŋ Th'áŋka* jako síla není personifikována, pouze některé její aspekty ano. Tyto aspekty bývají zosobněny v slunci, měsíci, obloze, zemi, větrech, hromu, blesku a dalších přírodních jevech. Člověk existuje jako součást přírody. Snaží se žít s okolním světem v souladu a nikoli řídit změny, které v přírodě probíhají.“¹⁰¹ *Wakh'áŋ Th'áŋka* často stojí v jakémsi příbuzenském vztahu k lidem a je osloven příbuzenskými termíny. Jsou to např. *Th'unkášila Wakh'áŋ Th'áŋka* (dědečku

⁹⁹ Tzn. „modlit se“, ale zároveň i „oslovit někoho příbuzenským termínem“.

¹⁰⁰ V celé této práci následuji korektní přepis – podle Ullrichovy Učebnice lakotštiny – který zaznamenává taktéž přízvuk a specifické hlásky. (h' - se vyslovuje jako chrčivé hrdelní ch; čárka nad písmenem znamená nikoli délku, ale přízvuk; znak aŋ označuje nosovou samohlásku, při jejím vyslovování vychází zvuk napůl ústy a napůl nosem.) Kompletní přehled výslovnosti lakotských slov se nachází na konci této práce, str. 77.

Wakh'áŋ Th'áŋko) *nebo*, *Até Wakh'áŋ Th'áŋka* (Otče Wakh'áŋ Th'áŋko). Stejně metaforické oslovení používají i k zemi: *Makh'á Iná* (Matka země) *nebo* *Uŋč'i* (babička¹⁰²). Oslovování příbuzenskými termíny¹⁰³ a příbuzenství vůbec má u Lakotů značnou důležitost. Oslovení příbuzností má značný význam taktéž v modlitbě. Pokud se v modlitbě při oslovení užije příbuzenského označení, modlíme se pak k určité složce daného mystéria.

Příbuzenství určovalo společenské normy a jakákoliv osoba musela být nejprve postavena k jedinci, rodině či klanu do určitého příbuzenského vztahu. Příbuzenství ovlivňovalo nejen morální a etická pravidla, ale také náboženský i politický život. I v dnešní době hraje u Lakotů příbuzenství velkou roli, v mnohých případech je např. cizinec nejprve adoptován do rodiny, je dán do příbuzenského vztahu, a teprve potom je plně akceptován a přijímán. Taktéž v mnoha mýtech je nově příchozí (obvykle žena, která přichází ke čtyřem bratrům) tázán, jaké k nim bude mít příbuzenství. Teprve poté může vstoupit a žít s nimi.

Wakh'áŋ Th'áŋka je oslovován osobně, protože je zosobněním veškerého nadpřirozeného světa. Svět je řízen také dalšími nadpřirozenými silami a bytostmi, které jsou bez počátku a bez konce. Vytvářejí nebo pomáhají vytvářet svět a přispívají k existenci lidí na zemi.

*Wakh'áŋ*¹⁰⁴ je obdobou jména *Oranda* u Irokézů, *Pokunt* u Šošonů, *Manitu* u Algonkinů, *Nanuela* u Kwakiutlů, *Yek* u Tlingitů a *Sgana* u Haidů v Severní Americe.¹⁰⁵

Sword popisuje *Wakh'áŋ* následovně: „*Wakh'áŋ* znamená velmi mnoho. Lakotové chápou jeho význam podle věci, které za *wakh'áŋ* považují. Každá věc na světě má ducha a tento duch je *wakh'áŋ*. Duch stromu, stejně jako duch člověka je *wakh'áŋ*. *Wakh'áŋ* pochází z *wakh'áŋ* bytí. Toto *wakh'áŋ* bytí je vyšší než zvířecí

¹⁰¹ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 45.

¹⁰² Zde babička z matčiny strany. Babička z otcovy strany je *kh'úŋš'i*.

¹⁰³ Black Elk v knize *The Sacred Pipe* (Brown, J., E.: *The Sacred Pipe: Black Elk's Account of the Seven Rites of the Oglala Sioux*. Norman: University of Oklahoma Press, 1953.) taktéž vysvětluje rozdíly mezi otcem a dědem *Wakh'áŋ Th'áŋka*.

¹⁰⁴ *Wakh'áŋ* není totéž co *Wakh'áŋ Th'áŋka*. Znamená spíše obecný pojem a stojí v hierarchii důležitosti „níže.“

¹⁰⁵ Durkheim, E.: *The Elementary Forms of the Religious Life*. 1912. 221-223. Reprinted New York: Free Press, 1965.

bytí. Nerodí se a neumírá. Může dokázat mnoho věcí, které lidské bytí nedokáže. Lidské bytí prosí *wakh'áŋ* bytí o pomoc.¹⁰⁶

Walker udává že *Wakh'áŋ Th'áŋka* je v šestnácti osobách, ale všechny jsou *wakh'áŋ* tzn., že všechny jsou jedno. Svatý muž, John Lane Deer, popisuje Velké Mystérium následovně: „Bohové a duchové jsou oddělené bytosti, ale všechny jsou spojené *Wakh'áŋ Th'áŋka*. Těžko se to chápe – asi jako nejsvětější Trojice. Můžeš to vysvětlit jenom tak, že se vrátíš k myšlence „kruhů v kruzích“. Duch se rozdělí do kamenů, stromů i drobného hmyzu a svou všudypřítomností je všechny učiní *wakh'áŋ*. A naopak se ten nespočet věcí, které vytvářejí vesmír, navrací zpátky ke svému zdroji a spojuje se v Praotci Duchovi. ... *Thun'káŋ* - Duch kamene, *Wak'inyan* - Duch hromu, *Tákuškaŋškaŋ* – Pohybující duch, *Un'ktéh'i* – Duch vody, všichni jsou *wakh'áŋ*: tajemní, úžasní, nepochopitelní, posvátní. Všichni jsou částí Velkého Tajemství.“¹⁰⁷

Slovo *wakh'áŋ* se také vztahuje k popisu neznámých či tajemných věcí, které přišly od jiných kmenů nebo od neindiánů, nebo označuje věci, které byly obtížně pochopitelné či vyjádřitelné. Jsou to např. puška - *mázawakh'á* (kouzelné železo), kůň - *šun'kawakh'áŋ* (tajemný pes), nebo whisky - *mníwakh'áŋ* (svatá voda).

Slovem *Wičháša*¹⁰⁸ *wakh'áŋ* se taktéž označuje člověk obdařený silou, svatý muž, ten který má duchovní autoritu a specifické schopnosti – byl např. povolán skrze vize, vede léčebné obřady, umí zacházet s duchovními silami, dokáže ovládat jiné duchy či zlé síly. Leonard Crow Dog, Wallace Black Elk, Bill Eagle Feathes nebo již zmíněný John Lane Deer (1903 – 1977) jsou (zdaleka ne jedinými) představiteli *Wičháša wakh'áŋ* ve dvacátém století.

Toto je tedy představení lakotského náboženství v podobě, kterou mělo ještě před setkáním s křesťanstvím. Křesťanství bylo indiánům předkládáno mnohdy nedobrovolně a nesmlouvavě (např. povinná docházka do katolických internátních škol), avšak s jejich náboženstvím a pojetím světa se v určitých rysech nevylučovalo. Lakotové a i jiné domorodé kmeny jsou v otázkách víry schopni synkreze, a tak

¹⁰⁶ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 47.

¹⁰⁷ Erdoes, R., and John Lane Deer: *Chromý jelen, Vyprávění siouxského medicinmana*. Paseka, Praha – Litomyšl, 2004, str. 101, 102.

v průběhu času zahrnuli křesťanství do svého spirituálního života. V dnešní době se tak prolíná tradiční vyznání s křesťanskými prvky, avšak tato synkreze, jakkoli by se nám zdála podivná, není původním Američanům a jejich potomkům na překážku v duchovním životě. O této problematice však neexistuje spolehlivá empirická evidence, takže posouzení, do jaké míry přijali Lakotové křesťanství a zejména vývoj procesu přijímání, chybí.

Jeden z příkladů prolínání obou náboženských přístupů představil v 50. letech 20. století reverend Paul Steinmetz S. J., farář v misii Svatého srdce v Pine Ridge Village. K údivu svých nadřízených se začal účastnit původních obřadů a snažil se hledat shodné či spojovací znaky mezi původním a katolickým náboženstvím. Zasloužil se o to, že se při mších začala používat Posvátná dýmka a při obřadech spolupracoval Steinmetz přímo se svatými muži, kteří seděli v první lavici. Vysvětlil také kostel v Pine Ridge Village, který jako jeden z mála zohledňuje jak symboly lakotského náboženství, tak symboly katolické.¹⁰⁹

William K. Powers, který se sám coby badatel účastnil mnoha obřadů, konstatuje, že synkretismus představuje např. i současné pojetí obřadu Tance Slunce a dále i takřka všechny současné siouanské náboženské praktiky vykazují prvky synkretismu. Podle Powerse se mnoho náboženských obřadů komercializuje, taneční kostýmy bývají často vyrobeny z komerčních látek. Antropologové i někteří indiáni shledávají tyto prvky neklamnými známkami degenerace náboženství.¹¹⁰

¹⁰⁸ To zn. člověk.

¹⁰⁹ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 115, 116.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 140.

7. WALKEROVY MYTOLOGICKÉ CYKLY¹¹¹

Příběhy sebrané Walkerem nejsou sice přímo typickými lakotskými mýty,¹¹² avšak z hlediska tématu, o němž vypovídají, tj. „téma povstání času,“ časovost a chronologie, předcházejí všem ostatním příběhům.

Ač byl J.R. Walker bezesporu významným sběratelem lakotské slovesnosti (viz. str. 13 a 14), zde se jím budeme zabývat zejména vzhledem k určité problematičnosti mytologických cyklů, které sepsal.

Nyní v několika bodech shrnu jeho práci a mnohá diskutovaná témata.

- Některé postavy, motivy a zápletky ve Walkerových mytologických cyklech nemají obdobu v autentických mýtech sebraných před nebo po Walkerovi.
- Mnohé prvky jeho zpracování lakotské mytologie vykazují vliv evropského myšlení:
 - a) systematicčnost, propojenost - koheze mýtů a hierarchie jsou příběhům spíše vnuceny zvnějšku, než by byly jejich propriem; srov. např. četné personifikace posvátných bytostí pro Lakoty tak netypické, též vzájemné vztahy a charakteristiky postav (např. ženské postavy mají většinou svárlivou a vrtošivou povahu, což je zejména rys mnoha tradičních evropských příběhů, nikoliv však tradičních lakotských).
 - b) Walker užívá terminologii odvozenou z terminologie biblické - postavy nazývá např. „Posel boží“, postavy tituluje jako Bohy, atd.
- Některé kosmogonické cykly (např. Stvoření světa) nejspíš Walker vytvořil sám, protože se nedochovaly žádné materiály od jeho informátorů, které by zpětně potvrzovaly pramen. „Walker tedy zřejmě retrospektivně doplňoval předchozí děj a odvozoval zápletky a charaktery postav z děje tradičních vyprávění.“¹¹³

¹¹¹ Vzhledem k tomu, že mýty sebrané Walkerem vypovídají o věcech na počátku, záměrně řadím tohoto sběratele a jeho práci, stejně jako Jan F. Ullrich, na samotný počátek kapitoly.

¹¹² Typické rysy tradičních lakotských vyprávění dále rozebírám v následujících kapitolách.

¹¹³ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 29.

Avšak i přes značnou problematičnost Walkerovy sbírky a některé nezodpovězené otázky můžeme tvrdit, že Walker na lakotské látce stavěl, což potvrdila i Ella Deloria: „... Jistě, v angličtině jsou ty povídky dále dokresleny bělošským způsobem vyjadřování, ale látka, z níž jsou vystaveny, je rozhodně lakotská, to je jisté.“¹¹⁴

7. 1. WALKEROVY MÝTY¹¹⁵

Samotné Walkerovy cykly jsou značně rozsáhlé. Walker podrobně zachycoval charaktery jednotlivých postav a další kulturní detaily. Primární literaturou k tomuto tématu jsou hlavně spisy Walkera,¹¹⁶ Delorie,¹¹⁷ Dorseyho¹¹⁸ a Hassricka.¹¹⁹

Pro větší srozumitelnost a grafickou přehlednost v této části upouštím od kurzívního zvýraznění lakotských jmen a názvů.

M 1¹²⁰

Íya (kámen) byl bez počátku, kdysi dávno nebylo nic než on. Jeho duch byl *Wakh'án Th'ánka*. Všude kolem panovala **Há' (Temnota)**. Íya byl beztvářý a měkký, ale měl v sobě velikou moc a sílu, která spočívala v jeho modré krvi. Vzal kus sebe a rozprostřel jej ve tvaru velkého disku, jehož okraj byl v nedohlednu a za jehož okrajem již nic nebylo. Tento disk pojmenoval **Makh'á (Země)** a vložil do něj ducha.

¹¹⁴ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 15.

¹¹⁵ V této kapitole rozepisuji pouze hlavní dějové linie příběhů a postav. Pro snadnější orientaci a přehlednost označuji mýty stejně jako William K. Powers číslem, spíše než názvem (ozn. např. M1). Orientovat se v tomto případě podle názvů mýtů by bylo zavádějící. Walkerovy mytologické cykly jsou totiž tak rozsáhlé, že jeden mýtus rozvíjí zápletku mýtu základního apod. Držím se tedy hlavní dějové linie a ostatní zápletky a méně důležité sekvence opomím.

¹¹⁶ Walker J. R.: *The Sun Dance and Other Ceremonies of the Oglala Division of the Teton – Dakota, Antropological Papers of the American Museum of Natural History*, vol 16, pt. 2, New York, 1917.

¹¹⁷ Deloria, E.: *Dakota Texts*. Publications of the American Ethnological Society, vol. 14, 1932.

¹¹⁸ Dorsey, J. O.: *A Study of Siouan Cults*. Eleventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology. Washington, D. C., 1894.

¹¹⁹ Hassrick, R. B.: *The Sioux: Life and Customs of a Warrior Society*. Norman: University of Oklahoma Press, 1964.

¹²⁰ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 16 – 20.

Po stvoření Země byl tak vyčerpaný, že se mu otevřely žíly, vytekla z něj všechna krev, scvrknul se, ztvrdnul a ztratil všechnu sílu. Jeho vytékající krev se stala vodou na Zemi.

Síla se oddělila od vody, jelikož v ní nemůže přebývat, stala se bytostí ve tvaru velikánské kopule, rozprostírající se nad Makh'á (Zemí). Kopule se nazývala oblohou a její duch byl **Šká (Energie, Síla způsobující pohyb)**.

Makh'á (Země) se dožadovala po Íyaṅovi, aby zahnal Ha' (temnotu), Íya se ale cítil bezmocným, a tak se obrátili o pomoc na Šká. Šká se stal nejvyšším a konečným soudcem nad všemi věcmi. Rozhodl, že Makh'á bude provždy spojena s Íya. Šká stvořil **Ap (Světlo)**. Ha' byla zahánána pod svět a nad něj umístil Šká Ap. Všude zavládlo světlo, ale nebylo teplo ani stín.

Makh'á si stěžovala, že je studená a holá. Šká stvořil zářící disk – **Wí (Slunce)** z Íya, Makh'á, z části vod a část ze sebe sama. Wí umístil nad Zemi a poručil mu, aby svítil na svět, vše zahříval a působil, aby každá věc vrhala stín.

Makh'á si však opět stěžovala, že je jí příliš horko a tak Šká poručil, aby se Ha' a Ap nad světem střídali. Tak vznikl **Ap-étu (Den)** a **Ha-yétu (Noc)**.

Tak byly stvořeny první čtyři posvátné bytosti: Íya - nejstarší počátek všeho, Makh'á - matka všeho stvoření, Šká - nejmocnější a Wí - náčelník. Všechny tyto čtyři bytosti představovaly to jediné - *Wakh'ān Th'ānka*.¹²¹

Na popud Šká si každá ze čtyř bytostí stvořila společníka. Wí stvořil svůj ženský protějšek **Wi-wí (Měsíc)**. Makh'á stvořila **Ukté (Vášeň)**, která však byla tak nádherná, že na ní Makh'á začala žárlit a svrhla ji do vody a tak se stala vládkyní vod. Nehybný Šká si stvořil **Th'até (Větr)**, který měl tu moc být na všech místech najednou. Íya stvořil děsivou Hromovou bytost **Wakíya** a Šká ji naučil jak se schovávat za mraky.

¹²¹ Pro zajímavost uvádím tuto pasáž taktéž v poetickém překladu Petra Majera, který ji překládal přímo z lakotštiny do češtiny. „A Hybatel rozhodl, že budou známi tak, jak budou stát jeden za druhým. Slunce bude první a bude červené. Hybatel bude druhý a bude modrý a Země bude třetí a zelená a Kámen čtvrtý a žlutý. Pevně se vzájemně drží – jako by byli jedním jediným – budou duhou. A jsou sjednoceni, budou *Nejvyšším posvátným Velkým duchem*.“ (Poselství světa v kruhu, jaro 2004, str. 21-23).

Íya zatoužil mít s Wakiya potomka. Wakiya snesl veliké vejce, Íya jej oplodnil a zrodil se **Ksá (Moudrost)**. Ksá byl velmi laskavý a moudrý, vždy se snažil ostatní potěšit a jednat v jejich prospěch. Šká se cítil osamělý, jeho společník Th'até neustále někde poletoval, a tak si stvořil dceru **Woh'pé (Mír/Zprostředkovatel)** a učinil ji prostředníkem mezi posvátnými bytostmi a také mezi nimi a všemi věcmi. Woh'pé byla nejkrásnější ze všech stvoření. Je bohyní laskavosti, soucitu, přátelství, krásy a štěstí. Woh'pé a Ksá, nejkrásnější a nejpodivnější ze všech bytostí, se stali společníky a přinášeli všem potěšení.

Ůkté byla velmi přitažlivá, ale zlá. Nenáviděla Makh'á a chtěla ji zostudit za to, že ji uvrhla do vod. Íya s Ůkté zplodili syna, který měl zlou povahu a Šká jej pojmenoval **Íya (Zlý)**.¹²² Íya byl nenasytný, hloupý obr, vyhledával hádky, konflikty. Byl vládcem veškeré zloby a neštěstí. Ůkté ho tedy poslala na území Makh'á, aby ji soužil. Ksá a Íya byli tedy nevlastními bratry, měli společného otce Íya, ale protože byl Ksá starší, je nadřazen svému mladšímu bratrovi.

Wakiya se dozvěděl o vztahu svého partnera a velmi na Ůkté žárlil. Ůkté i její syn Íya budou vždy jeho nepříteli.

Neboť se Ůkté - a nikoli „bez následků“ - zamilovala do svého vlastního syna Íyi, její milenec Íya ji zavrhl. Ůkté a Íya měli potomka rozkošného, svůdného a vychytralého. Šká ho pojmenoval **Gnaškí (Démon)**. Ten neustále naváděl svého hloupého otce-bratra Íyu k různým zlým věcem, kterými si dělal ostudu. Gnaškí nenáviděl Ksá, ale nikdy se mu nepodařilo zesměšnit ho. Woh'pé vůči němu cítila lítost a snažila se ho napravit.¹²³

Woh'pé a Ksá jednou uspořádali hostinu a pozvali na ni všechny posvátné bytosti. Ksá nechtěl žádnou z bytostí urazit, a proto se hostina konala na neutrálním území, kde nevládne nikdo z nich – tedy pod zemí. Woh'pé při hostině ostatní obsluhovala.

¹²² Jméno Íya (Kámen) a Íya (Zlý) se liší ve výslovnosti, v grafické podobě však téměř splývá. Lakotské jméno Kamene má na konci nosové „a“, zatímco druhé jméno pouze klasické „a“.

¹²³ Dvanáct posvátných bytostí, jejich vztahy a interakce zobrazuje příloha č. 2.

Šká chtěl svoji dceru Woh'pé za její služby odměnit, Woh'pé si však nic nepřála. A tak Ksá navrhl, aby Šká stvořil služebníky, kteří by Posvátné bytosti při hostinách obsluhovali, a Woh'pé by byla od této povinnosti ušetřena.

Šká tedy vzal kus z Íya a vytvořil kosti, pak vzal kus z Makh'á a udělal tělo. Stvořil mužskou bytost **Até (otec)** a ženskou bytost **Hu' (matka)**. Wí do obou vložil teplo, Ksá jim dal rozum a Th'até jim dal dech. Wakiya jim na příkaz Šká dal schopnost ochrany, zdraví a rozmnožování. Šká rozhodl, že tato stvoření budou pobývat pod zemí, budou obsluhovat Posvátné bytosti a nazval je **Pté Oyáte (Bizoní lid)**. Lidé dostali od Šká za úkol řídit se radami Ksá, který je naučil řeči a Woh'pé, jež je naučila lásce ke svým potomkům a k těm, kterým sloužili. To byl počátek lidí.

Na popud Šká vytvářeli Ksá a Woh'pé mnoho věcí na zemi, když zrovna nepobývali pod zemí. Pomáhal jim v tom Th'até, který stvořil květiny, rostliny, plody, semena, stromy, ryby, plazy, ptáky, hmyz a ostatní zvířata. Gnaški se často snažil jejich práci ničit, a tak se stalo, že některá zvířata mají krvelačnou povahu, některé rostliny mají ostny a jiné druhy hmyzu sají krev ostatním bytostem.

Šká se slitoval nad nespokojenou Ūkté a udělil jí moc stvořit vodní bytosti podle jejího přání, aby vodstvo nebylo bez života. Poradila se se svým synem Íyou a ten navrhl nestvůry přebývající ve vodě, ale schopné i vyjít na souš. Ūkté je stvořila, byly to krvelačné příšery a pojmenovala je **Ūktéh'i**. Wakiya jim vyhlásil otevřeně nepřátelství, bojoval s nimi kdykoliv mohl, válka trvala dlouho, ale nakonec všechny pobil. Zůstaly po nich pouze obrovské kamenné kosti, které leží roztroušené na pláních.¹²⁴

Když se země zaplnila bytostmi, Ksá je všechny pojmenoval. Tak byl stvořen celý svět.

¹²⁴ Lakotové jsou přesvědčeni, že zkamenělé kosti prehistorických zvířat, které se nacházejí na území Lakotů, jsou právě kosti vyhynulých mytických vodních příšer Ūktéh'i.

M 2 ¹²⁵

Národ pté žil šťastně pod zemí, sloužil posvátným bytostem a rozmnožoval se. Nejchopnějším byl **Wazí**. Jeho žena jasnovídkyně se jmenovala **Káka** a měli spolu dceru **Ité (Tvář)**. Ité vyla považována za nejkrásnější ženu z národa Pté.

Šká poručil Th'até, aby na sebe vzal lidskou podobu, šel žít pod zem mezi lid, aby zjistil jak se lidem daří. Do podzemí se však dostal také Gnaški v přestrojení za pohledného muže. Th'até i Gnaški se oba zamilovali do Ité a dvořili se jí. Ité se nakonec rozhodla pro Th'até a i přes Gnaškiho nástrahy se Ité stala milující ženou Th'até.

Gnaški se vrátil zpátky na zem a konal tam zlo, znesvářil všechna zvířata, která do té doby mezi sebou žila v harmonii. Moudrý Ksá se tomu snažil zabránit, ale neuspěl. Při jedné z hostin se mu Wi-wí kvůli tomu vysmála a on byl zahanben. Ksá se ve smutku spolčil s Gnaškím a uzavřel s ním dohodu. Společně chtěli oklamat Posvátné bytosti tak, že se proměnili ve dva stejně vypadající mladíky. Ksá byl však Gnaškím podveden a ztratil důvěru ostatních Posvátných bytostí, pouze Šká a jeho dcera Woh'pé zachovali ke Ksá svoji náklonnost. Oběma podvodníkům však udělil Šká trest a od té doby si jsou bytost moudrosti a zlá bytost pošetilosti navždy podobné.

Ksá byl opět sklíčený a tentokrát jeho smutku využil Íya. Opět mu navrhl pochybnou spolupráci a potom společně klamali na hostinách ostatní. Ksá nechával posednout lidi zlým duchem zvaným iktómi (pavouk) a Íya se vychloubal, že zlého ducha umí zahnat. Ksá tak způsoboval lidem posedlost a Íya ji z nich vyháněl. Šká proměnil Ksá v iktómiho - pavouka - a jeho jméno již více nebylo Ksá, ale **Iktómi**. Všechny Posvátné bytosti se mu smály, a tak se raději zdržoval mezi lidmi, neboť jenom oni se ho báli a chovali se k němu s úctou. Iktómi lidi podváděl a klamal.

¹²⁵ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 20, 21.

M 3¹²⁶

Ité otěhotněla a porodila Th'átému čtyřčata, neboť jejich otec byl Posvátnou bytostí. Po nějaké době Ité znovu otěhotněla. Svoji krásou předčila všechny bytosti kromě Woh'pé.

Wazí s Kákou měli veliké ambice. Iktómi toho využil a namluvil jim, že pokud jejich dcera Ité usedne mezi posvátné bytosti, získají velkou moc. Přemluvili Ité a uposlechli Iktómiho plán, který vše intrikami zařídil tak, aby se Ité na hostině mohla posadit vedle náčelníka Posvátných bytostí, Wí (Slunce). Krása Ité ho zcela zaslepila. Iktómi záměrně zdržel Wí ženu Wi-wí (Měsíc), která dorazila na hostinu později. Když uviděla po boku svého manžela Ité, v zármutku si zakryla pokrývkou tvář. Všichni lidé se jí smáli. Th'até se nemohl dívat na to, jak se jeho manželka Ité chová, odešel zarmoucený z hostiny a svým čtyřem synům začernil tváře na znamení smutku.

Šká potom nad zúčastněnými vyřkl soudy: Iktómimu Šká určil, že se navždy bude toulat po zemi bez přátel, jeho moudrost se spojí s mazaností a vychytralostí a všichni se mu budou vysmívat, nebo se ho bát.

Taktéž Wazí a Káka budou navěky přebývat na povrchu země, ale budou žít odloučeně. Káka bude žít na světě v osamění, dokud se nenaučí pomáhat lidem, a bude známa jako **Wakáka (Stará žena, Čarodějnice)**. Wazía bude sdílet tentýž osud a bude znám jako **Wazía (Čaroděj)**. Wazía poté odešel na samý okraj světa a putoval po jeho obvodu, až vyšlapal stezku. Wakáka si postavila stan u pramene řeky a zmrazovala nebo zahřívala její pramen podle svých rozmarů.

Protože Wí zapomněl kvůli jiné ženě na svoji družku Wi-wí, nebude již cestovat po obloze spolu s ní. Jejich cesty se rozdělí, ve dne bude na obloze Wí a v noci Wi-wí, která bude od této doby nazývána **Hawí (Noční Wí)**. Vždy když se na své cestě ke svému druhovi přiblíží, zakryje si tvář, aby na ni již nikdy nemohl pohlédnout. Doba přibližování a oddalování Hawí Slunci a její zakrývání tváře bude známo jako jeden **měsíc (Wí)**.

Ité byla odsouzena opustit svoji rodinu a svůj lid a odejít z podzemí na povrch země. Tam měla navždy žít v osamění, ještě předtím však předčasně porodí své páté

¹²⁶ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 22-24. A

dítě, které nebude vyrůstat s ní, ale s jeho otcem a bratry a nikdy nedospěje. Jako trest dostane Ité další tvář, nejohybnější ze všech tváří. Bude nazývána **Anúg Ité (Dvojí tvář)**,¹²⁷ bude zlou bytostí, která podněcuje nesváry, hádky a zlo a způsobuje ženám porodní a menstruační bolesti.

Anúg Ité skutečně předčasně porodila, svého syna ale nikdy nespátřila. Na zemi si vybudovala chýši na břehu jezera.

Thʼaté svoji ženu ale nepřestal milovat, spolu se syny pro ni truchlili a Thʼaté se nabídl, že ponese trest namísto ní. Šká mu tedy dovolil, aby spolu se svými syny vyšli na povrch země, přebývat nablízku Anúg Ité a chránit ji před nebezpečími.

Šká označil Thʼatého syny za posvátné, stejně jako byl jejich otec. Určil je za posly všech posvátných bytostí. Šká je taktéž pojmenoval. Prvorozený bude **Yáta (Sever)**, druhorozený bude **Eyá (Západ)**, třetí syn bude znám jako **Yaʼpa (Východ)** a čtvrtý **Okagʼa (Jih)**. Všichni čtyři však budou dohromady tvořit jedinou bytost nazývanou **Tob kǵ (Čtyři)**. Pátý syn nikdy nedospěje, a proto bude vždy pobývat s jedním ze svých bratrů. Stane se posvátnou bytostí her a veselí a jeho jméno bude **Yúm (Vzdušný vítr)**. Všichni čtyři synové tak měli za úkol jít spolu se svým otcem na zemský povrch a čekat na další instrukce.

M 4¹²⁸

Thʼaté se svými pěti syny si postavili týpí na zemském povrchu, přesně uprostřed velikého zemského kotouče. Wí na své každodenní pouti po obloze viděl přímo do jejich stanu a nahlížel do něj, zda je vše v pořádku. Thʼaté sedával naproti dveřím na čestném místě, za ním seděl jeho nejstarší syn Éya, po jeho levici seděl druhorozený Yáta, po pravici Yaʼpa a Okagʼa sedával u dveří. Nejmladší Yúm neměl své pevné místo, mohl si sednout kam se mu zachtělo, ale většinou seděl na místě žen hned vedle ohniště uprostřed týpí. Každý ze synů měl určité charakteristické

Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 69-71.

¹²⁷ Doslova „Tvář na obou stranách.“

¹²⁸ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 24, 25. Dále také Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 79-81.

vlastnosti: Okag'a byl laskavý a nejmladší, nedospělý a hravý Yúm se nejčastěji zdržoval v jeho blízkosti. Yáta byl nevrlý morous, Éya bezstarostný chvástal a Ya'pa byl sobecký a na ničem mu nezáleželo.

Jednoho dne spadla blízko jejich stanu zářící hvězda. Th'até se šel na to místo podívat a uviděl překrásnou dívku oblečenou v šatech z bílé jelenice. Th'até od ní vyzvěděl, že je dcera Oblohy a Th'até tak poznal, že je to samotná Woh'pé – (doslova „Spadlá hvězda.“)

Woh'pé zůstala v Th'atéově stanu a starala se o něj i o jeho syny. Jednoho dne se bratři pustili do hádky. Woh'pé byla velmi krásná a každý z bratrů si ji chtěl vzít, obzvláště však Okag'a. Woh'pé jim řekla, že se vdá za toho, který jí udělá největší radost. To se povedlo právě Okag'ovi, který ji na rozdíl od bratrů zahrnul krásnými dárky. Okag'a cítil u svých bratrů velikou žárlivost na Woh'pé, která k němu projevovala náklonnost, a proto se oba milenci rozhodli, že odejdou bydlet sami. Ještě před odchodem se však Éya pokusil Woh'pé unést. Ta když zjistila jeho záměr, rozprostřela své šaty tak, že pokryly celou zemi. Éya zmrazil tyto šaty, ale když zjistil, že se vrací Okag'a, utekl. Když to Oka'ga zjistil, velmi se na bratra zlobil a ostatní bratři se přidali na stranu Okag'y. Éya se ale stále pokoušel zmrazit šaty Woh'pé, ale bratři je opět svými silami zahřívají a rozmrazovali. A je tomu tak i dodnes, Éya se pokouší šaty rozprostřené po celé zemi zmrazit, ale nikdy to netrvá věčně, protože ostatní bratři přebírají střídavě vládu na počasím.

Woh'pé předala Th'átému důležité poselství. Jeho synové měli dát vzniknout čtyřem světovým stranám. Vydali se tedy na cestu k okraji země, tam rozdělil zemský disk na čtyři stejné části a vytyčili tak světové strany. Při pouti po zemském okraji prožili mnohá dobrodružství a cestu jim znepříjemňoval šibal Iktómi, Íya proměněný v tornádo, vodní příšery Ůkteh'i a taktéž Gnaški coby divoký bizon.

Okag'a a Woh'pé k sobě pocítili lásku před odchodem na výpravu a jejich zamilovanost je posilovala ve smutných chvílích odloučení. Avšak nejstarší z bratrů, Yáta, si dělal jako prvorozený na Woh'pé přednostně nárok. Díky své zbabělosti však o právo prvorozeného přišel a to získal druhý syn, Éya. Při návštěvě u Hromových bytostí byl nejstatečnější. Od té doby Éya spolu s Wakiya vládnou **Západu (Wiyóh'peyata)** a také všechny obřady, které člověk provádí, jsou spojeny

se západním větrem a směrem. Západ je zmiňován nejdříve a až po něm následuje sever, východ a jih. Yáta založil druhý směr, ale díky své zbabělosti ho musí provždy sdílet s čarodějem Waziou, jako čarodějův poskok. **Sever (Waziata)** se stal velmi studeným a krutým směrem. Ya'pa vytvořil směr jménem **Východ (Wiyóhiyapata)** a **Okág'a** směr **Jih (Itókag'ata)**.

Po dobu, co bratři putovali světem, počítala Woh'pé oběhy Měsíce od chvíle, kdy odešli. Po jejich návratu měla napočítáno dvanáct měsíců a tak vznikl **Rok (Waní-yetu)**.

M 5¹²⁹

Iktómi dál žil na zemi a svými kousky se pokoušel podvádět zvířata. Ta se mu ale jen smála a neuměla se stydět, proto se rozhodl, že bude podvádět lidi. V té době byli na zemi pouze Čaroděj, Čarodějnice a Anų'g Ité. Ta jediná se Iktómiho bála, neboť jí způsoboval mnoho zlého.

Jednou se Iktómi objevil před jejím stanem v podobě mladého muže. Vyjádřil lítost nad tím, jak se k ní doposud choval a chtěl to odčinit něčím, co by jí udělalo šťastnou. Dvojitá tvář odpověděla, že jediné, co jí může udělat šťastnou, je být opět mezi lidmi. Iktómi se nabídl, že pokud mu prozradí, jak přivést lidi na zem, udělá to pro ni a již nikdy ji nebude podvádět. Anų'g Ité odpověděla, že pokud by lidé ochutnali zvířecí maso, viděli nádherné oděvy a týpí ze zvířecích kůží, určitě by po tom všem zatoužili a šli by za tím kamkoliv.

Anų'g Ité sama vyrobila kožené oděvy a sbalila je spolu s masem do balíku. Iktómi poslal vlka s balíkem do podzemí, kde ho měl předat silnému a odvážnému muži. Vlk skutečně brzy takového muže našel, jmenoval se **Th'okáhe (První)**. Když ostatní lidé národa Pté ochutnali maso a uviděli krásné oděvy, vybrali tohoto muže jménem Th'okáhe spolu s dalšími třemi muži, aby se šli na zemský povrch podívat, odkud to všechno pochází. Muži vyšli na povrch a přišli do stanu Anų'g Ité, která si zakryla svoji ohyzdnou tvář a spolu s Iktómi převlečeným za krásného mladíka je obsluhovali. Iktómi a Anų'g Ité lidem namluvili, že oni dva jsou ve skutečnosti

¹²⁹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 25, 26.

velmi staří, pouze díky tomu, že jedí maso, vypadají stále takto mladě. Lidé kolem uviděli také spoustu zvěře a na cestu dostali plno vzácných darů.

Pod zemí ukázal Thokáhe lidem dary, ale starý náčelník a stará žena všechny zrazovali od cesty na zem, neboť tam vanou studené větry a zvěř se musí lovit a její kůže vydělávat, aby se z ní daly dělat oděvy. Náčelník ještě řekl, že kdokoliv se vydá na zem, nebude se moci již vrátit zpět. A tak se pouze šest statečných mužů se svými rodinami rozhodlo následovat Thokáheyu. Skupina se vypravila po stopách vlka, který na ně čekal a vedl je jeskyní vzhůru. Na Iktómiho příkaz je v noci vlk přivedl na opuštěné místo bez vody a jídla a ženy a děti se rozplakaly. Objevil se Iktómi a jenom se jim vysmál. Dvojitá tvář spěchala, aby lidi utěšila, ale ti když uviděli její ohybnou tvář, dali se na útěk.

Ráno lidé nevěděli, co mají dělat a kam jít, ale potkali Wazíyu a Waka'ku a ti je odvedli do oblasti borovic. Tam jim ukázali, jak lovit zvěř, vydělávat kůže a z nich vyrábět oděvy a stany. A tak se Thokáhe a jeho přátelé stali prvními sedmi rodinami a jejich potomci jsou Lakotové.¹³⁰

Jiný příběh je přisuzován Lakotům (či spíše Siouxům) a jmenuje se Na samém počátku světa.¹³¹ Podle mého názoru je to však příběh novodobý, silně ovlivněný křesťanstvím. Vypráví o tom, že na počátku nebylo vůbec nic, jenom *Věčný duch* tu poletoval a chtěl si někde oddechnout.¹³² *Věčný duch* si uvědomil jak je svět pustý a dal se do díla. Natřel měsíc na bílo, naleštil slunce a zavěsil hvězdy na oblohu. Ze dvou želvích krunýřů vytvořil kouli, kterou hodil do Vesmíru a tak vznikla Země. Když byla Země osídlena rostlinami a živočichy, upletl z vrbového proutí kostru, vymazal ji a vyplnil jílem, obalil ji do jemné kůže a stvořil nejdříve jednoho člověka a potom druhého. Se svojí prací byl spokojen.¹³³ Děj se dále rozvíjí do zápletky, protože obě stvořené bytosti jsou ženy, které dostaly do vínku od *Ducha hluku* řeč. Nepomůže ani stvoření dvou mužů, kteří by si ženy měli odvést. Proto je požádán *Nepřítel hluku*, aby situaci zachránil. Strčil své dlouhé nohy mužům do uší

¹³⁰ Obsahová a strukturální analýza Walkerových mýtů je zpracována do tabulky jako příloha č. 3

¹³¹ Camus, W./Ka-Be-Mub-Be: *Vyprávění severoamerických indiánů*. Portál, Praha, 2003, str. 14.

¹³² Srov. Gn 1,1.

a od té doby muži na ženské řeči nic nedají. Po této události se *Věčný duch* proměnil v orla a žil daleko od světa, který stvořil.

Tento příběh však nemůžeme považovat za původní autentický lakotský mýtus.

Následující mýty nepatří již mezi příběhy sebrané Walkerem, ale vypovídají o velké potopě, konci světa a konci cyklu. Pro přehlednost je označuji písmeny.

M A¹³⁴ (Potopa)

Jednou se do prérií přivalila velká povodeň a zaplavila prerie jako oceán. Lidé, kteří v té době zemi obývali, hledali útočiště vysoko v horách. Voda však stále stoupala, převalila se přes ně, zalila zemi a pod svou vahou pohřbila všechny bytosti. Maso a kosti lidí se proměnily ve velkou kaluž krve, která zhoustla, ztvrdla a po čase se proměnila v červený dýmkový kámen.

Jedna mladá a krásná žena tu potopu ale přežila. Když se kolem ní valila voda, vrhl se střemhlav z oblohy dolů veliký orel – *Wanbli Galeshka*,¹³⁵ přeletěl nad ní tak nízko, že se mohla zachytit jeho nohou. Orel ji odnesl do koruny stromu stojícího na vysokém útesu. Tam porodila dvojčata, chlapce a dívku, jejichž otcem byl orel. Když vody opadly, orel pomohl ženě i dětem sestoupit ze skály na zem a řekl jim: „Staňte se velkým národem, *Lakota Oyate*.“ Tato dvojčata pak vytvořila nový kmen, silný a statečný. Z rudého kamene se vyrábějí obřadní dýmky a orlí pera symbolizují odvahu bojovníků.

Lame Deer, lakotský svatý muž, na konci tohoto příběhu podotýká: „Jsme tedy potomky orlů. Jsme orlí lid a to je dobré. Můžeme být hrdi na svůj původ, protože orel je nejmoudřejší z ptáků. Je poslem Velkého ducha. Je to velký bojovník.“

¹³³ Srov. Gn 1,3-29.

¹³⁴ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 84, 85.

Erdoes, R., John (Fire) Lame Deer: *Chromý jelen, Vyprávění siouxského medicinmana*. Paseka, Praha – Litomyšl, 2004, str. 218, 219.

¹³⁵ Lakotské pojmenování *Wanbli Galeshka* se do angličtiny překládá jako „Spotted Eagle“, avšak český název není často užívaný „skvrnitý orel“, ale „orel volavý.“

(<http://www.bohemica.com/czechonline/dictionary/biodict/birds.htm>) [2005-07-15]

Proto jsme se vždy zdobili orlím perem a děláme to dodnes. To říkám já, Chromý jelen.¹³⁶

M B¹³⁷ (Konec světa)

Indiánská žena sedí v měsíčním světle a vyrábí výšivku z urzoních ostnů. Vedle ní se vaří v kotli byliny (či polévka). Když zanechá vyšívání, aby zamíchala bylinami v kotli, její pes zase celou výšivku páře. Jak rychle žena šije, tak rychle pes páře. Pokud někdy výšivku dokončí, tak ve chvíli, kdy přišije poslední osten, zanikne svět.

M C¹³⁸ (Konec cyklu)

Na začátku cyklu se na západě postavil bizon, aby svým tělem zadržoval přívaly vod. Každý rok ztrácí chlup a každý věk jednu nohu. Až přijde o všechny chlupy a o všechny nohy, voda se rozlije a celý kruh se uzavře. Indiáni věří tomu, že v současné době stojí bizon na jedné noze a je téměř lysý.

¹³⁶ Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem, Mýty a legendy severoamerických Indiánů*, Argo, 1996, str. 78.

¹³⁷ Powers, W. K.: *Oglala Religion*, University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 85.
Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem, Mýty a legendy severoamerických Indiánů*. Argo, Praha, 1996, str. 335.

¹³⁸ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 85.

8. LAKOTSKÉ MÝTY

Lakotové svá vyprávění dělí na dva základní typy: *ohų'kaką* a *wičoóyake*. Doslovný překlad *ohų'kaką* zní: „něco, co je staré a pochází od předků“. Buechel tyto příběhy definuje jako příběhy, mýty, báje. Má také přesná pravidla pro vyprávění – může se vyprávět pouze v zimním období a po západu Slunce.

Druhým typem jsou „příběhy lidí“ – tedy legendy, pověsti, příběhy z válečných výprav a běžného života, které se staly lidem v historickém čase. „Je zajímavé, že i když Oglalové ví, že *ohų'kaką* popisují neuvěřitelné příběhy a děje dob dávno minulých, nechtějí si připustit, že by tyto příběhy nebyly pravdivé. Rozdíl mezi *ohų'kaką* a *wičoóyake* není tedy v tom, co je báje a co skutečně pravda. Spíše by se dalo říci, že *ohų'kaką* popisují příběhy z nadpřirozeného světa a *wičoóyake* příběhy ze života lidí.“¹³⁹

Vyprávění mýtu má svá určitá pravidla. Vše začíná už počátečním přemlouváním některého dědečka, aby vyprávěl. On oponuje, že už to nebude vyprávět, vždyť to slyšeli už tolikrát, ale nakonec se vždy rád nechá přemlouvat a potom začne vyprávění. Není to však klasické vyprávění, ale spíše představení, ve kterém vypravěč mění hlasy, vkládá do příběhu své nejlepší vypravěčské umění, emoce, vcitřuje se do příběhu. Zpětnou vazbou jsou mu reakce publika, posluchači příběh prožívají, spontánně vykřikují a nechávají se vtáhnout do děje. Dovednost vhodně a mistrně používat slova, mimiku, intonaci, změny hlasu různých postav, to vše bylo velmi ceněno a samotní vypravěči, pokud byli skutečně dobří, měli prestiž a respekt ve společenství.

Lakotské mýty jsou stručné a můžeme říci i poněkud „syrové“ v porovnání s příběhy, které jsme zvyklí slyšet (např. pohádky). Postavy ani prostředí není podrobně vykresleno, zvýrazněny jsou pouze takové vlastnosti, které jsou nezbytně nutné pro děj. „Též dějová zápletka i její rámec bývají nekomplikované a lineární. Nezřídka se objevují mírné rozpory v čase, logice nebo detailu vyprávění, posluchači je však obvykle přijímají jako vypravěčskou konvenci k podpoře děje.“¹⁴⁰ Většina

¹³⁹ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 83.

¹⁴⁰ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 32.

příběhů postrádá jasný závěr či ponaučení, a tak je mnohdy těžké pro Evropského posluchače rozeznat konec, mnoho příběhů vyznívá „do prázdna.“

Jednotné verze mýtů neexistují, proto každý vypravěč vloží do mýtu něco svého, naopak něco může vynechat, avšak hlavní dějová linie zůstává většinou nezměněna. Např. u mýtu Iktómi v lebce¹⁴¹ vypravěč zmiňuje tři možnosti, jak mohl příběh dopadnout.

Specifickým a zřejmě jedním z nejstarších rysů mýtu u severoamerických indiánů je šibal, u Lakotů Iktómi, který svým negativním příkladem a vědomým překračováním norem upevňuje základní etická a společenská pravidla. Šibalem, konkrétněji jeho rolí a funkcí v mýtu, se zabývá v následující kapitole.

8. 1. ŠIBAL

Příběhy, ve kterých vystupuje šibal, jsou nejarchaističtějším rysem mýtů severoamerických indiánů. Šibal se vyskytuje v různých podobách, lidských a zvířecích. „Šibal je sám o sobě často identifikován se specifickými zvířaty, jako je havran, kojot, zajíc, pavouk, ale tato zvířata jsou pouze druhotně srovnávána s konkrétními zvířaty. V základu představuje ne přímo definovanou formu.“¹⁴² Můžeme se domnívat, že šibal je zřejmě nejstarší mytickou postavou vůbec. Paul Radin, antropolog severoamerických indiánů, ve své monografii věnované šibalovi zmiňuje následující fakta: „To, na co se musíme zaměřit jako na nejranější a nejarchaističtější formu, kterou nalzáme mezi severoamerickými indiány, trickster, je v jednom a tom samém čase stvořitel a zároveň ničitel, ten, kdo dává i bere, ten, který podvádí ostatní, a ten, který je vždy podveden sám sebou.“¹⁴³ Dále autor šibala charakterizuje: „Šibal vědomě o nic neusiluje. Celou dobu ho jeho nutkání a popudy, nad kterými nemá moc, nutí jednat tak, jak jedná. Neví nic o dobru a zlu, a přesto je zodpovědný za oboje. Nemá žádné hodnoty, jak morální, tak

¹⁴¹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 84.

¹⁴² Radin, P.: *The Trickster. A Study in American Indian Mythology*, Schodkem Books Inc., New York, 1972, str. XXIII.

¹⁴³ Tamtéž, str. XXIII.

sociální, a je vydán na milost svým vášním a choutkám; přesto však se tyto hodnoty skrze jeho jednání ozřejmují a uvádějí v platnost.¹⁴⁴

Šibal Lakotů se jmenuje Iktómi (Unktomee, Iktó). I přesto, že doslovný překlad jeho jména zní „pavouk“, vyskytuje se v lidské podobě. Jeho spojení s pavoukem je vykládáno několika možnými verzemi. Někteří Lakotové se domnívají, že je to kvůli tomu, že Iktómi má většinou hodně dětí – stejně jako pavouk. Někteří uvádějí, že je pavouku v něčem podobný – a to svými končetinami. Podle Walkerových mytologických cyklů¹⁴⁵ byl Iktómi původně posvátnou bytostí jménem Ksá, který z rozmaru způsoboval posedlost lidí zlým duchem zvaným iktómi (pavouk). Za trest se z něj stal pavouk a již více nebyl oslovován Ksá, ale Iktómi. Posvátné bytosti se mu smály, a proto se od té doby raději zdržoval mezi lidmi, kteří z něj měli respekt a dávali mu dary, aby se vykoupili z jeho moci, jelikož je neustále podváděl.

Iktómi nikdy nevystupuje v roli kulturního hrdiny (na rozdíl od šibala jiných domorodých kmenů), naopak mu škodí. Je to rošťák a pokud někdy vykoná dobrý skutek, je to pouze pro vlastní potřebu a prospěch. Lakota Starý kůň řekl Wolkerovi o Iktómim toto:

„Iktómi je malého vzrůstu. Má tělo jako tlustý ovád, ale nohy a paže tenké jako pavouk, přitom jeho chodidla a ruce jsou lidské. Umí mluvit řečí všech lidí, zvířat a všeho, co žije, mluví i s rostlinami a kameny. Každého se snaží oklamat. Je slabý, a proto musí věci získávat šibalskými kousky. Přáteli se s velkým Zlým duchem, ale také ho často ošidí.“¹⁴⁶

¹⁴⁴ Radin, P.: *Mýtus o Šibalovi*. Dobra 2005, str. 20, 21.

¹⁴⁵ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 21.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 38.

Pro vytvoření jasné představy o šibalovi zde uvádím mýtus z Ullrichovy knihy, který je výstižnou charakteristikou Iktómiho. Příběh se jmenuje Co se říká o Iktóminim.¹⁴⁷

„Říká se, že at' byl Iktómi čímkoli a at' se choval jakkoli, byl první bytostí na světě, jež měla mysl.

Někteří lidé si myslí, že Iktómi byl opice, jiní myslí, že byl prvním člověkem. Proto se věří, že pojmenoval všechny věci, které se nacházejí na zemi.

Dal jméno také všem bytostem, jež se po zemi pohybují. Věříme, že byl prvním, kdo mluvil takovou řečí, jakou se vyjadřujeme my.

Věříme, že Iktómi způsobil podivnost některých zvířat a také stvořil všechny sladké plody. A taky když řekl, že bude existovat nějaká věc, vždy se tak stalo.

Už velmi dávno také pojmenoval všechny věci v lidském těle. A všechny ty věci vykonávají přesně to, co jim určil.

Kdysi býval Iktómi příbuzným všech druhů zvířat a ta se prý řídila jeho příkazy. Když řekl: 'To či ono uděláš a takovéto věci budeš jíst,' zvíře to splnilo, i kdyby s tím nesouhlasilo. Protože když něco řekl, muselo se to udělat.

Jako první ochutnal věci, které se dají jíst, a ty, které odmítl jíst, jsou dnes pro člověka škodlivé. Nebo je vyzvrací.

Iktómi se přátelil se všemi stvořeními, at' už byla jakákoli. Uměl dokonce hovořit s věcmi, které nemohou mluvit.

Iktómi dělal samé legrační a přitom zlé věci, nikdy se mu nedalo věřit, protože byl velmi úskočný. Každého dokázal oklamat. A když chtěl, byl jako dítě a taky tak mluvil.

A když ho někde někdo potká, nevidí ho. Ale dříve, když ještě lidé byli dost ostražití, někdy ho spatřili, a díky tomu jsou jeho skutky známé. Neznáme ty lidi, kteří ho viděli, ale těm příběhům věříme.“

¹⁴⁷ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktóm.*, Argo, Praha, 2002, str. 103.

Pokud se hlouběji zaměříme na tento příběh, musíme si povšimnout šibalových ambivalentních rysů. Na začátku se o něm dozvídáme, že byl první bytostí na světě, která měla mysl, dále pojmenoval všechny věci a bytosti, jako první mluvil takovou řečí, jakou mluví ostatní lidé, stvořil všechny plody i jiné věci. Dával příkazy lidem a zvířatům, co budou jíst a co budou dělat. Oproti tomu dělal samé negativní a zlé věci, nikdy se mu nedalo věřit, klamal, byl úskočný a mluvil jako dítě. Takže Iktómi, i když má nemalé zásluhy na chodu světa, je podvodník, před kterým by se měli mít všichni na pozoru, je nevyzpytatelný. V lakotském šibalovi se snoubí zlo i dobro (tedy bráno z našeho pohledu) a tvoří neodmyslitelnou součást mýtu.

Šibalovy skutky mají za úkol pobavit, ale také upevňují společenské normy, protože obsahují prvky etiky. Důležité je, že Iktómi vždy překračuje ta nejpřísnější společenská a morální tabu, jedná amorálně. Není mu cizí např. incest, kanibalismus, má příbuzenské sňatky (např. se svojí tchýní), otevřeně naříká, pláče, nutí lidi jíst vlastní výkaly apod. Dělá zkrátka všechno to, co je pro Lakoty nepřijatelné. Ve vyprávěních se nešetří na otevřených popisech sexuálních aktů, obscénnostech, intimních scénách atd. Je patrné, že Iktómi je posedlý sexem a nechá se jím ovládat, a to nejenom v souvislosti s lidmi, ale také se zvířaty. Jak zmiňuje i Paul Radin¹⁴⁸, jedním z důležitých aspektů Iktómiho vzezření je jeho enormně veliký penis a dlouhá střeva.

Dalším důležitým prvkem je Iktómiho mluva. Iktómi mluví „jako malé dítě“, vynechává záměrně koncovky, porušuje slovosled a mluví v holých větách. Jan F. Ullrich uvádí zajímavost, že jméno Iktó dalo v lakotštině základ slovu „*witkó*“ – bláznivý, šílený, pomatený.

V některých příbězích Iktómi zahyne, nebo je zabit, v jiných putuje neznámo kam. Mýtus Iktómiho švagr¹⁴⁹ dokládá, jak je Iktómi za špatné chování potrestán svým švagrem. Iktómi je zabit nad ohništěm kouřem a jeho srdce je usušeno, roztlučeno na prášek a rozprášeno. Z tohoto „léku“ se zrodí noví lidé a zaplní tak

¹⁴⁸ Radin, P.: *The Trickster*. A study in American Indian Mythology, Schocken Books Inc., New York, 1972, str. 165.

¹⁴⁹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 195.

zemi, jejíž obyvatelstvo Iktómi vyvraždil. Šibalova smrt je tudíž někdy i prospěšná pro lidstvo.

8. 2. MÝTY O ŠIBALOVI

Na začátku každého mýtického vyprávění nás vypravěč odkazuje do mýtické doby. V lakotském mýtu se vydáváme do doby, „když ještě po zemi chodil Iktómi,“¹⁵⁰ do mýtického času. Je tomu tak stejně jako u našich slovanských pohádek, které začínají slovy: „Bylo nebylo,“ či „Za devatero horami a řekami“ apod. Většina lakotských příběhů začíná úslovím: *Darebák Iktómi zase jednou jen tak někam potuloval, Iktómi zase jednou někam šel, Iktómi se zase jednou jen tak potloukal, Kdysi hodně dávno šel Iktó na lov, Jednou se prý Iktómi zase toulal jen tak bez cíle*, atd. Můžeme si povšimnout, že už ze samotného začátku mýtu je nám Iktómi představen jako pobuda, který se jenom potuluje, aniž by dělal něco smysluplného. Jasně je zde apelováno na neužitečnost jeho chování. V několika mýtech¹⁵¹ je dokonce Iktómi nazýván „zlořád“, „budižkničemu“ nebo „darebák“.

Dalším výrazným jevem je fakt, že Iktómiho jméno je v mýtu často zkracováno na *Iktó*, což označuje až pohrdání.

Důležitý prvek v lakotské etice tvoří bonton vzájemného oslovování. Lakotové mají vypracovaný velmi složitý příbuzenský systém a i v mýtu se dbá na to, aby se řádně oslovovalo příbuzenskými termíny podle slušnosti. A protože Iktómi záměrně nemluví tak, jak se sluší, posluchač už může předem poznat, že se jedná o Iktómiho, jelikož svojí mluvou porušuje pravidla oslovovacích zvyklostí.

Taktéž bychom se měli zaměřit na skutečnost, že v mýtu Iktómi zcela otevřeně mluví o eticky nepřijatelných věcech. Mýty jsou plné popisů Iktómiho sexuálních scén, a to jak s lidmi, tak i se zvířaty. Avšak tento fakt vlastně odlehčuje jindy tak seriózní a eticky jasně vymezené situace. Iktómi mluví a dělá věci, o kterých se jindy otevřeně nemluví, které jsou tabu z hlediska společenského a morálního. Jeho příběhy tak pomáhají uvolnit napětí, do kterého se hlavně mladí

¹⁵⁰ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 272.

¹⁵¹ např. Jak Iktómi tančil s vodopádem, Jak Iktómi zabil srnčího hochu.

lidé mohli díky přísným společenským pravidlům dostat. Šibalové příběhy tak můžeme chápat jako psychologický terapeutický prostředek.

Ve většině případů není na konci příběhu žádné ponaučení, je pouze na posluchači co si pro sebe vezme. Posluchači či čtenáři, který není na takový konec zvyklý, se může zdát, že příběh vyzněl „do prázdna“ a nemá žádnou pointu. Výjimku tvoří např. příběh Prostřáčkova moudrost,¹⁵² na jehož konci nalezneme následující ponaučení: „Je vždy lepší žít pro živé, než zemřít pro mrtvé.“¹⁵³ Můžeme se však domnívat, že ponaučení mohlo být do příběhu přidáno dodatečně, možná pod vlivem křesťanské morálky. Taktéž v bajce Jak se pes pomstil¹⁵⁴ nalezneme poučení na závěr, které je pro Lakotská vyprávění netypické. Závěrečným ponaučením tak byl smysl celého příběhu převrácen. V některých příbězích můžeme také najít konstatování a lehké zhodnocení šibalova chování např.: „Tentokrát to Iktó přehnal.“¹⁵⁵ Příběhy obvykle končí větou „*Hehaya owihake*“ – „A to je všechno.“ V některých mýtech Iktómi zemře, v jiných před koncem obživne, každopádně můžeme konstatovat, že Iktómi se smrtelností moc nezabývá, na konci každého příběhu opět putuje neznámo kam, jak tomu ostatně bylo i na začátku.

Iktómiho jednání můžeme rozdělit do několika kategorií, podle výpovědí, které v mýtech nacházíme. Jednu kategorii je možné definovat jako určování společenských norem, další je oblastí vztahů Iktómiho a ostatních bytostí, hlavně zvířat a poslední oblastí jsou Iktómiho vztahy s mytickými bytostmi. Každou kategorií nyní rozeberu postupně a detailněji.

8. 2. 1. Oblast sociálních vztahů – vztahy s lidmi

Jak již bylo řečeno, Iktómi porušuje ta nejpřísnější společenská tabu. Jeho jednání je nejen společensky neúnosné, ale také amorální. Špatné vychování naznačuje již svojí mluvou, která nerespektuje zaběhnutý bonton.

¹⁵² McLaughlin, M.: *Myths and Legends of The Sioux*. Thumbleweed Press, 1974, str. 51.

¹⁵³ Tamtéž, str. 51.

¹⁵⁴ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 120.

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 50.

Iktómi si vezme za manželku svoji tchýni,¹⁵⁶ což je ve společnosti, kde zeť na tchýni nesměl ani pohlédnout z očí do očí, skutečně nemyslitelný přestupek. A v incestních vztazích si obzvláště libuje, Istivě např. pojme za manželku svoji dceru.¹⁵⁷ Povede se mu to tak, že vynalézavě finguje smrt, aby se později ohlásil v táboře jako nápadník a uchazeč o ruku své dcery. Po svatbě je však prozrazen žlutými stehny, které pozná jeho bývalá manželka. Ta mu jako odplatu ve zlosti zpřeráží kosti.

Iktómi však zachází ještě dále. Nabídne se, že pohlídá ženám děti, ale jen co odejdou, děti zabije, jejich tělíčka uvaří v kotlíku a hlavičky nastraží zpátky do postýlek. Ženám později namluví, že děti ještě spí a on zatím ulovil něco k snědku. Předloží tak ženám k jídlu jejich vlastní děti.¹⁵⁸

Kromě Iktómiho zasahování do rodinných životů lidí, určuje také svým negativním příkladem, jaké plody je možné jíst a jaké ne, včetně důsledků, které toto požívání způsobuje. V mýtu Iktómi a lesní plody¹⁵⁹ se ptá různých plodin (artyčoku, divokých růží, červených bobulí) na jejich jména a i přestože ho rostliny varují, jaké bude mít po jejich požití potíže, Iktómi je přesto zkouší jíst. Musí se pak potýkat s nadýmáním, bolestí břicha, svěděním řiti a průjmem, což mu způsobuje další nepříjemnosti. Nakonec si omylem vytáhne z řiti střeva, játra, ledviny a plát tuku, které použije na výrobu různých praktických věcí pro svoji potřebu. Než skončí příběh, stihne ještě Iktómi sexuálně obcovat se zajícem, porodit zaječí mládě a ve snaze se zajícovi pomstít, znečistit sám sebe vlastními výkaly. Jakkoliv šokující se nám může příběh zdát, definuje mnohé praktické návyky pro běžný společenský život. Z příběhu se tak můžeme dozvědět, které plody nejsou vhodné k jídlu a jaké příznaky se objeví po jejich požití, že sexuální styky se zvířaty jsou zakázané a taktéž co způsobuje neuposlechnutí varování.

Iktómi se setkává s lidmi a jeho jediným cílem je napálit je a obalamutit. Rád používá přetvářku, převleky, ale také se často chová ublíženě, naříká a vzbuzuje tak soucit u ostatních. Ti mu rádi v dobré snaze pomohou, ale jsou vždy napáleni.

¹⁵⁶ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 43.

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 47.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 88.

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 66.

V konečném důsledku je to však pouze a jenom Iktómi, který je finálně napálen a někdy i potrestán.

V mýtu Iktómiho švagr¹⁶⁰ dokonce Iktómi zabije všechny lidi v dané oblasti, ušetří pouze svoji manželku, kterou ale trápí a neustále ji podezírá z nevěry.

Občas se také stane, že je Iktómi přizván jako rádce. Děje se tak např. v mýtu Spoutané děti.¹⁶¹ Lidé si nevědí rady s problémem a proto se rozhodnou pozvat Iktómiho (v tomto pramenu nazývaného Unktomi), neboť „je dobrý soudce a bude vědět.“ Lidé o něm vědí, že je stále hladový a proto mu připraví hostinu. Jen co Iktómi přijde, otevře svá žlutá ústa¹⁶² a všechno jídlo sní. Poté dá lidem radu, která jim však neříká nic nového, ani neobjasňuje problém, ale pouze opakuje to, co jim je již známo. A tak se Iktómimu podaří opět lidi napálit, jak je tomu ostatně téměř vždy.

Taktéž v mýtu Dobrý střelec¹⁶³ je Iktómi přizván, aby lidem poradil, jak zabít kladného hrdinu Dobrého střelce. Iktómi pro něho zlomyslně zvolí bolestivé mučení - aby mu odřezávali kousky masa z těla, dokud nezemře. Tato praktika však smrt hrdiny nezpůsobí a tak jsou lidé Iktómim opět napáleni. Příběh však končí špatně hlavně pro Iktómohi, který je posléze vystaven stejnému trestu, jaký navrhoval pro Dobrého střelce, a tímto způsobem je Hromovými bytostmi zabit. Což mu vůbec nebrání v tom, aby v jiném příběhu opět něco prováděl, i kdyby ho to mělo stát život.

Julian Rice taktéž uvádí verzi mýtu Jelení žena od informátora jménem Eagle Hawk,¹⁶⁴ kdy otec mladého muže varuje a navrhuje zeptat se na určitou hledanou věc Iktómiho. Iktómi však odpoví, že neví, a tak mladému muži neulehčí cestu v hledání.

Pouze v několika málo případech mluví Iktómi pravdu.¹⁶⁵ Lidé mu ale stejně nevěří.

Příběh, který je zřejmě mladší, ukazuje Šibala v jiné roli, než jsme zvyklí. Příběh vypráví o tom, jak Iktómi varuje různé kmeny před příchodem *wašiču* –

¹⁶⁰Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 193.

¹⁶¹McLaughlin, M.: *Myths and Legends of The Sioux*. Thumbleweed Press, 1974, str. 56.

¹⁶²Srov. šibalova žlutá stehna v: Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 47.

¹⁶³Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 171.

¹⁶⁴Rice, J.: *Deer Women and Elk Men*. Albuquerque, University of New Mexico Press, 1992, str. 39.

¹⁶⁵Tamtéž, str. 147, 242.

bílých lidí.¹⁶⁶ V Iktómiho jednání je znát posvátnost a podle toho se k němu náčelníci různých kmenů chovají. Iktómi navštívil Lakoty, Arapahy, Vraní Indiány, Šošony, kmen Palanů a pak se vrátil zpět k Lakotům. Všem zvěstoval, že přichází člověk s bílými dlouhými nohama a popisoval jeho vlastnosti: Bude se ostatní snažit ovládnout, bude jim lhát, protože nedokáže mluvit pravdu. Přinese čtyři věci – nemoc, nenávisť, zaujatost a krutost. Iktómi ostatní nabádá, aby zůstali pevní jako skála. Tento příběh zřejmě vznikl zpětně jako reakce na příchod dobyvatelů a přistěhovalců. Šibal zde vystupuje již nikoliv v roli pleticháře, ale spíše v roli posvátného proroka.

8. 2. 2. Vztahy se zvířaty

Na začátku je třeba zmínit, že v mýtech zvířecí a lidské postavy splývají. Zvířata se chovají jako lidé, někdy bydlí ve stejných obydlích či táborech, mluví, a taktéž můžeme pozorovat jev, kdy si člověk může vzít za manžela (manželku) zvíře či naopak.¹⁶⁷ V mytologii se tak zvířecí a lidský svět propojuje a prolíná. Dobrým příkladem je mýtus Spadlá hvězda,¹⁶⁸ kde vystupuje starý muž – skřivan, taktéž v příběhu Orlí hoch¹⁶⁹ vystupuje postava „malinkatého mužíčka, který byl prý skřivan.“

Iktómimu nedělá problém sexuálně žít jak s lidmi, tak se zvířaty. O tomto faktu jsme se přesvědčili již dříve.¹⁷⁰ Pokud si uvědomíme, že Iktómi někdy vystupuje jako lidská postava, jindy však je přirovnáván spíše k pavouku, nepřekvapí nás, že Iktómi je schopen měnit lidskou a zvířecí podobu. Někdy může být jeho přeměna tak reálná, např. když se promění v jelena¹⁷¹, že do něj jelen záměrně narazí (příčemž než se jelenovi podaří do Iktómiho narazit, ten se naschvál schová za strom

¹⁶⁶ Moravcová, M., Nová, M.: O muži který šel za Sluncem, Mýty a legendy severoamerických Indiánů. Argo, Praha, 1996, str. 322-329.

¹⁶⁷ McLaughlin, M.: *Myths and Legends of The Sioux*. Thumbleweed Press, 1974, str. 34.

¹⁶⁸ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 152, 159.

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 199.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 69.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 61.

a jelen narazí do stromu). Jindy proměnu ve zvíře pouze předstírá, když se schová do dutého stromu a hraje mývala.¹⁷² Podaří se mu tak napálit dvě ženy, které se ho snaží z dutého stromu vylákat a ulovit ho. Tento příběh částečně zachycuje i následující mýtus, který dokonale vykresluje Iktómiho zlomyslnou povahu a vynalézavost, zároveň však ukazuje na humornou stránku, která je zastoupena téměř ve všech vyprávěních. Iktómiho chování je tak na jedné straně amorální a zlomyslné, na straně druhé však velmi veselé a komické.

V jednom příběhu¹⁷³ se stihne Iktómi proměnit v jelena a když ho to přestane bavit, svoji jelení podobu lstivě přehodí na kolemjdoucího muže. Později zvědavě strčí hlavu do prázdné bizoní lebky, kde pořádají myši tanec, ale nemůže ji z hlavy sundat. S bizoní lebkou na hlavě a díky špatné orientaci spadne do vody a při plavbě nabádá lidi, aby ho olízali, neboť kdo to udělá, bude dlouho žít. Lidé mu uvěří a všichni ho olizují, až na jednu starou ženu, která prokoukne Iktómiho lest a tak dlouho do něj ve zlosti buší holí, až bizoní lebku rozbije. Iktómi pak stačí odchytit orlosupa a posadit se mu na záda, ale nelíbí se mu, jak páchne orlosupova hlava, a reptá, proto ho orlosup shodí dolů, náhodou do kmene dutého stromu. Tam Iktómi finguje mývala a nabádá dvě ženy, jak ho lapit. Ženy jsou důvěřivé a ucpou díry ve stromu šaty a pokrývkami podle Iktómiho instrukcí, ten však v nestřežené chvíli jejich šaty a pokrývky pokálí. A protože Iktómimu taškařice nestačí, přemluví dědečka balvana, aby spolu závodili, ale balvan ho zavalí až po pás. Iktómi nařiká o pomoc, ale nikdo ze zvířat mu nechce pomoci, pouze lelek se nad ním ustrne a rozbije balvan. Pak Iktómi opět putuje po světě a rozhodne se závodit v tanci s vodopádem. Tančí tak mnoho dní, až vyčerpáním spadne do proudu a vodopád ho unáší neznámo kam.

Motiv Iktómiho hlavy v lebce se objevuje několikrát, stejně tak jako když chce Iktómi vyjít mozeček z hlavy Srnčího hocha,¹⁷⁴ kterého předtím zabil.¹⁷⁵ Strčí

¹⁷² Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 63.

¹⁷³ Tamtéž, str. 61.

¹⁷⁴ Srnčí hoch je typickým příkladem splývání zvířecí a lidské bytosti. V mýtu se o něm mluví jako o hochovi, který na začátku příběhu sedí s lukem a šípy, později, když ho Iktómi zabije, odpovídá jeho popis spíše zvířeti, včetně jeho srnčí hlavy, kterou pak Iktómi nosí na své vlastní hlavě a je tak považován za srnce.

¹⁷⁵ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 75.

svoji hlavu do hlavy srnčí, ale už ji nemůže vyndat. Lidé ho pak považují za srnce a pronásledují ho ve vodě, kde není vidět jeho lidské tělo.

Iktómi se často vozí na letících ptácích, ale často je také rozzlobí. O tom už jsme se mohli přesvědčit u příběhu s orlosupem. Taktéž jestřáb jednou vezme Iktómiho na záda,¹⁷⁶ ale ten se mu za letu pošklebuje a dělá na něho „opovržlivé posunky“. Jestřáb to však zjistí ze stínu, který oba vrhají za letu na zem, a Iktómiho shodí do dutého stromu. Motiv se dále opakuje stejně jako u předchozího příběhu. Iktómi se vydává za mývala, aby napálil pošetilé ženy. když se v jiném mýtu připojí k hejnu jeřábů,¹⁷⁷ nedodrží pravidla při letu.

Iktómi je považován za nejstaršího na zemi,¹⁷⁸ proto všechny ostatní oslovuje mladší bratře. Je také schopen si ostatní zvířata zavázat slibem budoucí pomoci. Obecně Iktómi zvířata často přelstí, aby je pak mohl lapit a sníst.

V příbězích se také objevuje motiv Iktómiho setkání s kojotem.¹⁷⁹ V mýtech jiných severoamerických kmenů vystupuje kojot jako samotný šibal, zde však je kojot buď Iktómiho nepřítel, respektive si oba navzájem škodí a dělají naschvály, či je Iktómimu přítelem. Můžeme se domnívat, že oba aktéry spojují právě jejich podobné povahové rysy. Kojot si nenechá ujít příležitost, aby Iktómiho nenapálil, třeba i tak, že mu sežere pečinku. Není však jediným, komu se podaří Iktómiho napálit. Je to např. taktéž zajíc¹⁸⁰ nebo smečka lišek.¹⁸¹

Zcela jistě zde není možné vyjmenovat všechny vztahy lakotského šibala se zvířaty. Avšak můžeme se shodnout na faktu, že Iktómi je občas některými ze zvířat napálen, obecně ale zvířata, stejně jako lidé, často naletí na šibalovy nástrahy. Walker však podotýká, že na počátku, když ještě na zemi byli pouze zvířata a žádní lidé, se Iktómi pokoušel zvířata zesměšňovat, ta se však neuměla stydět a proto mu to nečinilo potěšení. Můžeme se však shodnout na převládajícím motivu v závěru příběhů, kdy je to hlavně Iktómi, kdo je obvykle potrestán.

¹⁷⁶ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 81.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 98.

¹⁷⁸ Viz mýtus Co se říká o Iktómim: Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 103.

¹⁷⁹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 95.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 94.

¹⁸¹ Tamtéž, str. 74.

8. 2. 3. Šibalovy vztahy s mytickými bytostmi

Iktómiho šibalské kousky jsou zřídka kdy prospěšné lidem. Jeden dobrý čin mu však nesmíme upřít. Iktómi se totiž zaslouží o zabití zlého obra.¹⁸² Obr Íya je obávaný lidožrout. V jeho bříše se nacházejí celé národy, které táboří ve velkých vesnicích a malovaných týpí, jako za starých časů. Iktómi je při setkání s obrem v rozpacích, protože neví, zda ho má oslovit „starší“ či „mladší bratře.“ Je to asi jediná bytost, u které si Iktómi není jistý stářím a tedy i postavením. Nakonec se však dohodnou, že Íya je skutečně Iktómiho mladší bratr, přestože se narodil, když bylo stvořeno nebe a země. Za stvořitele se však považuje sám Iktómi, a proto je nejstarší ze všech bytostí. Podle Walkerových mytologických cyklů je Íya synem *Íyana* (Kamene) a *Ukté* (Vášně).¹⁸³ Iktómi z obra lstivě získá informace o tom, z čeho má obr největší strach. Díky této šibalově pomoci se podaří zlého Íyu zabít a osvobodit tak všechny lidi, uvězněné v jeho bříše. Lidé začnou osidlovat zemi a od té doby jich stále přibývá. A tak Iktómi alespoň jednou lidem pomohl.

V mýtu Chlapec s želvími mokasíny¹⁸⁴ pomáhá Iktómimu při přemožení obra hrdina jménem Hakéla, Chlapec s želvími mokasíny. Společně s Iktómim zjistí, čeho se obr bojí, a jako v předchozím příběhu je Íya společnými silami zabit.

Někteří vypravěči však zabití obra Íyi přisuzují Kamennému hochovi, dalšímu mytologickému kulturnímu hrdinovi, kterým se budu zabývat podrobněji v následujících kapitolách.

Iktómi se v jednom mýtu také setká s bájnou vodní příšerou s dlouhými rohy.¹⁸⁵ I když to není v mýtu přímo specifikováno, jedná se zřejmě o *Ukteh'i*, jejímž hlavním nepřítelem je *Wakíya*, Hromový pták. Těmito mytickými bytostmi se taktéž budu konkrétněji zabývat v následujících kapitolách. V příběhu převezve vodní příšera Iktómiho na druhou stranu řeky, ale obává se mraků a hřmění, což taktéž poukazuje zřejmě na její obavy z Hromových bytostí.

¹⁸² Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 99.

¹⁸³ Tamtéž, str. 18.

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 175.

¹⁸⁵ Tamtéž, str. 86.

Další mytickou postavou, s kterou se lakotský šibal setkává, je žena s ozubenou vaginou (*vagina dentata*).¹⁸⁶ Je charakterizovaná jako žena, jenž chce s Iktómim ulehnout a které z pod sukně koukají chlupy z jejího přirození. Když se s Iktómim miluje, ukousne mu kousek penisu. Žena s ozubenou vaginou je charakteristickým obrazem, který se ve vyprávění severoamerických indiánů objevuje. Dokládá to také např. příběh Veliký a zlá kouzelnice,¹⁸⁷ ve kterém nesmírně krásná čarodějnice svádí muže a při milování je zabíjí svojí ozubenou vaginou. Pouze muži, kteří poslouchají rady stařešinů, vědí, jak ženě vylámat nebezpečné zuby, a to kůlem, pádlem nebo kamenem dřívě, než se s ní milují oni sami. Podle Pata Carra a Willarda Gingericha představuje tento mytický obraz „mužský strach z neschopnosti uspokojit ženu.“¹⁸⁸ Julian Rice vysvětluje roli těchto příběhů následovně: „Při dané biologické odlišnosti mezi mužem a ženou epizody *vagina dentata* mohou humorně předat praktickou radu dospívajícím posluchačům.“¹⁸⁹ – stejně jako další mytologické motivy a obrazy.

Můžeme konstatovat, že sexuální témata obecně představují v lakotských vyprávěních prioritu. Jedna z hlavních ctností byla sexuální umírněnost, která byla brána za společenskou nutnost. Jelikož Lakotové žili nomádkým způsobem života a přesunovali se v závislosti na migraci bizoních stád, nemohli převážet mnoho malých dětí. Ideálem bylo mít děti v rozmezí čtyř let po sobě. Otec, který měl děti ve vyšší frekvenci, byl skupinou odsuzován a někdy opovrhován.¹⁹⁰ Stabilita, kontrola a umírněnost všech tělesných vášní byla od silných mužů očekávána a předpokládána.

Od dívek se taktéž očekávala cudnost a sexuální nevyzývavost. Přísná společenská pravidla zakazovala muži mluvit s cizí dívkou na veřejnosti a taktéž namlouvání dvou mladých lidí byl složitý proces. Rodiče si svoji dceru hlídali a mladík tak musel vynaložit mnoho úsilí, aby se mu podařilo sejít se s dívkou

¹⁸⁶ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 88.

¹⁸⁷ Schwarz, H. T.: *Příběhy z parní lázně*. Argo, Praha, 2000, 2001, str. 41.

¹⁸⁸ Carr, P. and Gingerich, W.: „The Vagina Dentata Motif in Nahuatl and Pueblo Mythic Narratives: A Comparative Study.“ *Smoothing the Ground: Essays of Native American Oral Literature*. Ed. Brian Swan. Berkeley: University of California Press, 1983, str. 199.

¹⁸⁹ Rice, J.: *Deer Women and Elk Men*. Albuquerque. University of New Mexico Press, 1992, str. 37.

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 21.

o samotě a oslovit ji. Mnohé nástrahy a překážky při namlouvání popisuje např. příběh *Legenda o flétně*,¹⁹¹ který je pouze jedním z mnoha příběhů na toto téma.

V mýtech tak nalézáme mnoho sexuálních témat a obrazů, které pomáhaly mladým dospívajícím lidem v upevnění dobrých návyků, jak společenských, tak i sexuálních.

Mnoho mýtů vypovídá o různých sexuálních nebezpečích. Pro mladé muže představuje sexuální nebezpečí mytologická postava Jelení žena.¹⁹² Mýtus o jelení ženě je často vyprávěným příběhem. Mýtus vypráví o osamělém lovcí, který potká nádhernou ženu, často tu samou ženu, které se muž předtím dvořil. Daleko od ochranných rituálů tato žena otevřeně vyjadřuje svoji touhu po muži a pokud se jí ho podaří svést, muž se zblázní a zůstane bláznem do konce svého života. Pokud si však mladík povšimne jejích jeleních rysů dříve, než se s ní pomiluje, chytne ji a zadrží do té doby, než mu žena dá svoji sílu (power). Obdobný mýtus se vypráví ve verzi pro mladé dívky, pro něž jsou dalšími nebezpečími příšery a monstra, např. *Dvojitá tvář*, kterou rozebírám v následujících kapitolách. Sexuální nebezpečí pro všechny představují obrazy cizoložství, žárlivosti a pomsty.

8. 3. MÝTY S KULTURNÍM HRDINOU

V předchozí skupině mytických vyprávění to byl hlavně šibal, který měl v dějové linii hlavní roli. V této skupině mýtů vystupuje jako hlavní aktér kulturní hrdina. V některých mýtech jiných severoamerických kmenů splývá někdy kulturní hrdina se šibalem, ale v lakotských vyprávěních Iktómi jako kulturní hrdina nevystupuje, naopak, představuje spíše protipól pozitivního hrdiny.

Kulturní hrdina je mytologická postava, kterou charakterizují některé specifické atributy. Jedním z nich je jeho zázračné zrození. Můžeme se dočíst, jak se hrdina narodí v potní chýši z chuchvalce bizoní krve,¹⁹³ nebo muži,¹⁹⁴ nebo ženě,

¹⁹¹ Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem, Mýty a legendy severoamerických Indiánů*. Argo, Praha, 1996, str. 194.

¹⁹² Deloria, E.: *Dakota texts*. Vermilion, South Dakota: Dakota Press, 1978, str. 163, 164.

¹⁹³ Tamtéž, str. 202.

¹⁹⁴ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 129.

kteřá spolkla kamínek, ten jí sklouzl do břicha a ona otěhotněla,¹⁹⁵ nebo ženě Hvězdného manžela, která spadne z oblohy na zem a nárazem jí pukne břicho.¹⁹⁶ Hrdina zázračně zrozený oplývá nadpřirozenými schopnostmi. Zázračně zrozeným se často plete do cesty Iktómi. Jelikož tito hrdinové bývají bohatí, krásní a zruční v lovu, mají tak vysokou společenskou prestiž. Iktómi jim rád lstivě krade šaty a vydává se za ně, hlavně při námluvách krásných (a často i pyšných) náčelnických dcer. Je to pak většinou chudá a hodná dívka, kterou si hrdina vezme, Iktómiho lest je prozrazena a pyšná dívka pak jenom pláče, že nechce za manžela Iktómiho, jelikož na ní zbyl ten nejhorší manžel.

Mezi zázračně zrozené hrdiny patří např. Spadlá hvězda, Kamenný hoch, Chlapec Bílé chmýří, Dobrý střelec, Chlapec z kapky krve a jiní, kterými se budu podrobně zabývat níže.

Dalšího hrdinu představuje sirotek, který žije jen se svou babičkou na okraji tábora¹⁹⁷ - tzv. „babiččin miláček.“ Těmto hrdinům se Iktómi spíše vyhýbá, jelikož pro něho nejsou zajímaví a nemůže z nich mít žádný prospěch.

Taktéž nejmladší bratr, obvykle nazývaný Hakéla, vystupuje v některých mýtech jako kulturní hrdina. Je také obdařen nadpřirozenými schopnostmi, často má mokasíny ze želví kůže, které není možné prošlapat.¹⁹⁸

V následující kapitole podrobně rozebírám kulturní hrdiny a příběhy, ve kterých vystupují. Zaměřuji se také na shodné motivy, které se objevují ve více mýtech. Tyto motivy mají charakteristické rysy a taktéž skrytou symboliku, kterou se pokouším vysvětlit.

Chlapec bílé chmýří¹⁹⁹ je zázračně zrozený hrdina, který se narodí muži. Jeho síla je ukryta v péřové ozdobě do vlasů. Díky ní je schopen přemoci čtyři muže, kteří jsou charakterizováni čtyřmi barvami, obvykle užívanými pro barevné označení čtyř světových stran (červená, modrá, bílá a černá). Péřovou ozdobu mu lstivě

¹⁹⁵ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 138.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 151.

¹⁹⁷ Tzn. na okraji společnosti, na rozdíl od vysoce postavených a bohatých, jejichž obydlí se nachází uprostřed tábora.

¹⁹⁸ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 175.

¹⁹⁹ Tamtéž, str. 129.

ukořistí Iktó, v té době přestrojený za ženu, která chce hrdinovi vybírat vši z vlasů. Chlapec bílé chmýří se bez ozdoby promění v zablešené štěně a Iktómi si místo něho vezme „milovanou dceru.“ Iktómiho lest se nakonec prozradí a hrdina si vezme chudé hodné děvče, které se ho ujalo.

V mýtu **Dobry střelec**²⁰⁰ se hrdinovi plete do cesty opět šibal Iktómi, sebere mu lstivě šaty a vydává se za něho, aby si vzal náčelníkovu mladší dceru. Dobry střelec je proměněn v psa.²⁰¹ Podvod je nakonec odhalen a Iktómi potrestán smrtí.

Kamenný hoch²⁰² je s největší pravděpodobností nejvýznamnější a nejstarší lakotský hrdina. „Kamenný hoch je zaznamenán v nesrovnatelně větším počtu verzí než kterýkoliv jiný hrdinský mýtus. Nasbírané verze přitom spadají do období od poloviny 19. století po současnost, což svědčí o vitalitě tohoto příběhu.“²⁰³

Kámen je pro Lakoty velmi důležitý a to hlavně ve spirituálním životě. Kameny jsou považovány za nejstarší esenci univerza, indiáni věří, že jsou v nich uchovány veškeré informace a vědomí z velmi dávných věků. Kameny jsou používány jako obřadní předměty, a to hlavně při obřadu potní chýše (lakotsky *inikagapi*). Při tomto obřadu rozžhavené kameny polévají vodou a tím se uvolňuje jejich posvátná moc Ducha kamene. Kameny v potní chýši jsou nazývány „dědečkové“ nebo „předkové“. Můžeme tak konstatovat, že vlastně Kamenný hoch v mýtu zakládá a kodifikuje tento obřad. S postavou Kamenného hochu je vždy spojováno první použití potní chýše. Samotným obřadem potní chýše se budu zabývat v závěrečné kapitole.

²⁰⁰ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 171.

²⁰¹ Srov. mýtus Chlapec bílé chmýří: Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 129.

²⁰² Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 136.

²⁰³ Tamtéž, str. 135

Děj mýtu Kamenný hoch můžeme shrnout do následující hlavní dějové linie:

- Hodná žena přijata za sestru, narodí se jí Kamenný hoch,
- nalezení ztracených strýců a jejich vzkříšení v potní chýši,
- Kamenný hoch zabíjí čtyři milované bizoní dcery,
- boj s bizoním národem a vítězství Kamenného hochá.

Samorozený²⁰⁴ je dakotskou verzí Kamenného hochá. Samorozený žije se svým mladším bratříčkem, kterého jednoho dne unesou dvě milované děti²⁰⁵ vodních příšer. Samorozený nejdříve příšery zraní, pak se dostane do jejich příbytku převlečený za orlosupa léčitelea zraněné příšery zabije a sní. Doma svého bratříčka ožíví v potní chýši.

Spadlá hvězda²⁰⁶ je pokračováním mýtu Hvězdný manžel. O tomto mýtu jsem se již zmiňovala v souvislosti s badatelem Stithem Thompsonem. Thompson se zabýval 86 publikovanými verzemi mýtu Hvězdný manžel a dokázal jeho původ na Velkých pláních.²⁰⁷ Syn Hvězdného manžela je jinými kmeny nazýván Hvězdný hoch, Lakotové ho však označují jako Spadlou hvězdu. Matka Spadlé hvězdy žije na obloze se svým Hvězdným manželem, avšak při vykopávání tuřinu je neopatrná a propadne se oblohou na zem. Nárazem jí pukne břicho a narodí se Spadlá hvězda. Chlapečka najde dědeček skřivan.²⁰⁸ Hrdina Spadlá hvězda se zasloužil minimálně o tři hrdinské činy: Zabije vodní příšeru (zřejmě *Uktéh'í*),²⁰⁹ osvobodí lid od lesního ducha²¹⁰ a zabije kouzelníka severu jménem *Wazíya*.²¹¹ Jedno *Wazíyovo* dítě se však zachránilo tak, že se schovalo do díry, a tak přežilo.

²⁰⁴ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 142.

²⁰⁵ Milované děti se objevují nejen v příbězích s lidmi, ale také ve zvířecím světě. V mýtech tak můžeme nalézt např. milované bizoní dívky apod.

²⁰⁶ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 149.

²⁰⁷ Salzmann, Z.: *Jazyk, kultura a společnost. Úvod do lingvistické antropologie*. Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR, Praha, 1997.

²⁰⁸ Skřivan opět splývá s lidskou postavou. Skřivan je Lakoty velmi oblíbený pták, Lakotové věří, že mluví jejich řečí. O významném náčelníku Sedícím býkovi je známo, že měl skřivany ve velké oblibě a byl dokonce schopen přerušit hostinu, aby pomohl zraněnému skřivanovi. Své soukmenovce nabádal: „Měli bychom naše chlapce učit naslouchat ptákům, zejména našim přátelům skřivanům, kteří k nám hovoří naším jazykem.“ (Utley, R. M.: *Kopí a štít*, Hynek, Praha, 1999.)

²⁰⁹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 153, 167.

²¹⁰ Tamtéž, str. 154.

Chlapec s želvími mokasíny, zde pojmenovaný stejně jako nejmladší bratr – Hakéla, je představitel chudého hrdiny žijícího pouze se svojí babičkou. V mýtu nazvaném Chlapec s želvími mokasíny²¹² se hlavní hrdina setkává s Iktómim a společnými silami přemohou obra *Íyu*. Mýtus používá podobné motivy jako příběh Jak Iktómi porazil obra,²¹³ zde mu však ještě pomáhá kulturní hrdina. Chlapec s želvími mokasíny je kladným hrdinou, který mj. přináší lidem způsob obživy lukem a šípy. Iktómi tak představuje chlapce lidem následovně: „Tento chlapec vám přinesl luk a šípy.“ Od té doby Lakotové používají tyto nástroje.

Uktéh'í je vodní příšera (nebo příšery), často popisována jako vodní bytost s velikými rohy. V mýtu Iktómiho švag²¹⁴ vystupuje příšera jako otec dvou dcer, nevěst Iktómiho švagra. Podle mýtů sebraných Walkerem²¹⁵ byla na počátku stvořena Ukté (Vášeň). Ukté si stvořila Makh'á (Země) jako svůj protějšek, nesmírně ale žárlila na její krásu, a proto ji svrhla do vod, které se staly jejím panstvím. Při osídlování země živočichy bylo Ukté dovoleno, aby si osídlila vodstva podle svého přání. Spolu se svým synem Íyou stvořila obojživelné krvelačné vodní příšery a nazvala je *Uktéh'í*.

V mýtu nazvaném Uncegila²¹⁶ je popisována vodní příšera jako obrovský had, příšera dlouhá jako sto koní stojících v řadě, tělo porostlé hustými šupinami bylo silnější než kmen největšího stromu na světě. Z hlavy jí trčel zakřivený roh a na hřbetě měla hřeben ostrých ostnů, po těle různé skvrny. Mnoho lidí se ji pokoušelo zabít, ale bylo to velmi nebezpečné. První pohled na ni člověka oslepil a den poté nešťastník zešilel. Srdce příšery mělo kouzelnou sílu a tomu, kdo ho vlastnil, dávalo nadpřirozené schopnosti.

²¹¹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 157, 164.

²¹² Tamtéž, str. 175.

²¹³ Tamtéž, str. 99.

²¹⁴ Tamtéž, str. 186.

²¹⁵ Tamtéž, str. 17. a 19.

²¹⁶ Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem. Mýty a legendy severoamerických Indiánů*, Argo, Praha, 1996, str. 169.

Zabít příšeru se povedlo dvěma bratrům, z nichž jeden byl slepý, takže mu pohled na démona neuškodil. Pomocí kouzelných šípů, které jim darovala krásná dívka zakletá do ošklivé stařeny, a díky mnoha ženiným radám úspěšně získali srdce příšery. Každá žena, po které zatoužili, byla jejich, viděli do budoucnosti a vždy ulovili bizona a nikdy netrpěli hladu. Takový život je však brzy omrzel, nechali srdce zničit a žili obyčejným životem jako předtím.

Odvěkým nepřítelem *Uktéh'i* jsou *Wakiya*, Hromoví ptáci či Hromové bytosti. Jak zmiňuje Ullrich, mýtus o tomto boji můžeme chápat jako archetypální obraz boje ohně a vody. Dcery *Uktéh'i* v mýtu popisují odvěký boj jejich otce a útoky na něj ze strany Hromových bytostí: „On na to nezemře, vždycky mu to dělají, ale on nikdy nezemře.“²¹⁷ Podle Walkera však odvěký boj *Wakiya* a *Uktéh'i* jednou končí, a to porážkou *Uktéh'i*. Z nich nezbylo nic, pouze veliké zkamenělé kosti roztroušené na pláních, které nikdy nezmizí.²¹⁸

Podle Walkerových mytologických cyklů byl *Wakiya* stvořen *Iya* (Kamenem).²¹⁹

Barbara Tedlock, šamanka a profesorka antropologie popisuje ve své studii Hromovou bytost následovně: „... je jich mnoho a zároveň pouze jedna, pohybuje se prosti směru Slunce místo po jeho směru, je beztvará, má ale křídla, nemá nohy, ale má ohromné pařáty, je bez hlavy ale má ohromný zobák; jejím hlasem je hřmění a pohled jejích očí je blesk.“²²⁰ Hromové bytosti hrají důležitou roli ve vizích. Pokud se člověku zjevily ve snu, byl povinnen provést obřad a poté se stal *Heyókh'ou* (sg. *Heyókh'a*), tzv. posvátným klaunem, členem bratrstva. Pokud by vizi zamlčel a obřad neprovedl, usmrtil by ho blesk. *Heyókh'ové* jsou označováni taktéž zpátečníky, protože veškeré jejich chování bylo opačné. V létě se teple oblékali, v zimě chodili téměř nazí, jezdili pozpátku na koních a stříleli na vlastní bojovníky. V jednom ze svých nejvýznamnějších obřadů ponořovali ruce do kotle s vroucí vodou, aby si vytáhli kus psího masa a přitom naříkali, jak je voda studená.

²¹⁷ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 193.

²¹⁸ Lakotové věří, že zkamenělé kosti prehistorických zvířat, které se nacházejí na jejich území, jsou právě těmito kostmi mytických příšer *Uktéh'i*.

²¹⁹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 18.

²²⁰ Tedlock D. and B.: *Teaching from the American Earth*. New York: Liveright, 1975, Ch. 7.

O významu klaunských obřadů u původních domorodých obyvatel Ameriky a vůbec celého kultu by se dala napsat další studie. *Heyókh*ové měli velikou duchovní moc a sílu. Jejich obřady můžeme nazvat léčitelskými, i když se to na první pohled tak nemusí jevit. Z lakotského úhlu pohledu je nemoc vnímána jako důsledek často způsobený smutkem v mysli. Očištěním mysli od smutku začíná koncept léčení. Posvátní klauni jsou nepřátelé smutku, léčí skrze smích a skrze komickou stránku života. Tento fakt však v žádném případě nesnižuje sílu léčebného procesu a moc celého posvátného kultu.

*Wičháša wakh*áŋ Black Elk (Černý jelen) popisuje obřad *Hheyókh*ů:

„V obřadu heyókhů se ale všechno odvíjí pozpátku a provádí se tak, aby se lidé nejprve rozveselili a cítili se šťastní. To proto, aby k nim síla snadněji přišla. Už sis jistě všimnul, že pravda přicházející na tento svět má dvě tváře. Jednu zasmušilou utrpením a druhou usměvavou. Přesto je to jedna a tatáž tvář, ať se směje, nebo pláče. Když lidé propadnou zoufalství, je pro ně možná lepší smích, a když se cítí příliš dobře a jsou si příliš jisti svým bezpečím, pak by měli raději zahlédnout plačtivou tvář. A já myslím, že právě od toho je tu obřad heyókhů.“²²¹

Orlí hoch²²² je hrdina zázračně zrozený, syn Ženy s rudými vlasy a Orlího muže. Orlí muž se svými lidmi však pobije celý kmen Ženy s rudými vlasy a unese jejího malého bratříčka. Orlí hoch se vydává svého strýce osvobodit.

Chlapec z kapky krve²²³ je hrdina zázračně zrozený z chuchvalce bizoní krve. Tu sebere králík, sužovaný medvědem a jeho rodinou. Králík ukradne

²²¹ Neihardt, J. G.: *Mluví Černý jelen*. Hynek, Praha, 1977, str. 161.

chuchvalec krve, který nechá v potní chýši oživit. Zrodí se tak Chlapec z kapky krve, jemuž se králík stane dědečkem. Stejně jako i jiné hrdiny, dokáže Iktómi přelstít Chlapce z kapky krve, za kterého se pak vydává, aby si namluvil starší, avšak pyšnou dceru.

Obdobou tohoto příběhu jsou mýty o Králičím chlapci,²²⁴ ve kterých králík do chuchvalce krve tak dlouho kope, až jej vytvaruje do podoby chlapce a nechá ho obživnout.

Anúg Ité – Dvojí tvář vystupuje jak v ženské tak v mužské podobě. Podle Walkera byla nejprve nejkrásnější ženou z lidí a její jméno bylo Ité. Jako trest za svádění náčelníka Posvátných bytostí dostane další tvář, neohydnější jakou kdy lidé viděli. Je poslána z podzemního světa na zem, kde způsobuje nepříjemnosti lidem, vzbuzuje strach a způsobuje ženám menstruační a porodní bolesti.

V ženské podobě často navštěvuje čtyři bratry, kteří pouze díky Hakélovi přežijí její úklady.²²⁵ V mužské podobě často svádí mladé dívky, které jsou vybírávé na nápadníky, nebo které se dostatečně nezajímají o původ svého ženicha a jsou ochotné s ním odejít.²²⁶ Tuto skupinu dívek můžeme hodnotit jako dívky, které nemají dobré vychování. Druhou ohydnou tvář obvykle objeví, když je jejich nápadník nese na zádech a ony mu náhodou rozhrnou vlasy. Dvojí tvář, ať muž či žena je zlý, dívky mučí, zabíjí a jí. Role této mytologické postavy má zjevně výchovný charakter. Příběhy s *Anúg Ité* nabádají k tomu, aby dívky nebyly příliš vybírávé, aby se zajímaly o původ a dobré vychování svého nápadníka a budoucího manžela. V příbězích, kde Dvojí tvář navštěvuje čtyři bratry, je pro posluchače snadno rozeznatelná již podle toho, že stejně jako šibal, i ona nedodrží slušné oslovování podle zaběhnutého bontonu. V mýtu Jak mládenec zachránil svou

²²² Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 196.

²²³ Tamtéž, str. 202.

²²⁴ Erdoes, R., and John Lane Deer: *Chromý jelen, Vyprávění siouxsckého medicinmana*. Paseka, Praha – Litomyšl, 2004, str. 218.

Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem. Mýty a legendy severoamerických Indiánů*. Argo, Praha, 1996, str. 13-17.

²²⁵ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 222.

²²⁶ Tamtéž, str. 226, 229.

milou²²⁷ Dvojí tvář „používal celou zemi jako své ucho. Proto slyšel všechno, co kdokoli řekl. A tak se stalo, že unášel hezké dívky, ať už žily kdekoli na zemi.“²²⁸ *Anúg Ité* je v příbězích smrtelná/smrtelný.

Powers také uvádí, že existoval kult Dvojí ženy (*AnúgIté ihanblapi* – ti, kteří sní o Dvojí tváři). Pokud se ženě zdá o Dvojí tváři, bude disponovat mocí svádět muže a nepohlíží se na ni jako na normální. Muž, který sní o *Anúg Ité* má možnost vybrat si mezi životem ženy či muže.²²⁹

Mýty s Dvojí tváří podrobně rozebírá Julian Rice.²³⁰

Nejmladší bratr Hakéla žije obvykle se svými třemi nebo čtyřmi bratry.²³¹ Do jejich příbytku se však vloudí zlá sestra nebo Dvojí tvář, bratry zabije a je pouze na Hakélových schopnostech, zda bratry zachrání znovu probudí k životu. V mýtu Posvátný šíp²³² použije Hakéla posvátný šíp svého staršího bratra, aby zabil červeného ptáka. Ptáka však pouze zraní a on mu s šípem uletí. Hakéla pak dělá vše proto, aby šíp získal zpět dříve, než se jeho bratři vrátí. Úkol je o to těžší, že zraněný pták je milovaný syn svých rodičů.

Péřový muž²³³ je kladný hrdina, jeho přítomnost charakterizuje píрко poletující ve vzduchu. Svými nadpřirozenými schopnostmi osvobodí dívku, kterou ukořistí Dvojí tvář. Žena Péřového muže je velmi zlá jeho nová osvobozená nevěsta si musí své místo obhájit a s první ženou bojovat a zabít ji. Pak teprve může žít s Péřovým mužem šťastně.

²²⁷ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 256.

²²⁸ Tamtéž, str. 256.

²²⁹ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 58.

²³⁰ Rice, J.: *Deer Women and Elk Men*. Albuquerque. University of New Mexico Press, 1992, str. 151 – 160.

²³¹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 136, 175, 208, 222, 241.

²³² Tamtéž, str. 241.

²³³ Tamtéž, str. 250.

V této kapitole jsem představila některé kulturní hrdiny, kteří mají v lakotské mytologii nezastupitelné místo. Kladní hrdinové bojují se zlem, osvobozují lidi od nepřátel a zlých příšer a pro posluchače jsou jakýmsi předobrazem správného chování, mají všechny ctnosti, které by měl dobrý bojovník mít. Avšak i bytosti zlé a nevypočitatelné mají v mýtech svoji roli. Bez nich by nebylo kladných hrdinů a také nesmíme opomenout jejich výchovnou stránku pro posluchače.

Mýty jsou unikátními právě proto, že obsahují všechny aspekty lidského života, jak ty dobré, tak i ty odvrácené.²³⁴

²³⁴ Obsahová a strukturální analýza mýtů se šibalem hrdinských mýtů je zpracována do čtyřech tabulek v příloze č. 4.

8. 4. BAJKY

Do lakotské ústní lidové slovesnosti patří taktéž bajky. Jsou to příběhy, v kterých nemá hlavní roli ani šibal, ani kulturní hrdina, nýbrž zvířata, která občas vykazují jisté prvky šibalství. Častými aktéry jsou např. želva, zajíc, králik, mýval či myši.²³⁵

Některé příběhy popisují, jak došlo k určitým skutečnostem, proč mají zajíci krátký ocas, proč chtěli spáchat sebevraždu a nakonec to neudělali apod. Zvířata v příbězích často rozmlouvají s rostlinami a taktéž rostliny, stejně jako zvířata, mluví lidskou řečí, žijí v obydlích a dokonce sdílejí typicky lidské vlastnosti jako třeba vychloubačnost.

Stejně jako v mnoha dalších příbězích a mýtech, svět lidí, zvířat a rostlin se vzájemně prolíná a mnohdy splývá.

Kromě lidí, zvířat a rostlin vystupují někdy v bajkách také oživé věci. Ty se vyskytují hlavně v příbězích o želvě, která šla na válečnou výpravu.²³⁶ Kromě zvířat, která si želva pečlivě vybírá, si bere ještě oživé věci, které se mění verzi od verze. Někdy jsou tedy želvinými společníky uhlí, popel, síťina, kobylka, vážka a štika. Jindy se k želvě připojí velká želva, popel, veverka, měchýř a vážka. Válečné společenstvo může tvořit i ropucha, cvrček, tchoř, vážka, myš, koňský vlek a komár.

Scénář obdobných bajek je vždy skoro stejný. Želva si i přes lukrativní nabídky vybere ty nejnepravděpodobnější a neschopné společníky, kteří jeden po druhém na výpravě odpadávají. Nakonec zůstává jenom želva, která je chycena lidmi a odsouzena k smrti. Ta však předstírá strach z vody, takže je do ní hozena a příběh končí pro želvu šťastně, protože se ve vodě zachrání.

²³⁵ McLaughlin, M.: *Myths and Legends of The Sioux*. Thumbleweed Press, 1974.

²³⁶ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 105-113.

Eastman, Ch., Eastmanová H. G.: *Večery ve wigwamu. Povídky Siouxskeho kmene*. Praha, 1922, str. 20.

9. ŽIVOT PO SMRTI

Jak zmiňuje William K. Powers ve své studii, chápání posmrtného života není jednotné. „Názory na posmrtný život se různí - od těch, které počítají s tím, že se duše lidí i zvířat přestěhují do blíže nespecifikovaného světa, který ale bude podobný reálnému světu, až po ty, které nevěří v posmrtný život, ale tvrdí, že duše zemřelých zůstávají v různě více či méně viditelných podobách v blízkosti svých příbuzných.“²³⁷

Když člověk zemře, jeho tělo se rozloží, ale *wanagi* (lakotské slovo označující duši) zůstává. Je bezprostředně po smrti nebezpečné, protože truchlí pro své „tělo“ a pokouší se dostat do rodiny mezi své příbuzné. Aby rodina *wanagi* uspokojila, ponechává je u sebe po dobu jednoho roku. Tento rituál můžeme do češtiny přeložit jako Držení duše zemřelého. Podrobněji ho rozebírám v následující kapitole, spolu s dalšími šesti lakotskými rituály. Podle lakotských představ *Wanagi* může po dobu jednoho roku předávat různé dovednosti svatému muži. Tyto schopnosti, které svatý muž od *wanagi* získává, jsou většinou léčitelské povahy. *Wanagi* lidí i zvířat se zdržuje na západě. Po roce se vydávají na jih po Mléčné dráze - *Wanagi tacanku* - Cestě duchů. Na konci Mléčné dráhy se setkávají se starou ženou, která posoudí jejich pozemské skutky. Ti dobří jsou puštěni dále a setrvávají na místě podobném pozemskému světu. Ohně v jejich nových domovech vytvářejí světlo Mléčné dráhy. Špatní jsou svrženi dolů a jejich duše bloudí a ohrožují životy lidí.

Představy o posmrtném životě se odrážejí také v příbězích a mýtech. Na obecné rovině můžeme říci, že duše se po dobu jednoho roku zdržuje na rozhraní mezi pozemskou a nebeskou sférou. Sféra nebeská i pozemská je vzájemně prostupná, a to jak vzestupně, tak i sestupně. Dokládají to např. mýty Hvězdný manžel nebo Spadlá hvězda.

O mrtvých a o posmrtném životě vypovídají i další tradované příběhy. Živá mrtvá²³⁸ či O mrtvé ženě²³⁹ jsou příběhy se shodným dějem. Při porodu třetího dítěte

²³⁷ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977, str. 51.

²³⁸ Topol, J.: *Trnová dívka*. Hynek, Praha, 1997, str. 77.

zemřela žena, kterou její muž velmi miloval. Tak po ní truchlil, že se jí ho zželelo a ukázala se mu v podobě bílé mlhy. Navrhla mu, aby společně s dětmi šli žít za ní, do světa mrtvých, kde to není tak špatné. Muž ji ale přemluvil, ať se raději ona vrátí k nim na zem. Bylo k tomu potřeba kouzlo trvajícím čtyři dny. Po čtyřech dnech se žena vrátila ne zem ke své rodině. Po čase se ale manžel zamiloval do jiné mladší ženy a vzal si ji jako druhou manželku. Druhá žena byla zlá a nesnášenlivá a způsobila, že první manželka se vrátila do světa mrtvých a vzala s sebou i manžela s dětmi.

Výchovný charakter má příběh Duchové milenců.²⁴⁰ Vypráví o mladém muži, který uléhal s dívkami pouze z rozmaru. Chtěl ženy jenom dobývat a když se mu to podařilo, ženu odvrhl. Měl v sobě jelení kouzlo, kterému žádná neodolala. Jednoho dne však muže někdo zabil a jeho duch neustále chodil kolem tábora, hrál na flétnu a zpíval píseň o svém osudu. Další mladík slíbil své dívce manželství a odešel na výpravu. Dívka ho velmi milovala a celou dobu na něj čekala. Muž se toulal po kraji několik let a jednou zabloudil ke stanu té dívky. Když vstoupil, spatřil ji ještě krásnější než předtím a miloval se s ní celou noc. Když se však ráno probudil, zjistil, že se miloval s přízrakem a nyní objímá pouze kostru s lebkou a leží na roztrhaných kožešinách. Mladá dívka už dávno zemřela, ale stále čekala, že se k ní vrátí. Když si to muž uvědomil, zešlel a už nikdy se nevzpamatoval.

Setkání s duchy popisuje také příběh O muži, který se ničeho nebál.²⁴¹ Je to úsměvný příběh, kdy se čtyři duchové dohodnou, že vyděsí muže, který se vychloubal svojí statečností. Při setkání s duchy skutečně statečně obstál, ale při setkání s malým pavoučkem se jeho statečnost vytratila.

Jak je zjevné z těchto několika příběhů, světy mrtvých a živých se prolínají a vzájemně ovlivňují. Svět mrtvých není vzdálené místo daleko od světa lidí, ale je to dimenze dalšího přebývání duše.

²³⁹ Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem. Mýty a legendy severoamerických Indiánů*. Argo, Praha, 1996, str. 312.

²⁴⁰ Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem. Mýty a legendy severoamerických Indiánů*. Argo, 1996, str. 292 – 296.

²⁴¹ Tamtéž, str. 297.

Jako shrnutí mytologických výpovědí, kterými se zabývala celá předchozí část této práce, představuji schéma v příloze č. 5. Toto schéma shrnuje analýzu předchozích mýtů a nastiňuje směřování lidského bytí. Na počátku je dvanáct posvátných bytostí, které v podzemním světě stvoří Národ Pté – Národ bizoních lidí. Sedm prvních rodin spolu s několika Posvátnými bytostmi osídlí zemi a je nastolen řád rozdělením země na světové strany. Tak je založena sféra země, která je prostupná s nebeskou sférou, kam se na Mléčnou dráhu odebírají duše zemřelých. Lidský život se tak ubírá směrem z podzemního světa přes sféru země do sféry nebeské.

10. PŘÍCHOD BÍLÉ BIZONÍ ŽENY

Lakotský příběh o příchodu Bílé bizoní ženy (*Ptesq'-wi*) vypráví o tom, jak Lakotové dostali svoji Posvátnou dýmku. V tradičních příbězích zvaných *ohų'kaką* se zmínky o dýmce zpravidla vůbec nevyskytují. Dýmka jako obřadní posvátný předmět se vyskytuje až v pověsti o Bílé bizoní ženě, mezi Lakoty nejčastěji vyprávěném mýtu. Existuje mnoho variant a verzí mýtu o tom, jak Lakotové dostali Posvátnou dýmku, a tento mýtus se dodnes vypráví. Z mnohých autorů, kteří zaznamenali různé verze, zřejmě nejpodrobněji jej zaznamenala Frances Densmorová ve svém díle *Teton Sioux Music*.²⁴²

Jednotlivé verze se liší v detailech, základní linie však zůstává zachována. Lakotští stařešinové a šamani se však neshodují v tom, kolik obřadů Bílá bizoní žena spolu s Dýmku předala. Převládající názor, na kterém se většina stařešinů shodne, je ten, že jim předala obřad Zsvěcení dívky na ženu a obřad Děláním příbuzných.²⁴³ Někteří sem také zařazují obřady Tanec Slunce a Držení duše zemřelého. Pro Lakoty významná autorita Black Elk přisuzuje Bílé bizoní ženě předání dokonce sedmi obřadů. K muži jménem Black Elk a sedmi obřadům se vrátím v následující části této práce.

Walker do svých mytologických cyklů vlastní mýtus o přinesení Posvátné dýmky nezahrnul. Avšak jeho popis *Woh'pé*, dcery Oblohy, odráží atributy Bílé bizoní ženy. Jak zmiňuje Ullrich, dokonce i staří šamani potvrdili Walkerovi, že Bílá bizoní žena byla *Woh'pé*. V žádných tradičních *ohų'kaką* se nepotvrzuje totožnost *Ptesq'-wi* a *Woh'pé*, avšak některé pověsti uvádějí, že Bílá bizoní žena nepochází ze země, ale z oblohy.

Jan F. Ullrich tuto pověst řadí na rozmezí mezi *ohų'kaką* a *wičhóoyake*, na pomezí mezi mýty a legendami, tedy příběhy lidí. Podle jeho konceptu stojí samotný příchod *Ptesq'-wi* na pomezí mezi rovinou mytickou a historickou.

²⁴² Densmore, F.: *Teton Sioux Music*. Bulletin of the Bureau of American Ethnology, no. 61. Washington, D. C. 1918.

²⁴³ Angl. Making of Relatives. Toto označení používá Black Elk, Powers i Ullrich, proto v této práci následují shodnou terminologii. Termín označuje vytvoření pouta mezi dvěma lidmi, které má atributy příbuzenského vztahu, je však mnohdy silnější než příbuzenský vztah.

Následující verzi mýtu O Bílé bizoní ženě, v překladu Kateřiny Zvelebilové a Jana F. Ullricha, vyprávěl Johnu G. Neihardtovi svatý muž Black Elk kolem roku 1931.

Podle pověsti hledali kdysi dávno dva zvědové bizony. Když přišli na vrchol vysokého kopce a podívali se směrem na sever, uviděli, jak se k nim z dálky něco blíží. Když to bylo na dohled, vykřikli: „Je to žena!“ A opravdu byla. Jeden z těch zvědů měl špatné myšlenky a pověděl to tomu druhému. Ten však řekl: „Ta žena je posvátná, odhod' zlé úmysly.“ Když žena přišla ještě blíž, viděli, že má na sobě pěkné šaty z bílé jelenice, má velmi dlouhé vlasy a je velmi mladá a krásná. A ona znala jejich myšlenky a hlasem, který zněl jako zpěv, pravila: „Neznáte mě, ale chcete-li, učíňte, jak myslíte. Můžete přijít.“ A ten bláhový zvěd šel. Ale jakmile před ni přestoupil, objevil se bílý oblak a oba je zahalil. Krásná žena pak z něho vystoupila, a když se oblak rozplynul, zbyla z bláhového muže jen kostra pokrytá červy.

Poté promluvila žena k druhému zvědovi: „Běž domů a řekni svým lidem, že přicházím. Ať pro mne ve svém středu postaví velké týpí.“ Muž byl naplněn velikou bázní a spěchal to říci lidem. Ti ihned udělali, co jim řekl, a shromáždění kolem velkého týpí čekali na posvátnou ženu. Brzy se objevila, byla velmi krásná a jak vcházela do týpí, zpívala:

„Kráčím a můžete vidět můj dech.

Kráčím a posílám svůj hlas.

Posvátně kráčím.

Kráčím a můžete vidět mé stopy.

Posvátně kráčím.“

A jak zpívala, vycházel jí z úst bílý oblak, který voněl. Pak dala něco náčelníkovi. Byla to dýmka. Na jedné její straně bylo vyryto bizoní mládě, které mělo představovat zemi, jež nás nosí a živí. Dvanáct orlích per visících z troubele znamenalo oblohu a dvanáct měsíců a bylo svázáno trávou, která se nikdy nepřetrhne. „Pohleďte!“ řekla žena, „díky této dýmce se budete množit a budete dobrým národem. Vzejdou z ní jen dobré věci. Starat se o ni mohou jen ruce dobrých lidí a špatní na ni nesmějí ani pohlédnout.“ Potom začala zase zpívat a vyšla ven z týpí. Lidé se dívali, jak odchází, a ona se náhle proměnila v bílého bizona, který s hlasitým odfrkáváním cválal pryč a brzy zmizel.

Tak se to vypráví a já nevím, jestli se to tak stalo či ne, ale když se nad tím zamyslíš, pochopíš, že je to pravda.²⁴⁴

Příběh o příchodu Bílé bizoní ženy je nahlížen jako pověst, tudíž musíme předpokládat, že k předání Posvátné dýmky Lakotům skutečně historicky došlo, což potvrzuje i fakt, že Lakotové svoji mytickou Posvátnou dýmku dodnes fyzicky mají. Pokud bychom chtěli pátrat po historickém datování této klíčové události, zcela jistě nemůžeme určit přesné časové zařazení, avšak máme k dispozici několik vodítek, která nám mohou naznačit alespoň orientační dataci. Jedním z pramenů, z kterých je možné vycházet, jsou dochované obrázkové kalendáře, pokreslené kusy kůže, kam Lakotové zakreslovali důležité události konkrétního roku, tzv. „výčty zim“ (*waniyetu iyawapi*). Podle těchto výčtů se nabízí pro příchod *Ptesq'-wį* období let 900 až 930, dále také roky 1540-1570 a dokonce až konec 18. století, v jehož prospěch hovoří i některá další fakta.²⁴⁵

²⁴⁴ Neihardt, J. G.: *Mluví Černý jelen*. Hynek, Praha, 1998, str. 14 -16.

²⁴⁵ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002, str. 278.

10. 1. DÝMKA

Dýmka, kterou *Ptesq'-wi* Lakotům přinesla, se nazývá *Ptehičala Čhaŋu'pa* – Dýmka bizoního telete. Lakotové ji dodnes fyzicky mají a je považována za nejposvátnější duchovní předmět. Podle pověsti předala Bílá bizoní žena Dýmku do rukou Vzpřímeného bizona z kmene Itázipcho a ta se dále předává z pokolení na pokolení. Doba strážení Dýmky se u jednotlivých strážců lišila, někteří byli povoláni k tomuto úkolu jako starci, jiní ji převzali již v mládí. Současný držitel Arvol Looking Horse je devatenáctým držitelem v pořadí a převzal ji jako nejmladší strážce, a to ve svých dvanácti letech,²⁴⁶ z rukou své předchůdkyně²⁴⁷ z klanu Elk Head, ke kterému Arvol Looking Horse také patří. Arvol Looking Horse je v současné době mezi Lakoty respektován jako nejvyšší duchovní autorita a udržovatel původních tradic. Spolu s Dýmku, kterou má v opatrování, předává také mýtus, jenž odkazuje k jejímu původu.

Ptehičala Čhaŋu'pa je zabalena ve velkém vaku a dnes se již běžně nevybaluje. Lidé, kteří měli to štěstí a mohli se zúčastnit slavnostní události vybalování Dýmky bizoního telete, shodně vyprávějí o hlubokých spirituálních zážitcích a taktéž o marných (i tajných) pokusech neindiánských návštěvníků, kteří se účastnili obřadu, Dýmku vyfotografovat. Svatý muž Lame Deer popisuje své vlastní zážitky při vybalení a kouření Posvátné dýmky následovně: „Těžko hledám slova pro myšlenky, které mě tenkrát napadaly, porozumění a zmatek, smutek a štěstí, všechno dohromady. Ani neumím popsat sílu, která do mě z dýmky proudila a probouzela mě. Nedokážu to. Jediné, co jsem věděl, ... bylo, že mi to mění život.“²⁴⁸

²⁴⁶ <http://www.bushka.cz/to.enpraxe/petlier/czdreamkeepers.html>

²⁴⁷ Chromý jelen uvádí jako předchozí strážkyni starou paní z klanu Elk Head. (Erdoes, R., and John Lame Deer: *Chromý jelen*, Vyprávění siouxskeho medicinmana, Paseka, Praha – Litomyšl, 2004, str. 232.) Ženy po dobu menstruace měly negativní vliv na všechny posvátné předměty a rituály, proto byly menstrující ženy separovány a nesměly se dotknout či přiblížit k posvátným předmětům, ani se účastnit obřadů. Žena po menopauze se mohla teprve plně věnovat rituálům, či pomáhat při rituálech svému manželovi. To je zřejmě i příklad staré paní Elk Head, která díky svému stáří mohla strážit tak posvátný předmět, aniž by hrozilo jeho znesvěcení.

²⁴⁸ Erdoes, R., and John Lame Deer: *Chromý jelen*, Vyprávění siouxskeho medicinmana, Paseka, Praha – Litomyšl, 2004, str. 232.

Dýmka obecně představuje u Lakotů spojnici všech rituálů, svým výkladem může symbolizovat i celé universum, tak jak ho Lakotové vnímali. Podle původní Dýmky se začaly později vyrábět kopie. Existovaly dva základní typy dýmek, typ L a typ P, který se užíval při slavnostních příležitostech. Názvy typů se vztahují ke tvaru catlinitové²⁴⁹ hlavičky. Dýmka může být kouřena buď pro potěšení, nebo z obřadních důvodů. Dýmka se obřadně nacpávala před náboženskými úkony, ale též i před válečnou výpravou.

10. 2. SEDM LAKOTSKÝCH OBŘADŮ

Ptesq'-wi, Bílá bizoní žena, přinesla Lakotům spolu s Posvátnou dýmkou i obřady. V počtu obřadů se autority liší. V díle Josepha Epese Browna²⁵⁰ vyjmenovává Black Elk těchto obřadů sedm. Musíme však vzít v potaz, že Black Elk, téměř padesát let před svým vyprávěním o sedmi dýmkových obřadech, konvertoval ke křesťanství. Do obřadů tak zařadil i obřad Potní chýše a Hledání vize, i když připustil, že tyto obřady prováděli Lakotové ještě před příchodem Bílé bizoní ženy. Můžeme se domnívat spolu s J. F. Ullrichem, který této problematice věnoval doslov k českému vydání knihy *Mluví Černý jelen*,²⁵¹ že se Black Elk snažil sedm dýmkových obřadů připodobnit sedmi katolickým svátostem. Jelikož je Black Elk hlavně mezi mladší generací brán jako autorita, jeho pojetí sedmi dýmkových obřadů je tak všeobecně přijímáno.

Následující nástin obřadů tedy není nutné brát jako dogmatický kánon, ale spíše jako výčet základních, nikoliv však jediných obřadů. Některé z těchto obřadů se provádějí dodnes, jiné jsou již pouze historickým dokladem spirituálních praktik. Těmi jsou zejména obřady Příprava dívky na ženství a Házení míče, u kterých Powers uvádí, že nebyly provozovány od roku 1920.

²⁴⁹ Catlinit je posvátný červený kámen. Jeho pojmenování bylo zvoleno podle malíře George Catlina, který jako první nazval lomy v Jihozápadní Minnesotě jako Pipestone. Catlinit je červená odrůda jinak šedého masku, vyskytující se pouze v Pipestonu. Tento druh kamene je měkký a snadno opracovatelný. (<http://www.indiani.cz/shop/index.php?kat=15>[2006-03-20])

²⁵⁰ Brown, J., E.: *The Sacred Pipe: Black Elk's Account of the Seven Rites of the Oglala Sioux*. Norman: University of Oklahoma Press, 1953.

²⁵¹ Neihardt, J. G.: *Mluví Černý jelen*. Hynek, Praha, 1998.

O každém obřadu by se dala napsat samostatná studie, v následujícím popisu zmiňuji pouze nejzákladnější fakta a záměrně opomím detailní popis. Podrobným studiem obřadů se zabývají knihy *The Sacred Pipe*,²⁵² *Oglala Religion*²⁵³ a mnohá další díla.

Potní chýše (*Inípi, Inithipi, Inikag'api*). Účelem obřadu je očištění a znovuzrození na úrovni spirituální i tělesné. Obřad probíhá pod vedením svatého muže, mohou se ho účastnit jak muži, tak i ženy, ovšem nikoliv pohromadě. Samotná potní chýše je konstrukce tvořená ze šestnácti vrbových prutů, které jsou spleteny tak, aby tvořily kostru chýše. Tato kostra je následně zakryta pokrývkami, dřívě se používalo kůží. Uprostřed chýše je vykopána jáma, do níž se během obřadu kladou rozžhavené kameny. Vedoucí obřadu je sype bylinami a polévá vodou, čímž v uzavřeném prostoru vzniká prostředí podobné sauně. Kameny jsou brány jako nejstarší esence universa, což je doloženo i v mýtech o Kamenném hochovi. Kameny i způsob jejich kladení do jámy mají svoji symboliku, stejně jako polévání vodou. Během celého obřadu se dveře čtyřikrát otevřou, kdo chce, může odejít, nemůže se však již vrátit zpět. Po dobu trvání rituálu se zpívají písně a pronášejí modlitby rázu osobního, za ostatní a za celé universum. Potní chýše symbolizuje lůno Matky země, ze kterého se po obřadu symbolicky rodí nový člověk.

Hledání vize²⁵⁴ (*Haṅbléčheyapi*). Obřadu se účastní jedna osoba, většinou muž, vždy pod dohledem svatého muže. Hledání vize může mít několik důvodů, jednak získání osobní síly, objasnění často se vracejících snů, objasnění znamení apod. Hledání vize může podstoupit tolikrát, kolikrát má potřebu vizi najít, první absolvuje většinou již v mládí. Mladík nejprve vyhledá svatého muže a požádá ho o vedení během obřadu. Obřadu *Haṅbléčheyapi* předchází očištění v potní chýši.

Místo pro obřad je pečlivě vybráno, většinou v opuštěné krajině a je speciálně připraveno. Mladík zůstává na určeném místě obvykle čtyři dny, jeho vybavení tvoří pouze mokasíny, bederní pás, pokrývka a osobní dýmka. Setrvává bez jídla a vody,

²⁵² Brown, J. E.: *The Sacred Pipe: Black Elks Account of the Seven Rites of the Oglala Sioux*. Norman: University of Oklahoma Press, 1953.

²⁵³ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977.

v modlitbách a bdění. Jak dokládají mnohá lakotská svědectví, v průběhu obřadu k němu mohou přijít zvířata, Hromové bytosti západu či jiné nadpřirozené bytosti, jeho duch může být odnesen na vzdálená místa.

V určený čas se svatý muž pro mladíka vrátí, vezme jej zpět do tábora, kde opět absolvují potní chýši. Poté svatý muž vysvětlí mladíkovi jeho vizi.

Držení duše zemřelého (*Wanág'i Yuhapi*). Obřad trvá obvykle po dobu jednoho roku, jsou ale známy případy, kdy trval dva i více let. Lakotská představa o posmrtném životě je následující. Když člověk zemře, jeho duše putuje na jih (metafora pro smrt) po Cestě duchů, Mléčné dráze. Na konci cesty je stará žena, která posoudí pozemské skutky zemřelého. Buď mu dovolí jít dále, nebo jej pošle zpět na zem, kde bude dále setrvávat v podobě stínu.

Při obřadu *Wanág'i Yuhapi* zůstává duše zemřelého v blízkosti svých příbuzných tak dlouho, dokud trvá obřad. Držení duše zemřelého zavazuje také příbuzné, aby rozdávali potřebným majetek na jeho památku. V den, kdy má být duše definitivně propuštěna, se koná speciální obřad nazývaný *wakičagapi*. Je připravena velická slavnost, při které rodina rozdává vše, co má,²⁵⁵ včetně šatů, stanů, dřívě koní apod., až jí nezbude vůbec nic. Později dají příbuzní a přátelé rodině nové šaty a další věci, čímž může rodina začít nový život.

Tanec Slunce (*Wítwanyang Wačhípi*) je jediný obřad, který se periodicky opakuje každé léto, obvykle v červnu či v červenci. Na tanec je pozváno mnoho *tíyošpaye* a je pojímán jako mezikmenová slavnost. Při slavnostních přípravách je obřadně poražen strom, ze kterého se vyrobí posvátný kůl, a ten je slavnostně vztyčen. Samotný tanec se odehrává v taneční chýši, jejíž průměr je cca dvacet pět metrů. Instrukce o průběhu tance dostávají tanečníci v tzv. posvátném týpí.

Tanec je pojímán jako sebeobětování toho nejcennějšího, co muž má – vlastního těla, ve prospěch zdraví svých blízkých. Sebeobětování se stává formou modlitby za blaho ostatních, celého kmene, celé společnosti.

²⁵⁴ Doslova „Pláč pro vizi.“

²⁵⁵ Rozdávání bylo mezi Lakoty považováno za jednu z největších ctností.

Muži si mohou vybrat způsob obětování z několika možných způsobů, rady a duchovní vedení jim poskytují duchovní učitelé a vedoucí tance.

Prvním způsobem sebeobětování je způsob tance, kdy se tanečník dívá od rána od večera do Slunce. Další možností je tanečnicko specifické zavěšení k obřadnímu kůlu, kdy mu svatý muž propíchne prsní svalstvo, dírami prostrčí kolíky a k nim uváže kožený řemen, který je na druhé straně přivázán k posvátnému kůlu. Tanečník se při tanci vahou vlastního těla zavěšuje na řemeny až do té doby, než se svaly utrhnou. Zároveň se dívá do Slunce a píská na obřadní píšťalku vyrobenou z orlí kosti. Při třetím způsobu je tanečníkovi probodnuto svalstvo i na zádech a muž je zavěšen mezi čtyři kůly. Tento způsob je bolestivější, jakýkoliv pohyb způsobuje bolest. Čtvrtý způsob obnáší probodnutí zádového svalstva na několika místech. Ranami se protáhnou kolíky, na které jsou zavěšeny bizoní lebky, které za sebou muž tahá po taneční ploše. Pokud se tanečníkům nedaří utrhnout, jejich přátelé a příbuzní jim mohou pomoci svojí vlastní vahou. V posledním případě se mohly děti posadit na vlečené bizoní lebky.

Tanečníci nesmí během tance jíst ani pít. Po celou dobu projevují statečnost a sebeovládání. Ostatní účastníci mohou obětovat kousky masa z rukou. Tyto kusy svalstva jim jsou obřadně vyřezávány. Během Tance Slunce jsou také obvykle dětem propíchovány uši. Tento akt je symbolem přijetí dítěte do kmene. Při Tanci Slunce jsou tyto děti symbolicky spojeny s propíchnutými tanečníky.

Jakmile se uvolní poslední tanečník, Tanec Slunce končí. Muži získali posvátnou sílu na základě sebeobětování a vizí. Mohou jí část přenechat nemocným tím, že na ně položí ruce. Po skončení obřadu zůstávají chýše a posvátný kůl na místě, dokud se nerozpadnou a nevrátí se tak zemi.

Tanec Slunce byl vládou zakázán roku 1881, v roce 1934 však bylo jeho praktikování tajně obnoveno. Oficiálně povolen byl v roce 1972.

Dělání příbuzných (*Huṅkálówanpi, Huṅkápi, Huṅká*). Účelem tohoto obřadu je vytvořit mezi dvěma lidmi pouto, které je pevnější než příbuzenský vztah. Pro toto spojení jsou lidé ochotni i zemřít. Jeden z dvojice je vždy starší a je po obřadu nazýván *Huṅká ate*, mladšímu se říká *Mihuṅká*. Při jednom obřadu může dospělý

adoptovat více *hunká*. Při obřadu svatý muž symbolicky sváže adoptujícímu a adoptovanému ruce a nohy k sobě na znamení nového příbuzenství, které u nich tímto obřadem vzniklo.

Příprava dívky na ženství (*Išnáthi Awíčhalowapi, Th'ath'a'ka lowa'pi*).

Tento obřad se koná několik dní po dívčině první menstruaci. Symbolicky dělá obřad z dívky ženu a během něj je před velkým shromážděním poučena o svých povinnostech vůči rodině a lidu. Obřad také vytváří vztah mezi dívkou a Bílou bizoní ženou, někdy se také tento obřad nazývá Bizoní slavnost. Je tomu tak proto, že Lakotové věří v nadpřirozené bizoní síly dohlížející na ženskou cudnost a počestnost.

Matka dívky a další ženské příbuzenstvo postaví nové týpí a dívka je poučena o tom, aby pověsila menstruační vložku na švestku. Tento akt zajišťuje dívčinu ochranu před zlou silou Iktómiho. Během obřadu je dívka personifikována s bizoní krávou a svatý muž s bizoním býkem v říji. Ten se k ní snaží symbolicky dostat, její matka ji však vždy ochrání vložení šalvěje pod ruce a do klína. Dívka se poté napije z připravené misky stejným způsobem, jako pije bizon. Tato miska představuje bizoní napajedlo a jsou v ní třešně s vodou. Miska poté koluje dokola, aby se mohli napít i ostatní shromáždění.

Na závěr obřadu se dívka posadí na posvátné místo už jako žena, s oběma nohama na jedné straně. Poté si sundá šaty, symbolicky je dává Bílé bizoní ženě a kdokoli potřebný si je může vzít. Matka pak dceři upraví vlasy tak, aby jí splývaly před rameny, a ne na záda, jak je nosí děti. Matce je také nakázáno, aby vzala balíček s dívčinou menstruační vložkou. Všichni se pak účastní slavnosti na dívčinu počest.

Házení míče (*Wañkanyeyapi*) Tento obřad můžeme nazvat jakousi obřadní hrou. Byl dán Lakotům ve vizi, ve které muž viděl bizoní tele proměnit se v dívku. Měla míč z bizoní kůže vycpaný bizoní srstí. Ve vizi hodila dívka míč ke stádu bizonů a i ti se proměnili v lidi. Dívka házela míč do čtyřech světových stran a poté se opět proměnila v tele.

Obřad Házení míče symbolicky ztvárňuje tuto vizi. Míč, hráči i dívka mají pro obřad specifickou vnitřní symboliku.

Poslední dva obřady jsou již pouze historickou zmínkou, od roku 1920 není doloženo jejich praktikování. .

11. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo seznámení se s původním severoamerickým národem Lakotů, jejich ústní lidovou slovesností a s historií jazykovědného bádání.

Hlavním zdrojem informací nebyla pozorování a sběry informací přímo v terénu, ale literatura. Velký problém představuje nedostupnost řady nepublikovaných pramenů - mýtů sebraných přímo sběrateli lakotské slovesnosti. Řada z nich nebyla dosud publikována a leží v rukopisných podobách v archivech amerických universit či muzeí.

Za velmi cenný a hodnotný zdroj informací považuji knihu Jana F. Ullricha²⁵⁶ *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*.²⁵⁷ Autor sbíral mýty přímo od potomků Lakotů²⁵⁸ a zaznamenal je v bilingvní formě lakotsko-české. Zároveň zachoval styl mluveného slova a současně i srozumitelnost pro čtenáře. Kulturní specifika autor vysvětluje v poznámkách pod čarou, v úvodu představuje Lakoty a také hlavní sběratele lakotské slovesnosti. V závěru knihy oceňuji seznam literatury a slovníček lakotsko-český.

Dalším významným dílem je studie v anglickém jazyce *Oglala Religion* od Williama K. Powerse.²⁵⁹ Autor je profesorem antropologie na Livingston College, Rutgers University. Jeho práce vychází z vlastních zkušeností, sběru informací i účasti na obřadech přímo mezi lakotským podkmenem Oglala. Ve své knize detailně zaznamenal historii, migraci a rozdělení Siouxů, kosmologické představy o světě, rituály, pojednání o nadpřirozenu apod. Součástí jeho práce je i nastínění politické situace v rezervacích a náboženství jako instituce. V závěru knihy autor rozebírá oblast sociálních vztahů mezi Oglaly, strukturu jejich společnosti a náboženství ve vztahu k identitě. Tuto studii považuji za jeden ze stěžejních zdrojů informací k své práci.

²⁵⁶ Jan Firethunder Ullrich, český rodák z Valašského Meziříčí, který se z vlastního popudu naučil lakotsky, odjel do rezervací a i když sám cizincem, zasluhuje se svojí prací o revitalizaci lakotského jazyka.

²⁵⁷ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002.

²⁵⁸ Tímto výrazem myslím potomky původních Lakotů, kteří již pocházejí ze smíšených rodin a manželství.

²⁵⁹ Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977.

Mnohé informace a autentická vyprávění o životě, mytologii, náboženství a obřadech je možné získat i řady dalších publikací, z nichž některé již byly vydány i v češtině. Některé z nich zachycují vyprávění svatých lakotských mužů. Jde např. o knihu *Mluví Černý jelen*²⁶⁰ s doslovem Jana F. Ullricha. Ullrich doplňuje informace o životě Černého jelena a celý obsah knihy uvádí do dobového kontextu. Další v českém jazyce vydanou publikací je *Chromý jelen - Vyprávění siouxského medicinmana*.²⁶¹ Z těchto děl jsem čerpala jednak mýty, příběhy i lakotské pojetí universa, náboženství a obřadů.

Na českém trhu jsou k dostání mnohé knihy, které představují různé příběhy domorodých kultur Severní Ameriky. Jsou jimi např. knihy *O muži který šel za Sluncem*,²⁶² *Vyprávění severoamerických indiánů*²⁶³ či *Trnová dívka*.²⁶⁴ U posledně zmíněné knihy oceňuji zejména podání v „hrubé“ vypravěčské formě, což bylo také autorovým záměrem. Příběhy si tak zachovávají alespoň něco z autenticity vypravěčského stylu.

Jako hlavní úskalí mnohých knih vydávaných v České republice je prezentování původních mýtů často nahrazováno nepůvodními, novějšími mýty a příběhy. Některé z nich tak vykazují křesťanský vliv, nebo se v nich objevují symboly, které poukazují na jejich mladší dataci (např. výskyt koní, pušek a jiných předmětů, které indiáni získali až později). Na čtenáři poté zůstává cit pro kritické rozlišení původních příběhů a vlivů od těch novějších.

V současné době je na trhu mnoho knih různé kvality, které pojednávají o spiritualitě severoamerických indiánů. Lze předpokládat, že i publikací zabývajících se lakotskou mytologií bude přibývat. Podle mého názoru je to hlavně nakladatelství Argo Praha, které vydává knihy s mytickými vyprávěními kultur z celého světa, a odvažují se tvrdit, že jde o publikace kvalitní, a to jak po stránce obsahové, tak i grafické.

²⁶⁰ Neihardt, J. G.: *Mluví Černý jelen*. Hynek, Praha, 1998.

²⁶¹ Erdoes, R., and John Lame Deer: *Chromý jelen*, Vyprávění siouxského medicinmana, Paseka, Praha – Litomyšl, 2004

²⁶² Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem. Mýty a legendy severoamerických Indiánů*, Argo, Praha, 1996.

²⁶³ Camus, W./ Ka-Be-Mub-Be: *Vyprávění severoamerických indiánů*. Portál, Praha, 2003.

²⁶⁴ Topol, J.: *Trnová dívka*. Hynek, Praha, 1997.

Za nejlepší způsob poznávání a získávání lakotských mýtů považují výzkum přímo v terénu, mezi Lakoty či potomky Lakotů, což však nebylo v rámci této práce možné.

Každý národ má své vlastní příběhy. Jsou to příběhy, které si děti čtou, nebo je poslouchají z úst svých rodičů, dědečků a babiček, předků. Lakotové jsou národem s vlastní historií, ve které můžeme najít, stejně jako v historiích všech ostatních etnik, momenty, které si zaslouhují pýchu a uznání, stejně tak jako období poroby a bojů.

Avšak i přes všechny historické události, Lakotové jako národ stále žijí. Pokud žitím můžeme nazvat život v rezervacích, v nejchudších a nehostinných místech Spojených států. Z dokladů mnohých lidí, kteří se v rezervacích zdržovali a zdržují, máme zprostředkovaná svědectví současného života Lakotů. Nemůžeme opomenout fakt, že mnoho starých mužů a žen, vypravěčů příběhů, kteří ještě znali tradiční lakotský jazyk, již zemřelo. Spolu s nimi odešlo něco z tradiční lakotské kultury. Nezbývá než doufat, že alespoň část z vyprávění zůstala v pamětech jejich potomků.

Lakotština, kterou se mýty po staletí předávaly, je stále jazykem, kterým se mluví, i když ve většině případů již pouze při obřadech. Avšak mnoho učitelů, kteří vyučují lakotské děti, se pokouší v různých kursech naučit alespoň základy lakotštiny, které by později mohli předat svým žákům.

Mnohé příběhy jsou zapsány, avšak ani ten nejlepší zápis nemůže nahradit ústní tradici. Zapsáním příběh ztrácí něco ze sebe. Živost, autenticitu, vypravěčův hlas a kontakt s posluchači - to vše jsou atributy, které zapsaný text nezprostředkuje. Avšak i mytologie a příběhy v zapsané podobě mají svůj význam - mohou být předávány i ostatním lidem, v různých koutech světa. Příběhy zanesené na papír tak mohou představit národ - protože pouze tehdy můžeme národ skutečně poznat, pokud známe jeho příběhy a jazyk, kterým se vyprávějí. Musíme však mít stále na zřeteli, že ústně tradovaným podáním mýtů se nevyrovná žádný, i sebelepší zápis.

Kterýkoliv národ můžeme považovat za stále živý pouze tehdy, pokud je živá i jeho mytologie. A vzhledem k tomu, že se Lakotům podařilo uchovat a předávat dál jejich Posvátnou dýmku, a to za všech situací, v období utlačování a genocidy ze

strany Spojených států, můžeme s nadějí doufat, že i mýty a příběhy se podaří dále tradovat.

Vyprávění mýtů se v dnešní době může stát cestou. Cestou hlavně pro děti a mladé lakotské lidi, kteří vyrůstali či vyrůstají bez vědomí vlastní identity. A jsou to právě staré mýty, s typickým šibalem, mytickými bytostmi a zlými i dobrými hrdiny, které odkrývají kulturu lakotských předků. Jsou to příběhy, které jsou nesmírně důležité. Jejich unikátnost tvoří právě tradování a předávání z generace na generaci, a to až do dnešních dob. Vypravěči se tak mohou odvolávat na autority, od kterých příběhy vyslechli, po generace na zpět. Taková autentická vyprávění se tak stávají spojovacím článkem s tradičním životem lakotských předků.

Mýtus by nebyl schopen života bez vypravěče a posluchačů. Pokud budou žít lidé, kteří budou ochotni vyprávět tyto příběhy, a pokud se najdou jejich posluchači, pak můžeme doufat, že lakotská spiritualita a hodnoty spolu s mnoha tradičními příběhy, které o nich vypovídají, se neztratí.

12. ZÁPIS A VÝSLOVNOST LAKOTŠTINY

Zápis a výslovnost lakotštiny v celé této práci respektuje pravidla podle Ullrichovy Učebnice lakotštiny.²⁶⁵ Grafická podoba hlásek a jejich výslovnost je zde seřazena abecedně.

- *aŋ, iŋ, uŋ* - nosové samohlásky; při jejich vyslovování vychází zvuk napůl ústy a napůl nosem.
- *č* - vyslovuje se stejně jako v češtině.
- *čh* – vyslovuje se s přídechem a méně zněle než české č.
- *g* – vyslovuje se jako v češtině a stojí vždy před souhláskou.
- *g̣* - vyslovuje se jako znělé hrdelní chrčivé h; stojí vždy před samohláskou.
- *ḥ* - vyslovuje se jako chrčivé hrdelní ch.
- *i* – vyslovuje se jako v češtině, ale nikdy nezměkčuje předešlou souhlásku.
- *kh* – vyslovujeme jako [kch].
- *kḥ* - výslovnost jako [kch], ch je hrdelní.
- *ph* – výslovnost [pch].
- *pḥ* - výslovnost [pch], ch je hrdelní.
- *th* – výslovnost jako [tch].
- *tḥ* - výslovnost [tch], ch je hrdelní.
- *w* – při výslovnosti se spodní ret nedotýká zubů, hláska je vyslovena pouze rty nastavenými jako při u.
- *y* – se vyslovuje vždy jako [j].
- Všechna ostatní písmena se čtou stejně jako v češtině.

²⁶⁵ Ullrich, J. F.: *Učebnice lakotštiny*. Vlastní náklad, Valašské Meziříčí, 1994.

- V zápisu lakotštiny nejsou použita písmena c, d, f, ch, q, r, ř, v, x, jejichž hlásky lakotština neobsahuje.
- Čárka nad samohláskou neoznačuje délku slabiky, ale přízvuk na dané slabice.

RÉSUMÉ

This work concerns a Native American Nation; the Lakota (Sioux) and its mythology. One of the goals of the work is to introduce the history and origins of the nation and also the history of academic research into the native verbal folklore which has passed down the centuries as an oral tradition.

This work introduces the most important collectors of Lakota mythology as well as scientific approaches, both historic and contemporary. The first part focuses on a general definition of mythology and then introduces Lakota religion and its connections with mythology.

The core of the work is an analysis of myths – both in content and structure. This part deals with the creation myths collected by J. R. Walker; in the second part the role the trickster Iktómi plays in the myth is emphasized. The Trickster's behaviour is demonstrated with in concrete stories. This part describes the cultural heroes and mythical supranatural beings connected with Lakota mythology.

The next part of this work is an analysis of the White Buffalo Woman cycle. This story supports the mythic origin of the Sacred Pipe, which to this day remains of the Lakota people and is passed down from generation to generation along with the myths referring to its origin.

The main task of this work is pointing out the importance of verbal folklore within an initially aliterate nation; the Lakota. Mythical stories handed down from generation to generation, reinforce social rules, but also helps maintain connections with generations of ancestors as well as to authenticate Lakota national history.

To conclude, we can consider a nation to be a living nation only when its mythology and stories are still living, not only in their retelling – but also in their transmission across generations.

POUŽITÁ LITERATURA

- Astrov, M.: *American Prose and Poetry 'The Winged Serpent.'* An Anthology. Edited by Margot Astrov, Capricorn Books, New York, 1962.
- Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 1995.
- Brown, J., E.: *The Sacred Pipe: Blak Elk's Account of the Seven Rites of the Oglala Sioux.* Norman: University of Oclahoma Press, 1953.
- Budil, I.T.: *Za obzor Západu.* Triton, Praha, 2001.
- Camus, W./ Ka-Be-Mub-Be: *Vyprávění severoamerických indiánů.* Portál, Praha, 2003.
- Crow Dog, M. and Erdoes, R.: *Lakota Woman.* HarperPerennial, New York, 1990.
- Eastman, Ch., Eastmanová H. G.: *Večery ve wigwamu. Povídky Siouxského kmene.* Praha, 1922.
- Erdoes, R., John (Fire) Lame Deer: *Chromý jelen, Vyprávění siouxského medicinmana.* Paseka, Praha – Litomyšl, 2004.
- Freke, T., Renault D.: *Spiritualita severoamerických indiánů.* Aurora, Praha, 2000.
- Heller, J., Mrázek, M.: *Nástin religionistiky.* Komenského evangelická bohoslovecká fakulta, Praha, 1988.
- Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky – Síla vizí a plodnosti.* Prostor, Praha, 1998.
- Lévi-Strauss, C.: *Mýtus a význam.* Bratislava, 1993.
- Lévi-Strauss, C.: *Příběh rysa.* Český spisovatel, Praha, 1995.
- Malinowski, B. K., „Myth in primitive psychology“ in: Malinowski, B. K., *Magic, Science and Religion.* New York, 1948.
- McLaughlin, M.: *Myths and Legends of The Sioux.* Thumbleweed Press, 1974.
- McLuhanová, T. C.: *Dotknout se země. Indiánský pohled na vlastní bytí.* Knižná dielňa Timotej, Košice, 1998.

- Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem. Mýty a legendy severoamerických Indiánů*, Argo, Praha, 1996.
- Neihardt, J. G.: *Mluví Černý jelen*. Hynek, Praha, 1998.
- Powers, W. K.: *Oglala Religion*. University of Nebraska Press, Lincoln, London, 1977.
- Radin, P.: *Mýtus o Šibalovi*. Dobra, 2005.
- Radin, P.: *The Trickster. A study in American Indian Mythology*, Schocken Books Inc., New York, 1972.
- Rice, J.: *Deer Women and Elk Men*. University of New Mexico Press, Albuquerque, 1992.
- Salzmann, Z.: *Jazyk, kultura a společnost. Úvod do lingvistické antropologie*, Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR, Praha, 1997.
- Schwarz, H. T.: *Příběhy z parní lázně*, Argo, Praha, 2000, 2001.
- Tedlock D. and B.: *Teaching from the American Earth*. New York: Liveright, 1975.
- Topol, J.: *Trnová dívka*. Hynek, Praha, 1997.
- Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002.
- Ullrich, Jan F.: *Učebnice lakotštiny*. vlastní náklad, Valašské Meziříčí, 1994.
- Uteley, R. M.: *Kopí a štít*. Hynek Praha, 1999.

- <http://www.inext.cz/siouan/lakotstina.html> [2006-03-22]
- <http://www.famousamericans.net/stephenreturnriggs/> [2006-03-22]
- <http://www.bushka.cz/to.enpraxe/petlier/czdreamkeepers.html> [2006-01-15]
- <http://www.osel.sz/index.php?clanek=1627> [2006-02-17]
- http://www.fema.gov/tribal/indian_reserv.shtm#regionviii [2006-03-22]
- <http://www.bohemica.com/czechonline/dictionary/biodict/birds.htm> [2005-07-15]
- <http://www.indiani.cz/shop/index.php?kat=15> [2006-03-20]

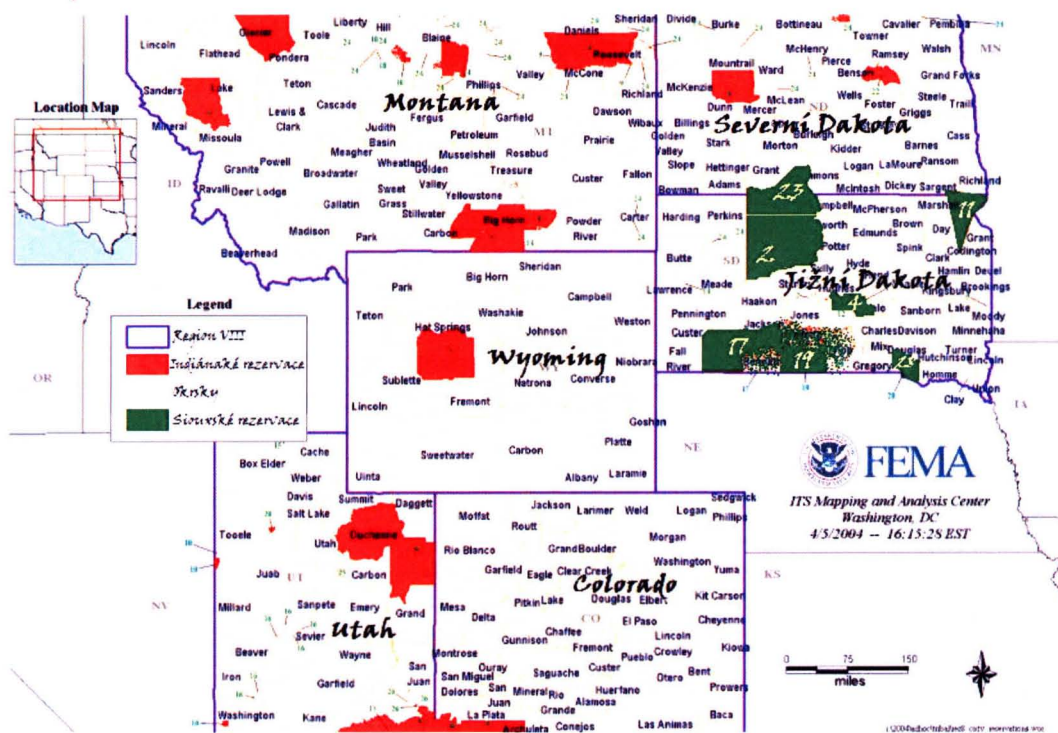
- National Geographic, říjen 2004.
- Poselství světa v kruhu, jaro 2004.

PŘEVZATÉ CITACE

- Boas, F.: *Handbook of American Indian Languages*. part 1., Bureau of American Ethnology, Bulletin 40. Washington: Government Printing Office, 1911.
- Carr, P. and Gingerich, W.: „The Vagina Dentata Motif in Nahuatl and Pueblo Mythic Narratives: A Comparative Study.“ *Smoothing the Ground: Essays of Native American Oral Literature*. Ed. Brian Swan. Berkeley: University of California Press, 1983.
- Deloria, E.: *Dakota texts*. Vermilion, South Dakota: Dakota Press, 1978.
- Deloria, E.: *Dakota Texts*. Publications of the American Ethnological Society, vol. 14, 1932.
- DeMallie, R. J. Jr.: „Teton Dakota Kinship and Social Organisation.“ Ph.D. dissertation, University of Chicago, 1971.
- Densmore, F.: *Teton Sioux Music*. Bulletin of the Bureau of American Ethnology, no. 61. Washington, D. C. 1918.
- Dorsey, J. O.: *A Study of Siouan Cults*. Eleventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology. Washington, D. C., 1894.
- Dundes, A.: *The Morphology of North American Indian Folklores*. FF Communications No. 195, Helsinki, 1964.
- Durkheim, E.: *The Elementary Forms of the Religious Life*. 1912. Reprinted New York: Free Press, 1965.
- Feraca, S. E.: „The Political Status of the Early Bands and Modern Communities of the Oglala Dakota.“ (W. H. Over) *Museum News* 27:1-2. 1966.
- Georges, R. A.: Toward an understanding of storytelling events, *Journal of American Folklore*. 82: 313-328, 1969.
- Hassrick, R. B.: *The Sioux: Life and Customs of a Warrior Society*. Norman: University of Oklahoma Press, 1964.

- Lévi-Strauss, C.: *The Structural study of myth*. *Journal of American Folklore*, 68: 428 – 444, 1955.
- Maynard E., Twiss G.: *That People May Live*. Pine Ridge, S. D.: U. S. Public Health Service, 1970.
- Powell, J.W.: *Second annual report of the Bureau of Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution*. 1880 – 81, Washington: Government Printing Office, 1883.
- Thwaites, R. G.: *Jesuit Relations and Allied Documents: Travels and Explorations of the Jesuit Missionaries in New France*. 1610-1791. 73 vols. Cleveland: Artur H. Clark. Ed. 1896-1910.
- Walker, J. R.: *Lakota Belief and Ritual*. Eds. Raymond J. DeMallie and Elaine A. Jahner. Lincoln: University of Nebraska Press, 1980.
- Walker, J. R.: The Sun Dance and Other Ceremonies of the Oglala Division of the Teton – Dakota, *Antropological Papers of the American Museum of Natural History*, vol 16, pt. 2, New York, 1917.

PŘÍLOHA č. 1 – MAPA REZERVACÍ

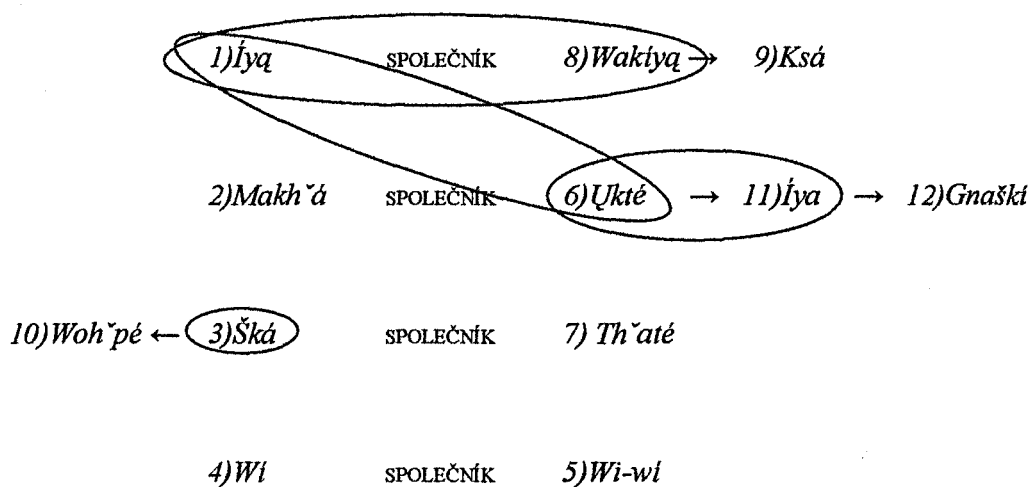

Rezervace:

1	Blackfoot	15	Northwestern Shoshoni
2	Cheyenne River	16	Paiute (UT)
3	Crow	17	Pine Ridge
4	Crow Creek	18	Rocky Boy's
5	Flandreau	19	Rosebud
6	Flathead	20	Skull Valley
7	Fort Belknap	21	Southern Ute
8	Fort Berthold	22	Spirit Lake
9	Fort Peck	23	Standing Rock
10	Goshute	24	Turtle Mountain
11	Lake Traverse	25	Uintah and Ouray
12	Lower Brule	26	Ute Mountain
13	Navajo Nation	27	Wind River
14	Northern Cheyenne	28	Yankton

Převzato z oficiálních internetových stránek *The Federal Emergency Management Agency (FEMA)*: http://www.fema.gov/tribal/indian_reserv.shtm#regionviii [2006-03-24] a graficky upraveno pro účely této práce.

PŘÍLOHA č. 2 – DVANÁCT POSVÁTNÝCH BYTOSTÍ A JEJICH VZÁJEMNÉ INTERAKCE

**PŘÍLOHA č. 3 – OBSAHOVÁ A STRUKTURÁLNÍ ANALÝZA
WALKEROVÝCH MÝTŮ**

Označení mýtu	Postavy, bytosti a věci vstupující do děje	Výpovědi, důsledky	Odkazy
Mýtus 1	Íya (kámen), Ha' (Temnota), Makh'á (Země), Šká (Energie, Síla způsobující pohyb), Ap (Světlo), Wi (Slunce), Ap-étu (Den), Ha-yétu (Noc), Wi-wi (Měsíc), Ukté (Vášeň), Th'até (Větr), Wakíya (Hromová bytost), Ksá (Moudrost), Woh'pé (Mír/Zprostředkovatel), Íya (Zlý), Gnaški (Démon)	Stvoření Země skrze Íya (kámen). Vdechnutí ducha Zemi. Vznik vody z krve. Oddělení síly a vznik oblohy. Stvoření světla. Temnota zahánána pod svět a světlo umístěno nad svět. Slunce umístěno na oblohu. Sřídání dne a noci.	Ullrich 2002, ¹ str. 16 - 19.
Mýtus 1	Até (otec), Hu' (matka), Pté Oyáte (Bizoní lid)	Stvoření muže a ženy. Je do nich vloženo teplo, dán jim dech, rozum, schopnost ochrany, zdraví a rozmnožování. Naučili se řeči a lásce k potomkům a k Posv. Bytostem. Určení kde budou žít a co budou dělat. Počátek lidí.	Ullrich 2002, str.19.
Mýtus 1		Na zemi stvořeny rostliny, stromy, květiny, plody, semena, ryby, plazi, ptáci, hmyz, zvířata (krvelačná i mírná),	Ullrich 2002, str. 19.
Mýtus 1	Uktéh'i	Osídlení vod obojživelnými krvelačnými příšerami. Pojmenování všech bytostí.	Ullrich 2002, str. 19, 20.
Mýtus 2	Wazí, Káka, Ité (Tvář), Iktómi (pavouk)	Iktómi se zdržuje více mezi lidmi v pozemí a klame je.	Ullrich 2002, str. 20, 21.
Mýtus 3	Wakáka (Čarodějnice), Wazía (Čaroděj), Hawí (Noční Wi), Anúg Ité (Dvoji tvář), Yáta (Sever), Eyá (Západ), Ya'pa (Východ), Okag'a (Jih), Tob kí (Čtyři), Yúm (Vzdušný větr), Ap-étu (Den), Ha-yétu (Noc), Wi (Měsíc)	Čarodějnice, Čaroděj a Dvoji tvář posláni do vyhnanství na zem. Měsíc se na obloze střídá se Sluncem. Vytvoření doby jednoho měsíce. Pojmenování čtyř světových stran.	Ullrich 2002, str. 22 - 24. Powers 1977, ² str. 69-73, 78-79.
Mýtus 4	Woh'pé (dcera Oblohy), Wiyóh'peyata (Západ), Waziata (Sever), Wiyóhiyapata (Východ), Itókag'ata (Jih), Waní-yetu (Rok).	Sestoupení dcery Oblohy na zem. Vytvoření čtyř světových stran, ročních období a období jednoho roku.	Ullrich 2002, str. 24, 25. Powers 1977, str. 73-79.
Mýtus 5	Th'okáhe (První), Sedm prvních rodin na zemi.	Obydlení země sedmi rodinami, které se dostaly z podsvětí na zemský povrch. Jejich potomci jsou Lakotové.	Ullrich 2002, str. 25, 26. Powers 1977, str. 79-81.

¹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002.

PŘÍLOHA č. 4 – STRUKTURÁLNÍ A OBSAHOVÁ ANALÝZA MÝTŮ (rozsah 4 stránky)

Motiv, obraz, hrdina	Název mýtu	Komentář	Odkaz	Mýty se shodným či podobným motivem	Odkaz
Cizí žena přijata za sestru.	Kamenný hoch	Bratři k ní zaujímají příbuzenství a ona k nim také. Důraz na její dobré vychování.	Ullrich 2002, ¹ str. 136.	Jak starší sestru unesou bobří, Čtyři bratři a Dvojitá tvář.	Ullrich 2002, str. 208, 222..
<i>Anúg Ité</i> - Dvojitá tvář	Čtyři bratři a Dvojitá tvář přelstil dívku, Dívka která byla vybíravá na nápadníky	Muž či žena se dvěma tvářemi. Jednou krásnou a druhou ohyzdnou. Často unáší mladé dívky, které jsou vybíravé na nápadníky. Dívky zotročuje a také je vaří a jí.	Ullrich 2002, str. 222, 226, 229.	Kamenný hoch	Ullrich 2002, str. 137.
Bobřík či jezevčátko jako mazlíček	Jak starší sestru unesou bobří	Mládě je zachráněno před zavražděním, a vzato jako mazlíček, který dívce pomáhá. Duch bobra byl patronem práce, zaopatřování a domácí věrnosti.	Ullrich 2002, str. 208.	Jak mládenec zachránil svou milou, Jak Dvojitá tvář přelstil dívku, Bobří mazlíček.	Ullrich 2002, str. 258, 226. Rice 1992, str. 50, 51 McLaughlin 1974, ² str. 13.
Červená barva	Červená liška, Dobrý střelec, Chlapec s bizoni a jeleni silou, Posvátný šíp a další.	Červená barva symbolizuje výjimečnost a důležitost pro příběh.	Ullrich 2002, str. 260,171, 244, 241.	Orlí hoch, Pokrývka milovaného syna	Ullrich 2002, str. 199, 240,
Chlapec Bílé chmýří	Chlapec Bílé chmýří	Zázračně zrozený hrdina, nadpřirozená schopnost díky péřové ozdobě ve vlasech.	Ullrich 2002, str. 129.		
Chlapec bydlící se svojí babičkou, obvykle na konci tábora	Chlapec s želvími mokasinami	Hrdina pocházející z chudého prostředí.	Ullrich 2002, str. 175.	Spadlá hvězda, Chlapec s bizoni a jeleni silou, Červená liška, Jak sirotek zachránil kmen.	Ullrich 2002, str. 170, 244, 260, 264.

¹ Ullrich, J. F.: *Mýty Lakotů aneb Když ještě po zemi chodil Iktómi*. Argo, Praha, 2002.

² McLaughlin, M.: *Myths and Legends of The Sioux*. Thumbleweed Press, 1974.

Motiv, obraz, hrdina	Název mýtu	Komentář	Odkaz	Mýty se shodným či podobným motivem	Odkaz
Chlapec z kapky krve	Chlapec z kapky krve	Hrdina zázračně zrozený z chuchvalce krve v potní chýši za pomoci zajíce, svého dědečka.	Ullrich 2002, str. 202.	Králičí chlapec. O králičím chlapci.	Erdoes a Lame Deer 2004, ³ str. 218. Moravcová, Nová 1996, ⁴ str. 13-17.
Čokáb Thiwin, - Milovaná dcera, Milovaný syn	Chlapec Bílé chmýří	Pyšná, napálena šibalem Iktómim. Milovaná dcera se objevuje i u zvířat.	Ullrich 2002 str. 132.	Kamenný hoch, Samorozený, Pokrývka milovaného syna, Posvátný šíp, Chlapec s bizoní a jelení silou, Péřový muž.	Ullrich 2002, str. 140, 145, 238, 242, 247, 250.
Dobry střelec	Dobry střelec	Hrdina s nadpřirozenými schopnostmi.	Ullrich 2002, str. 171.		
Hrdina pojme chudé děvče za manželku	Chlapec Bílé chmýří	Výchovný charakter, vyzdvižení dívčích kladných vlastností	Ullrich 2002, str. 133.	Dobry střelec, Chlapec z kapky krve.	Ullrich 2002, str. 171, 206.
Iktómi, šibal	Chlapec Bílé chmýří	Šibal se plete do cesty zázračně zrozenému hrdinovi	Ullrich 2002, str. 131.	Dobry střelec, Chlapec s želvími mokasínami, Orlí hoch, Chlapec z kapky krve, Jak starší sestru unesou bobří, Jak starší sestru unesou vydry.	Ullrich 2002, str. 171, 178, 196, 205, 208, 213.
Íya	Dobry střelec	Obr, zvaný též Jedlík. Pojídá celé zástupy lidí. Ti v jeho bříše táboří jako za starých časů.	Ullrich 2002, str. 181.	Jak Iktómi porazil obra.	Ullrich 2002, str. 99.

³ Erdoes, R., and John Lame Deer: *Chromý jelen. Vyprávění siouxského medicinmana*. Paseka, Praha – Litomyšl, 2004.

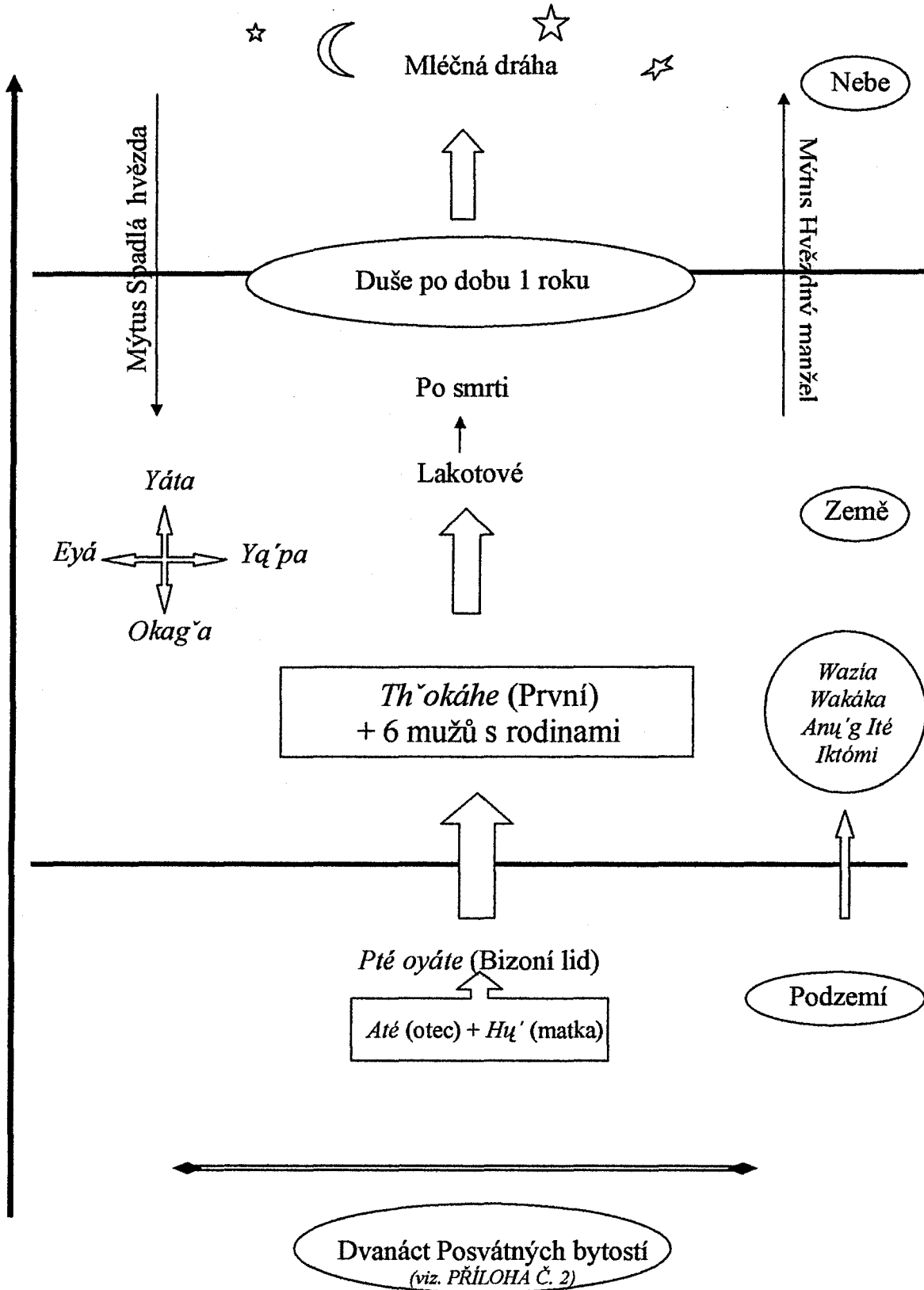
⁴ Moravcová, M., Nová, M.: *O muži který šel za Sluncem. Mýty a legendy severoamerických Indiánů*,. Argo, Praha, 1996.

Motiv, obraz, hrdina	Název mýtu	Komentář	Odkaz	Mýty se shodným či podobným motivem	Odkaz
Jelení žena	Jelení žena	Sexuální nebezpečí pro mladé muže. Jelení síla je vždy spojována s láskou a schopností okouzlit osobu opačného pohlaví.	Deloria 1978, ⁵ str.163, 164.	Legenda o flétně, Duchové nilenců.	Moravcová, Nová 1996, str. 194, 292.
Kamenný hoch	Kamenný hoch	Zázračně zrozený hrdina, narodil se ženě, která spolkla kamínek. Ustanovuje obřad potní chýše	Ullrich 2002, str. 136.		
Nejmladší bratr <i>Hakéla</i>	Kamenný hoch	Nejmladší bratr čtyř (tří) ostatních bratrů. Občas používá želví mokasíny.	Ullrich 2002, str. 136.	Chlapec s želvími mokasínami, Jak starší sestru unesou bobři, Čtyři bratři a Dvojitá tvář, Posvátný šíp.	Ullrich 2002, str. 175, 208, 222, 241.
Orlí hoch	Orlí hoch	Syn Orlího muže, kladný hrdina, zázračně zrozený. Syn Ženy s Rudými vlasy.	Ullrich 2002, str. 196.		
Orlí muž	Orlí hoch	Manžel Ženy s rudými vlasy, náleží k orlímu národu. Nazývaný též Jedlík <i>pšith'o</i> , tzn. pojídač kouzelné kaše.	Ullrich 2002, str. 199.		
Oživení v potní chýši	Kamenný hoch	Symbolizuje znovuzrození.	Ullrich 2002, str. 138, 139.	Samozrozený, Chlapec z kapky krve.	Ullrich 2002, str. 148, 202.
Pěřový muž	Pěřový muž	Kladný hrdina bojující proti <i>Anúg Ité</i> svými nadpřirozenými schopnostmi. Zachrání dívku, kterou unesl Dvojitá tvář.	Ullrich 2002, str. 253.		
Posvátné číslo "čtyři"	Chlapec Bílé chmýří	Čtyřka coby posvátné číslo, barevná symbolika světových stran.	Ullrich 2002, str. 129, 130.	Vyskytuje se velice často téměř ve všech mýtech.	
Proměna hrdiny ve štěně	Chlapec Bílé chmýří		Ullrich 2002, str. 131.	Dobrý střelec.	Ullrich 2002, str. 171.

⁵ Deloria, E.: *Dakota texts*. Vermilion, South Dakota: Dakota Press, 1978.

Motiv, obraz, hrdina	Název mýtu	Komentář	Odkaz	Mýty se shodným či podobným motivem	Odkaz
"Roztočení" kolem stanu	Kamenný hoch	Obvykle čtveré vyhození nemluvněte stanovým otvorem. Při každém vyhození dítě povyroste až do dospělosti.	Ullrich 2002, str. 139.	Spadlá hvězda, Orlí hoch.	Ullrich 2002, str. 151, 199.
Samorozený	Samorozený	Dakotská verze mýtu Kamenný hoch.	Ullrich 2002, str. 142.		
Skřivan	Spadlá hvězda	Vychovává Spadlou hvězdu, oslovován jako dědeček. Lakotové mají skřivana v oblibě, věří, že mluví jejich řečí.	Ullrich 2002, str. 152, 159.	Orlí hoch	Ullrich 2002, str. 199.
Spadlá hvězda	Spadlá hvězda	Hrdina, který zabije vodní příšeru, osvobodí lid od zlého lesního démona a zabije kouzelníka Waziyu. Syn Hvězdného manžela.	Ullrich 2002, str. 150.		
<i>Ukteh'i</i>	Iktómiho švagr	Vodní příšera, taktéž otec dvou lidských dcer. Představuje element vody.	Ullrich 2002, str. 192.	Spadlá hvězda, Samorozený, Uncegila.	Ullrich 2002, str. 153, 142. Moravcová, Nová 1996, str. 169.
<i>Wakiya</i>	Iktómiho švagr	Hromový pták, Hromové bytosti, představují element ohně.	Ullrich 2002, str. 192.	Dobry střelec, Jelení ženy a jelení muži.	Ullrich 2002, str. 173. Rice 1992.
<i>Waziya</i>	Spadlá hvězda	Zlý čaroděj severu. Mýtus vypráví o jeho ženě vši a tvrdí, že <i>Waziya</i> je nejspíš vši.	Ullrich 2002, str. 155.	Jak babička zahнала zimu pomocí vši.	Ullrich 2002, str. 168.
Železo a věci ze železa	Samorozený	Indiáni neuměli železo vyrábět ani opracovávat, proto pro ně představovalo něco kouzelného, nepřemožitelného, trvalého.	Ullrich 2002, str. 146.		
Žena s rudými vlasy	Orlí hoch	Manželka Orlího muže. Barva jejích vlasů symbolizuje výjimečnost.	Ullrich 2002, str. 199.		

PŘÍLOHA č. 5 – SCHÉMA KOSMOLOGICKÝCH SFÉR V KONTEXTU S LIDSKÝM ÚDĚLEM, JAK O NĚM VYPOVÍDAJÍ MÝTY

PŘÍLOHA Č. 6 - ARVOL LOOKING HORSE

Arvol Looking Horse, současný strážce Posvátné dýmky a udržovatel tradic. Mezi Lakoty je v současné době uznáván jako duchovní autorita.

Převzato z internetových stránek

<http://www.bushka.cz/to.enpraxe/petlier/czdreamkeepers.html> [2006-01-15].

